

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

az EPÉTŐL a MÉZIG

■ 2013 JÚNIUS ■

XXII. ÉVFOLYAM, 2013. JÚNIUS

T A R T A L O M

- 3 **AZ EPÉTŐL A MÉZIG** (Műfordítás)
- 4 **KUKORELLY ENDRE** ■
Tizenhét jegyzet
- 6 **ANDRÁS SÁNDOR** ■
Műfordításai
- 12 **LAWRENCE FERLINGHETTI** ■
Uses of Poetry / A költészet használata; The World is a Beautiful Place... / A világ pompás hely... (versek Kabai Csaba fordításában)
- 16 **SZÁVAI JÁNOS** ■
Változatok a fordításra (esszé)
- 20 **GOTTFRIED VON STRASSBURG** ■
Tristan és Isolda (Márton László fordítása)
- 28 **RUPERT BROOKE** ■
Jealousy / Féltékenység; The soldier / Katona (versek Ormay Tom fordításában)
- 31 **PHILIP LARKIN** ■
Days / Napok; This be the verse / Ez legyen a vers (versek Ormay Tom fordításában)
- 32 **IAN HAMILTON** ■
The veteran / A veterán; Newscast 1022 / Hírek 1022 (versek Ormay Tom fordításában)
- 33 **STEVIE SMITH** ■
Not waving but drowning 977 / Nem integettem, fuldokoltam 977
Scorpion 1027 / Skorpió 1027 (versek Ormay Tom fordításában)
- 35 **FRANZ KAFKA** ■
Beszélgetőcédulák (Forgách András fordítása)
- 40 **HANS MAGNUS ENZENSBERGER** ■
Valse triste et sentimentale; Konzisztencia; A. és B. ezt meg azt mondja; Pragmatizmus (versek Varga Imre fordításában)
- 42 **EUGENIUSZ TKACZYSZYN-DYCKI** ■
Lengyel családok története Lesi Zoltán fordítása
- 44 **MEGHAN O'ROURKE** ■
A Tigris sziklánál / At Tiger Mountain; Nagynénim / My Aunts; Egyszer / Once; Az ellenállás metaforája / The resistance to metaphor; Két nővér / Two Sisters (versek Nagypál István fordításában)
- 49 **VLADIMÍR KŘIVÁNEK** ■
A víz alakjai; A fa alakjai; Elégia; Januári önarckép; Példázat a forrásról; Alvó lány; Alba (versek Vörös István fordításában)

- 51 **ROBERTO BOLAÑO**
Godzilla Mexikóban; A sziklafal szélén (versek Kertes Gábor fordításában)
- 53 **JOUNI INKALA**
Hermész; Pénélopé és Télémakhosz; Csehov egy francia örömlányról; (A nyelv, melyet beszélek...); Az ikon szemében; (versek Polgár Anikó fordításában)
- 58 **CSEHY ZOLTÁN**
A nyers költői igazság (Báthori Csaba *Kétszáz nyers vers* című kötetéről)
- 63 **KÖRÖSSI P. JÓZSEF**
Budapest. Almabefőtt (novella)
- 68 **ZSÁGOT ANDRÁS**
Kalandozások a helyesírás világában I. (próza)
- 72 **KOZÁR ALEXANDRA**
Szerelem (elbeszélés)
- 82 **NYERGES ANDRÁS**
Romain Rolland és a baloldali sokk (olvasónapló)
- 94 **RÖHRIG ESZTER**
Üveglétra (Barnás Ferenc *Másik balál* című kötetéről)
- 96 **SÁNTHA JÓZSEF**
Interferenciák (Jenei László *bluebox* című kötetéről)
- 99 **BALÁZS KATA**
Performansz – könyv (Szkárosi Endre – Arany Imre *Verboterror* című kötetéről)
- 101 **KOLOZSI ORSOLYA**
A gyáva szív és a boldogság (Cserna-Szabó András *Szíved helyén épül már a halálszög* című kötetéről)
- 103 **CZINKI FERENC**
Mi az, hogy piszlicsáré? (Szvoren Edina *Nincs és ne is legyen* című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk

Kukorelly Endre (versrovat)
qkorelly@yahoo.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Csehy Zoltán,
Hiznyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:

811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.

P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2013)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony

és Kalligram Polgári Társulás

(OZ Kalligram, Mikszáth u.

1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske

Példányszám/Náklad: 1000 db/ks

Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

AZ ÉPÍTŐL A MÉZIG

Tizen JEGYZET

„Most az epétől a mézig megyek fel / Lascio lo fele e vo per dolci pomi”
(Dante / Babits)

■ „A Szentírás sorközi nyersfordítása az ősképe vagy eszménye minden fordításnak”, zárja Walter Benjamin 1921-es, Baudelaire versei német kiadásához előszónak írt esszéjét, *A műfordító feladatát*. Itt „az értelem többé nem vízvázaló az áradó nyelvnek s az áradó ki nyilatkoztatásnak. Ahol a szöveg közvetlenül, közvetítő értelem nélkül, szövszerintiségében az igazi nyelv, az igazságé vagy a tanításé, ott ez maga a fordíthatóság.” *Előtte* Hölderlin Szophoklész-átültetését említi: „bennük a nyelvek harmóniája olyan mély, hogy az értelmet a nyelv csak úgy érintgeti, mint az aeolhárfa a szél”. Hölderlin munkái az „ős-veszélyt” jelentik, „az így kitégított és ekképp áthangolt nyelv kapui bezárulnak, hallgatásba zárják a fordítót”. Satöbbi. „Bennük az értelem szakadékból szakadékba zuhan.”

■ Nem fogom idemásolni az egészet.

■ Csak verset/költői szöveget lehet rendesen fordítani.

■ Illetve kell.

■ És jó.

■ „Minél magasabb rendű a mű, annál fordíthatóbb marad.” Rendesen csinálni durva ak tus, szétzúz, közben meg finom, sőt finomkodik: két valaki játéka. Nyomban ide kívánczik metaforának a szex. A fordító elpirul, ha jól csinálja, a legnagyobbak is beleWeöresödnek, ha más legnagyobbakat ennyire pőrén látnak. A műfordítás nem szolga, inkább nagylány vagy mostohanóvér: áttetsző, magasabb és tisztább. Nincs múzsája, ő maga az. Kivéve ta lán kettőt, csak jó tapasztalataim vannak azokkal a kollégákkal, akik más kollégákat for dítanak, gyakran fordítanak, olykor legalább fordítanak. Ez a munka koordinálja az egót. Kezeli az egójukat, még Szabó Lőrincét vagy Kosztolányiét is. Babitsot egyenesen meg fogta, sőt lefogta. Mindez persze csak metafora – de értsük „metaforikus melléköngék nélkül” (Benjamin).

■ Hogy Arany *Hamletja jobb*, mint az eredeti – lásd ehhez lejjebb András Sándor be ve zetőjét –, szerintem jó: áll, stimmel. Akkor is, ha nem jobb, és ha én, mivel nem tudom összehasonlítani, ilyesmit nem mondanék is. Egyáltalán, volna-e nélküle (meg August Wilhelm Schlegel és Lessing nélkül?) *úgy, ahogy van*, Shakespeare? Az agg Sárvári nélkül, aki magához hívatta Aranyt, és „elégülten ajánlotta: »Csak Szekspirt! Szekspirt, domi ne!»” (*Önéletrajz. Levél Gyulai Pálhoz*). Nekem például biztos jobb Arany, mert magya rul van. Jobb, mert azt teszi, amit 53 évvel később Benjamin ajánlott neki: „Saját nyelvét tágítania és mélyítene kell az idegen nyelv által”. Kosztolányi kínai versei is jobb nek

künk, mint bármelyik kínai vers kínaiul, pedig azok igazán nulla referenciával bírnak. Állítólag. De mi nem állítólagos?

■ A műfordító és a szerző nevét minimum (jó...) ugyanakkora betűvel szedném. Bolgár és román nyelvre fordított könyveim valamennyi szavát Sztefka Hruszanova, Svetla Kioseva és Anamaria Pop írta.

■ A *Nagyvilág* című folyóirat a Kádárszocialista kultúrpolitika legjava. Most nincs ilyen, vagy nem úgy van, ezért nem a kapitalizmus a hibás, ez a kapitalizmus hibája.

■ „A fordítás: forma”, így Walter Benjamin. A mű lényege nem a közlés/kijelentés, „mert mit »mond« egy írásmű? Mit közöl? Nagyon keveset annak, aki érti”, ha a fordító „közvetíteni akar, egyebet se közvetíthetne, csak a közlendőt – tehát a lényegtelenéget”. A lényeg(es) a „»költői«” („szerencsére” idézőjelben használja), ennek megfelelően a rossz fordítás „lényegtelen tartalom pontatlan közvetítése”. Ha tehát a fordítás forma, „a fordíthatóság némely művek lényegi tulajdonsága”. Benjamin esszéjét Tandori Dezső fordította.

■ Tandori. Ezt végképp ne nyissuk meg. Legyen, hogy lassúságért fizetnek. A kevéért. Minél kevesebb, annál többet. De németül nem olvastam volna végig *A tulajdonságok nélküli embert*.

■ Forma, ez nagyon pongyolán van használva, összekavarva a versformával, egybevonva a magyar tradícióval („a magyar hagyomány szerint a fordítónak az adott ritmikai képlethez is hűnek kell maradnia”, így Rába György a *Szép hűtlenek* bevezetésében), mely a szintaxist és a lexikát beáldozza miatta. Erre a problémára nyit rá Báthori *Kétszáz nyers verse*. Rába utal arra, hogy az olasz traduttore – traditore szójátékot – lásd ehhez is András Sándor bevezetőjét – Joachim Du Bellay franciára „plántálva” ír „a hamis fordítókról s [hogy] miért nem szabad fordítanunk költőket”.

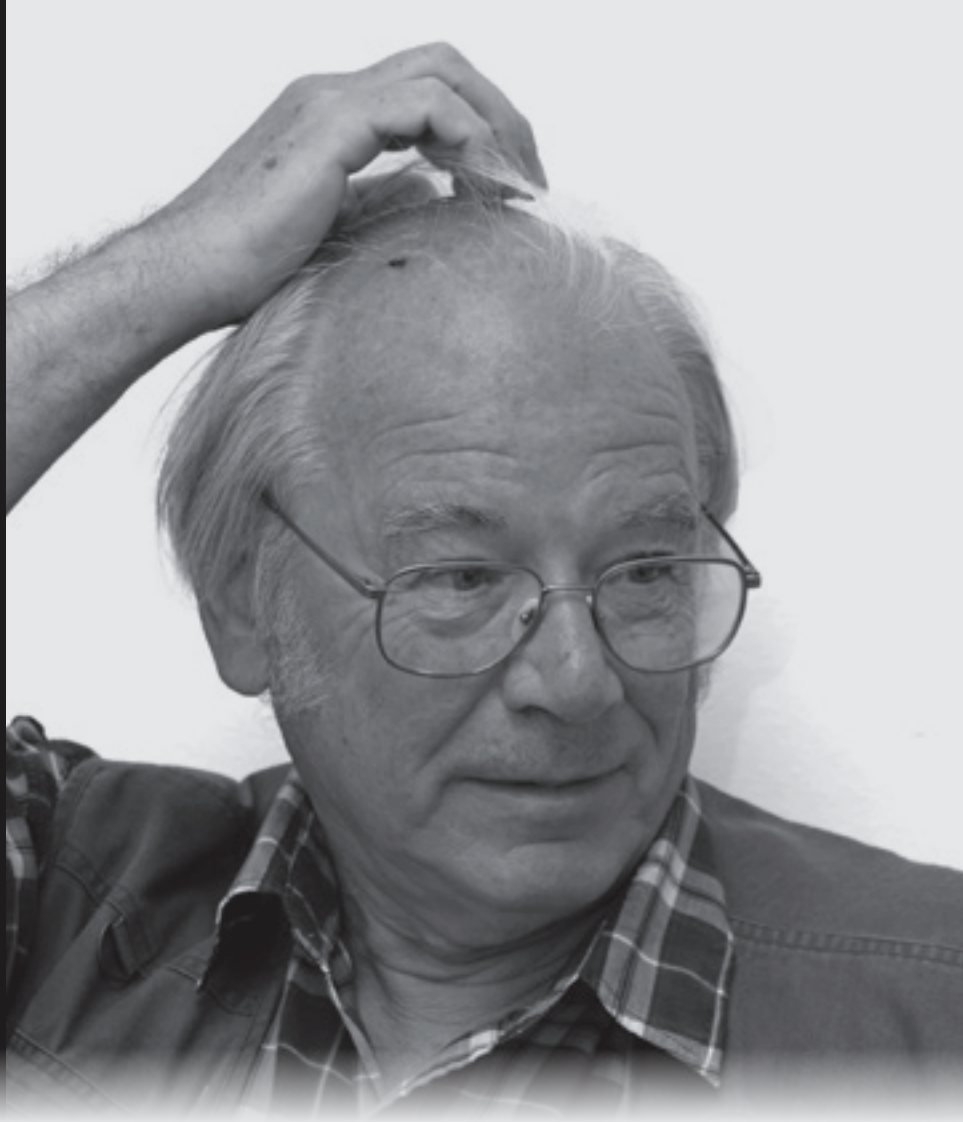
■ Jókai és Mikszáth összes regénye megjelent németül és angolul. Több több tolmácsolásban is. Hozzáférhetetlenek. Mikszáth szerint (*Tisztelt ház*) Horvát Boldizsár az unalmas parlamenti szónoklatok alatt „azzal mulatta magát, hogy komoly német költeményeket áttravesztált magyarra elmésen, de úgy, hogy aki azokat azután valaha komolyan hallotta németül, fölkacagott rajtok”. Szász Károly (1865-től a fülöpszállási kerület országgyűlési képviselője) lefordította a Nibelung-éneket és a teljes Dantét, Emersont, Tennyson, Hügöt, Béranger-t, Thackeray-t, Molière-t, Shakespeare-t. Vernétől 11 regényt. A legjobbakat.

■ A József Attila Kör 1983-tól szervez műfordítótáborokat. *A '84-es kijárat* 1995-ben, a Pesti Szalonnán megjelent 7-es (külön)száma (én szerkesztettem) 55 kortárs magyar író szövegeit tartalmazza 17 nyelven. Ezen alapul a Karádi Éva szerkesztette 2006-os *Hungarian VisitCarD* CD: 77 magyar szerző 22 nyelven, bibliográfiával. Az antológia a JAK-tábor 48, a magyar irodalomra rákattant fiatal ember munkáiból áll. Zömük úgy hagyta el a pályát, hogy rá sem igen tévedt. A világirodalmat magyarra fordítók jelképes pénzért dolgoznak. *Lesz*, 10 forintból indul, egy 10 milliárd forintos alapítvány: *A Világ Irodalma Magyarul* és *A Magyar Irodalom A Világban* honlapok, ahová lassan, mint valami kirakós játék, szép összevisszaságban fölkerül minden. Szász összes fordítása, és az is, amit Szásztól fordítottak.

■ Irene Rübberth. Christina Virag, Ilma Rakusa, Zsuzsanna Gahse.

■ Pályi Gombrowitz-naplója, Forgách (és Földényi) Kleistje, Adamik Stifterje, Pál Ferenc Pessoaja, Gyórfy Bernhardja, Csordás Montaigne-je, Gula–Kappanyos–Kiss–Szolláth Joyce-a, Vajda–Angyalosi–Bacsó–Kardos–Orosz Heideggere, Halasi Jelinekje, Ábrányi Rosstand-ja, Áprily Puskinja. Szijj, Tótfalusiak, Devecseri. Tóth Árpád Shelley-je, Nemes Nagy Rilkéje. Devecseri és Somlyó, Géher és Göncz, Bartos és Barth, Nádasdy és Rakovszky. S kedvenceim: Báthori Csaba Hölderlinje (a toronyban), Csehy Zoltán görög/latinjai, Márton Lászlótól Luther és Gottfried von Strassburg.

■ Az, hogy „A nővel csínján bánjatok! / Görbe bordából alkotta, így nem / tehette egész egyenessé Isten. / Eltörik, ha hajlítgatod, / s csak még görbébb lesz, ha békén hagyják.” Szulejka, Marianne, Díván, Goethe, Háfiz. ■ ■ ■

Állítólag Robert Frost mondta: „költészet az, ami elvész a fordításban” („poetry is what gets lost in translation”). Olasz mondás, fordíthatatlan szójáték: „traduttore traditore”, a fordító áruló. Magyaroktól hallottam: Arany János *Hamletje* jobb, mint az eredeti. Két emberre emlékszem, egyikük nem tudott angolul, a másíkról kiderült, kérdéseimre, hogy P. G. Woodhouse regényeit olvasta eredetiben. Az első két vélemény szerintem egyaránt lehet találó, van költemény, amelyik elvész a fordításban, és van, amelyik meghamisítódik. Olykor akad, ami sikerül. Magam tapasztalata, hogy számolni kell két alapproblémával. Az egyik, hogy a hangzás, vagyis a csak érezhető, gyakran épp olyan fontos, mint az, ami érthető, és a kettő egymástól elválaszthatatlan. Ezért a hangzásnak épp úgy van szemantikai hatása, mint a szemantikai jelentéseknek érzésseli. Brutális példával: „Dózsa György unokája vagyok én, Népért síró, bús, bocskoros nemes”, ez teljességgel, elsőtől az utolsó szóig fordíthatatlan. A másik alapprobléma, hogy minden jó vers az azon a nyelven készült versek ellenében, kontrasztjában hat, és ez megismételhetetlen. Fordításokra szükség van, szükségből erényt csinálni viszont olyasmi, mint amit az olasz mondás ebben az esetben hűen jelez. Olaszul. Magyarul a szójáték varázsa nélkül.

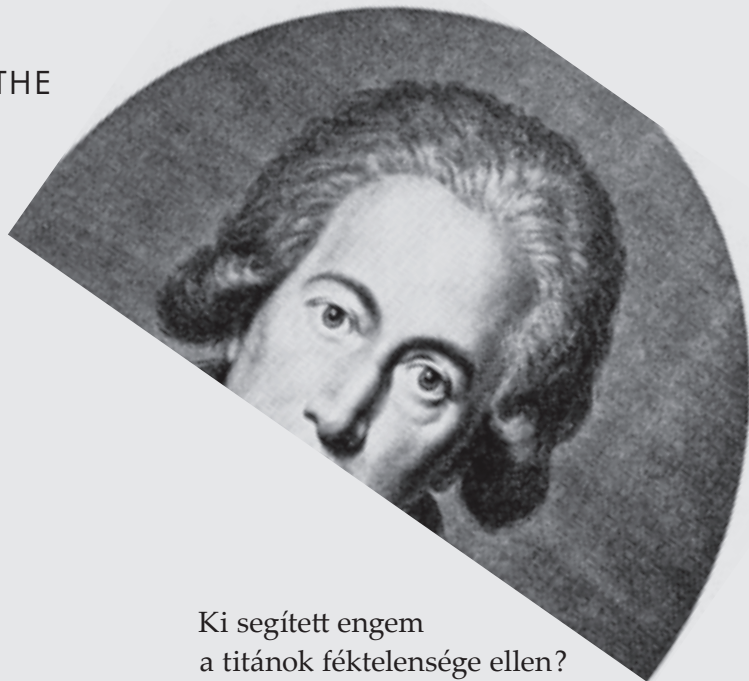
JOHANN WOLFGANG GOETHE

Prométheusz

Egedet, Zeusz, csak fedd
felhők füstjébe!
És gyakorold magad
bogáncsot fejező fiúcskaként
tölgyeken, hegycsúcsokon!
Földemet
épen kell hagynod,
és kunyhómat is,
nem te építetted,
és tűzhelyem is,
bár izzását irigyled.

Szegényebbet az ég alatt
nálatok, istenek, nem is ismerek.
Nagyságotokat
szűkösen éltetitek
áldozatadókon,
imasóhajokon,
és nyomorognátok
gyermekek és koldusok
reménykedő balgasága híján.

Amikor gyermek voltam,
nem tudtam, merről és merre,
zavart szememet a napnak fordítottam,
mintha mögötte fül várná panaszom hangjait,
és szív, mint az enyém
könyörülne a szorongón.

Ki segített engem
a titánok féltelensége ellen?
Ki mentett meg a haláltól,
a rabszolgaságtól?
Te, hát nem te tetted ezt mind,
szentül izzó szív?
És izzottál, ifjan és jón,
hálát, megcsalván,
a magasbanalvónak?

Téged tiszteljelek? Miért is?
Csillapítottad valaha is talán
a görnyedők fájalmát?
Visszafogtad tán valaha is
a megrémítettek könnyeit?

Tán nem a mindenható idő
kovácsolta lényemet férfivé,
és az örök sors
uraimat és a tiéidet is?

Úgy vélted
az életet gyűlölnöm kellene,
menekülnöm a sivatagokba,
mert nem minden gyermekhajnalos
virágreményem érett be?

Itt ülök, embereket
gyúrok a képekre,
fajt, amelyik rám üt,
hogy szenvedjen, sírjon,
élvezzen, örüljön,
és rád ne figyeljen,
mint én.

BERTOLD BRECHT

a gonosz maszkja (die maske des bösen)

Szobám falán famunka lóg
Egy gonosz démon arannyal lakkozott maszkja.
Részvétellel nézem
Homlokán duzzadt erek mutatják
Milyen nagy erőfeszítés a gonoszság.

hollywood

Minden reggel, hogy megkeressem a kenyerem
Kimegyek a piacra, ahol hazugságokat vesznek.
Jó reménnyel
Állok be az eladók közé.

a cseresznyetolvaj (der kirschdieb)

Egy kora hajnalon, még jóval a kakasszó előtt
Fütyty vert fel, és az ablakhoz mentem.
Cseresznyefámon – a kertben szürkület –
Fiatal férfi ült, nadrágja foltozott,
És vidáman szedte a cseresznyém. Meglátva
Odabólintott, az ágakról
zsebébe két kézzel rakva a cseresznyét.
Amikor visszafeküdtem, még sokáig
Hallottam fütyülni kis vidám dalát.

GEORG TRAKL

De profundis

Tarló, fekete eső hull.
Barna fa, egyedül áll.
Üres kunyhót sziszkeszél köröz –
olyan szomorú ez az este.

A tanyánál
szűkös kalászt gyűjt a szelíd árvalány.
Szeme az alkonyban aranylón és kereken pásztáz,
és öle a mennyei vőlegényt várja.

Hazatérve
lelték az édes testet a pásztorok
elrothadva a csipkebokorban.

Komor falvaknak távoli árnyai vagyok.
Isten némaságát
ittam a liget kútjából.

Homlokomon hideg fém tapos.
Pókok keresik szívemet.
Fény, kialszik a számban.

Éjjel egy mezőn találtam magam,
szennyből mereven és a csillagok porától.
Mogyoróbokorban
csendültek ismét kristály angyalok.

HANS ENZENSBERGER

Szélpréda (Windgriff)

némely szavak
könnyedén
mint a jegenyemagok

emelkednek a
pörgető szélben
süllyednek

nehéz elkapni
messzire vetődnek
mint a jegenyemagok

némely szavak
a földet lazítják
később talán

árnyékot vetnek
vékony árnyékot
mégsem talán

felsőosztályosok olvasókönyvébe

ne ódákat, fiam, menetrendeket olvass:
pontosabbak. a tengerek térképeit göngyöld ki,
amíg nem késő. ne énekelj, légy éber.
majd eljön a nap, amikor a kapukra ismét
listákat szegeznek és megjelölik
az ellentmondók mellét. tanulj
fölnemismert lenni, tanulj többet nálam:
kerületet cserélni, útlevelet, arcot.
érts a kis áruláshoz, a napi piszkos
megmeneküléshez. az enciklikák
hasznosak: tüzet gyújtani;
a kiáltványok: vajat és sót csomagolni
a védtelenek részére. düh és türelem kell
tüdejébe fújni a hatalomnak
a finom halálos port,
azoknak az órletét,
akik sokat tanultak,
a pontosakét, a tiédet.

PAUL CELAN

Urnákból homok

A feledés háza penészzöld.
Mindegyik lengő kapuja előtt lefejezett mutatványosod kéklik.
Neked dobol a mohából és keserű fanszorból készített dobon;
gennyesedő lábujjal festi a homokba szemöldököd.
Hosszabbnak festi, mint volt, és az ajkad vörösét.
Az urnákat töltöd itt, és szíved az étked.

JOHANNES BOBROWSKI

Eszter

Íme
a népem.
Elszóródik
a népek közé
és a kapuban ül.

A köveken
vadarculatú feláll,
az országokat
hagyja nyugodni, arany
száll lángokkal a feje fölött,
meghall:

Ha felfordulok,
hát felfordulok, megijedtem,
nagyyszerűség
villámmal cikáz az égen,
trombiták
szökellő vére
építi a házam.

András Sándor fordításai

■ **András Sándor** (Budapest, 1934): költő, irodalomtörténész, esszéíró. *Mi vagyunk most a vandálok is* című kötete 2012-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál.

Uses of Poetry

So what the use of poetry these days
 What use is it What good is it
 these days and nights in the age of
 Autogeddon
 in which poetry is what have been paved
 over
 to make freeway for armies of the night
 as in that palm paradiso just north of
 Nicaragua
 where promises made in the plazas
 will be betrayed in the back country
 or in the so-green fields
 of the Concord Naval Weapons Station
 where armed trains run over green
 protesters
 where poetry is made important by its
 absence
 the absence of birds in a summer
 landscape
 the lack of love in a bed at midnight
 or lack of love at high noon in high places
 For even bad poetry has relevance
 for what it does not say
 for what it leaves out
 Yes what of the sun streaming down
 in the meshes of morning
 what of white nights and mouths of desire
 lips saying Lulu Lulu over and over
 and all things born with wings that sing
 and far far cries upon a beach at nightfall
 and light that ever was on land and sea
 and caverns measured out by man
 where once the sacred rivers ran
 near cities by the sea
 through which we walk and wander
 absently

astounded constantly
 by the mad spectacle of existence
 and all these talking animals on wheels
 heroes and heroines with a thousand eyes
 with bent hearts and hidden oversouls
 with no more myths to call their own
 constantly astounded as I am still
 by these bare-faced bipeds in clothes
 these stand up tragedians
 pale idols in the night streets
 trance-dancers in the dust of the Last
 Waltz
 in this time of gridlock Autogeddon
 where the voice of the poet still sounds
 distantly
 the voice of the Fourth Person Singular
 the voice within the voice of the turtle
 the face behind the face of the race
 a book of light at night
 the very voice of life as Whitman heard it
 a wild soft laughter
 (ah but to free it still
 from the word-processor of the mind!)
 And I am a reporter for a newspaper
 on another planet
 come to file a down-to-earth story
 of the What When Where How and Why
 of this astounding life down here
 and of the strange clowns in control of it
 the curious clowns in control of it
 with hands upon the windowsills
 of dread demonic mills
 casting their own dark shadows
 into the earth's great shadow
 in the end of time unseen
 in the supreme hashish of our dream

A költészet haszna

Szóval mi a líra haszna ma
Mi haszna Mire jó
az Autogeddon ezen éj-napjain
mikor a költészetre sztráda épül
az éj seregének
akárcsak Nicaraguától északra a pálma
paradicsomban
ahol a köztereken tett ígéreteket
elárulják hátszágban
vagy a Concord Hadászati Fegyverállomás
oly zöld mezein
hol fölfegyverzett vonatok zöld tüntetőkön
zötyögnek át
hol fontossá épp hiánya teszi a lírát
a nyári panorámáról hiányzó madarak
az éjféli ágyból hiányzó szerelem
vagy a szeretethiány déli hőben a
magasabb körökben
még a rossz költészetet is jelentőssé teszi
az amiről nem beszél
amit kihagy
Igen tehát arra ami a napból patakzik
a reggel-szövevényben
arra amit a fehér éjszakák és vágyakozó
ajkak
nyaldosnak mormolva Lulu Lulu újra és
újra
és minden szárnyakkal született éneklő
létezőre
és alkonyatkor a part fölötti messze messzi
kiáltásokra
és a világosságra mely valaha a
földön-vízen volt
és az ember által kimért barlangokra
hol valaha a szent folyók hömpölyögtek
közel a tenger menti városokhoz
melyeken szórakozottan bandukolunk át

elképedve folyamatosan
a lét eszement látványosságán
a négykeréken guruló beszélő állatokon
hősök hősnők térfigyelő ezerszemmel
és ferde szívvel rejtett fölöttes lélekkel
mitológiátlanul
állandóan elámulva akárcsak én
ezeken a csupaszképű ruhás kétlábúakon
ezeken a felegyenesedett stand-up
tragikusokon
az éj sápadt bálványain
a transz-táncosokon az utolsó keringő
hamvában
az Autogeddon forgalmi dugójában
ahol a költő hangja még mindig távoli
az Egyes Szám Negyedik Személy hangja
a teknős hangján belüli hang
a faj arca mögötti arc
a fények könyve éjjel
az élet igazi hangja ahogy Whitman hallotta
egy vad-puha nevetés
(oh tartsd távol
az elme szövegszerkesztőjétől!)
Egy idegen bolygó
újságírója vagyok
tudósítója egy földhözragadt történetnek
arról
hogy Mi Mikor Hol Hogyan és Miért
ebben a képtelen életben itt lenn
és az idegen bohócokról akik irányítják
a különös bohócokról akik irányítják
kezükkel a könnyöklőn
a félelmes ördögi őrlőt
önnön árnyuk a föld
óriás árnyába vetve
az idők vége észrevétlen
álmunk patetikus hasisában

The World is a Beautiful Place...

The World is a Beautiful Place
to be born into
if you don't mind happiness
not always being
so very much fun
if you don't mind a touch of hell
now and then
just when everything is fine
because even in heaven
they don't sing
all the time

The world is a beautiful place
to be born into
if you don't mind some people dying
all the time
or maybe only starving
some of the time
which isn't half so bad
if it isn't you

Oh the world is a beautiful place
to be born into
if you don't much mind
a few dead minds
in the higher places
or a bomb or two
now and then
in your upturned faces
or such other improprieties
as our Name Brand society
is prey to
with its men of distinction
and its men of extinction
and its priests
and other patrolmen

and its various segregations
and congressional investigations
and other constipations
that our fool flesh
is heir to

Yes the world is the best place of all
for a lot of such things as
making the fun scene
and making the love scene
and making the sad scene
and singing low songs and having
inspirations
and walking around
looking at everithing
and smelling flowers
and goosing statues
and even thinking
and kissing people and
making babies wearing pants
and waving hats and
dancing
and going swimming in rivers
on picnics
in the middle of the summer
and just generally
'living it up'
Yes
but then right in the middle of it
comes the smiling

mortician

A világ pompás hely...

A világ pompás hely
megszületni
ha nem bánod hogy a boldogság
nem mindig
oly mókás
ha nem bánod hébe-hóba
a pokol érintését
pont amikor minden jól megy
mert még a mennyországban
sem énekelnek
egyfolytában

A világ pompás hely
megszületni
ha nem bánod a haldokló látványát
nagyjából mindig
vagy az éhezőét
időnként
ami nem lesz attól kevésbé szörnyű
hogy épp nem te vagy az

Oh a világ pompás hely
megszületni
ha igazán nem bánsz
néhány agyhalottat magas
pozícióban
üldögeálni
vagy egy bombát vagy kettőt
egyszer-egyszer
égre meredő arcodba esni
vagy egyéb ilyen kellemetlenségek
például hogy Márkás Áru társadalmunk
szerved legkiválóbbjaitól
és kihalóitól
és lelkipásztoraitól
és egyéb felvigyázóitól

és saját szegregációjától
és kongresszusi analíziseitől
és egyéb analíziseitől
amit átél bűzlő
húsunk

Igen a világ a legjobb hely
sok hasonlatos ügyletre úgymint
beállítani a vidám jelenetet
és beállítani a szerelmes jelenetet
és beállítani a szomorú jelenetet
és pajzán dalokat dalolni és
áhíthatosnak lenni
és körbejárni
mindent megnézve
minden virágot megszagolva
és seggbe rúgni a szobrokat
sőt még gondolkodni is
és megcsókolni az embereket
és gyermekeket nemzeni és nadrágot
viselni
és kalapot lengetni és
táncolni
és úszni a folyóban
piknik közben
nyár közepén
és csak úgy általában
„élni”
Igen
de aztán épp a közepén
jön a vigyori
gyászkufár

Kabai Csaba fordításai

■ **Lawrence Ferlinghetti** (1919): amerikai költő, festő, kiadó.

Kabai Csaba (Budapest): költő, műfordító, kritikus. Munkáit többek között a *2000*, a *Csillagszálló*, a *Forrás*, a *Hévíz*, a *Kortárs*, a *Literatura*, a *Műút*, a *Palócföld* és az *Új Forrás* közölte.

VÁLTozatok a FORDÍTásra

Alig volt túl a harmincon Guillaume Apollinaire, amikor *A Mirabeau-híd* megszületett. Méltán híres vers – könnyedsége, dallamossága, dalszerűsége nehéz gondolatokat közvetít. Ami különös, az a híd kiválasztása, a Mirabeau-híd ugyanis az egyik legkevesbé vonzó a párizsi Szajna-hidak közül. Messzi van a történelmi várostól, egyik oldalán a hajdani Citroen üzem, a másikon Auteuil érdektelen épületei. Acélból készült, funkcionális.

De talán a költő épp ezért választotta. Mert egyszerű, mint a vers szavai. A kép, amelyet a vers föl-villant, az egyik legősibb toposz: a tovafolyó víz az idő könnyörtelen múlására figyelmeztet. Visszatérő szavakból, szókapcsolatokból, sorokból építkeznek. *A Mirabeau-híd*ban ezek közül legfontosabb a háromszor is megkonduló sor: *Les jours s'en vont je demeure*. Vagyis, szó szerint, hogy *a napok mennek – én maradok*. Négy fordítását találom a versnek, Vas Istvántól, Illyés Gyulától, Mészöly Dezsőtől és Eörsi Istvántól – mindegyikük félrefordítja. Vas (*Száll az idő itthagj engem*), akárcsak Illyés (*Minden elmegy, minden elmúl*), elégikusra veszi, Eörsi a múltba zárja, Mészöly Dezső nyugatosan poétikusra hangolja át (*Csak szállj idő én várok itt*) Apollinaire kulcsmondatát. A négy közül még az Eörsié – *Megy az idő én megálltam* – van a legközelebb az eredetihez. Igaz, hogy ez a legkevesbé nyugatos, akarom mondani, dallamos.

Holott Apollinaire-nél nem a megfoghatatlan idő hagy el bennünket, hanem csak egyszerűen: a napja-

ink, a hétköznapjaink, s a mondat második fele sem valami elvont bűvészkedés, megint csak a lehető legegyszerűbben azt jelenti ki, hogy mi viszont nem változunk, maradunk olyanok, amilyenek voltunk. Vagyis hogy az idő múlásának legkegyetlenebb ellentmondása éppen ez – szemben a latin közmondással, mely szerint *tempora mutantur et nos mutamur* –, mi bizony nem változunk. Maradunk. Teli fájdalommal, mert ha kell, bármit képesek vagyunk legyőzni, csak ezt az egyet: az időt, semmiképpen.

2.

A fordítás nem egyszerű feladat, mindenki emlékszik, hogyan dobja félre Goethe Faustja, miután nem boldogult vele, a jánosi logosz visszaadásának kísérletét. A Logoszt a magyar biblia, akár református, akár katolikus, Igének fordítja, ami talán pontosabb, mint a többi fordítási kísérlet, ugyanis a német, az angol, a francia, az orosz egyaránt a Szó megfelelőjénél marad (*wort, word, parole, szlovo*). Vagyis egy olyan fordítási megoldásnál, amely a modern nyelvben eléggé semmitmondó, s amely meg sem próbálkozik a Logosz bonyolult, többértelmű jelentésének a visszaadásával. Faust számára ez – joggal, mondhatnánk – kevés, ezért négy megoldást is kipróbál *Érzem, legfőbb ideje volna, / hogy a szent őseredetit / felüsszem és szívem szerint / fordítsam a szeretett német szóra*, így Fa-

ust, s itt következnek a variációk: *Wort, Sinn, Kraft és Tat*, Jékely Zoltán magyar fordításában: *Szó, Értelem, Erő, Tett*. Külön-külön mindegyik indokolható, de nyilvánvaló, hogy mindegyik választás lemondást jelent az eredeti gazdagságáról. Vagyis, ahogyan Albert Camus mondja a *Közönyben*: bizonyos szituációkban nincsen megoldás.

Flaubert-nél is van egy érdekes fordítási jelenet a *Heródiásban*. A tetrarcha (a negyedes király) termében zajló és nagy zabálásba torkolló lakoma során teológiai-filozófiai eszmecserék folynak Jézus alakjáról, s ennek során a római hadvezért kísérő tolmács képtelen latinra fordítani a messiás kifejezést. Kénytelen körülírni. Merthogy a rómaiak közös tudatában ilyen fogalom nem létezik.

A *Journal of Adaptation in Film and Performance* hosszú tanulmányt közöl (Jozefina Komporaly és Márta Minier a szerzői) *A gyertyák csonkig égnek* nyugati kiadásairól, francia, olasz, német, angol, flamand, holland színpadi, rádió-, hangoskönyv-adaptációiról. Elképesztő a Márai-regény diadalmenete. Claude Rich párizsi adaptációjáról tudtam, de azt itt olvastam először, hogy az angol audiobook Henrikje nem más, mint Paul Scofield.

A magyar recepció viszont továbbra is fanyalgó, lekezelő. A regényről írott elemzésemmel itthon kevesen értettek egyet. Mindenesetre különös ez az éles különbség a regény magyar és nyugat-európai megítélése között. Mert ott nem csak a nagyközönségnek tetszik. Egy új európai regénytörténet szerzője, Emmanuel Bouju (Rennes-ben komparatista professzor) nem értette például ide vonatkozó kérdésemet; az ő szemében Márai Sándor regénye vitathatatlanul a fősodorba tartozik.

Lehet, hogy a fordításnak köszönhetően? Hogy az a gordonkahang, amelyről Márai később maga is kritikailag nyilatkozik, eltűnik vagy megtisztul, amikor más nyelvre fordítják? Annyi bizonyos, hogy a cím a francia fordításnak köszönhetően leegyszerűsödik, és elviselhetőbbé válik, olyannyira, hogy nemcsak az olasz és a német fordító vette át, hanem maga Márai Sándor is, amikor *Parázs* címmel rádióra alkalmazta regényét.

3.

Az vagy nekem

Shakespeare szonettjei közül, magyarul, alighanem a 75. a legnépszerűbb, a legtöbbször idézett. *Az vagy nekem, mint testnek a kenyér, / S tavaszi zápor fűszere a földnek*, ez Szabó Lőrinc fordításának első két sora. Lenyűgöző, különösen a kezdő sor, melyben a szerelmesét megszólító versbeszélő két biblikus felhangú szóval az *Énekek énekét* idéző szituációt teremt; a testi szerel-

met transzcendens dimenzióval egészíti ki. A kenyér az evangéliumok egyik legfontosabb fogalma, mely a Mi-atyánkban is centrális helyen szólal meg. A test pedig János evangéliumának a nyitására utal, az Ige (vagyis a szó) inkarnálódására, Jézus emberként való földi megjelenésére: *az ige testté lőn*. Shakespeare szövegeiben oly gyakoriak a biblikus áthallások, hogy nem lehet meglepő, ha egy szerelmi vallomást is ilyen megoldással indít.

Ha azonban megnézem az eredeti szöveget, ott nyomát se látom ezeknek a felhangoknak. Sem *bread*, sem *flesh*, hanem csak egyszerűen: *food* és *life*. Ennivaló az életnek. Jóval kevésbé látványos az eredetiben a második sor is, nem is szólva a zárásról, a második tercinaról, amely Szabó Lőrincnél az ellentéteket a végső-kig sarkítva, roppant látványosan fejezi be a pazar szonettet: *Koldus-szegény királyi gazdagon / Részeg vagyok és mindig szomjazom*.

Shakespeare itt is jóval kopárabb, s az utolsó sor *gluttonja* egyértelműen nem ivásra, hanem a kezdő sor evést idéző képére utal vissza: *Thus do I pine and surféit day by day / Or gluttoning on all, or all away*. Koldus és királyfi? Szabó Lőrinc mintha a magyarul is roppant nevezetes és népszerű ifjúsági regényre utalna. A Mark Twain-regény magyar címe a választás egyszeri lehetőségét jelöli meg, már ti. hogy a mesében lehet sorsot cserélni. (Kertésznel keserű iróniával idéződik fel a regénycím, Köves Gyurinak nincs módja a királyfi sorsát választani.) Az eredetiben ez nem szerepel. Shakespeare ugyanis, megint csak milyen egyszerűen, az öröm és a bánat folytonos hullámmázát fogalmazza meg. Egyfelől tehát egy Shakespeare-szonett, másfelől pedig, attól indulva, de attól számos ponton elszakadva, egy fordítás-álcában megjelenő pazar Szabó Lőrinc-szonett.

4.

Az ég gyertyái csonkig égtek,

mondja Rómeó, Kosztolányi Dezső fordításában, a 3. felvonás 5. színében, amikor Júlia a hálószobája előtti nyitott tor-

nácon próbálja visszatartani a fiút, meghosszabbítandó szerelmes éjszakájukat. Vagyis Márai Sándor innét vette legnépszerűbb regénye – sokat vitatott – címét. Az eredeti Shakespeare-nél jóval egyszerűbb – *Night's candles are burnt out* –, a hangzatos csonk Kosztolányi leleménye.

Érdemes vajon összeolvasni a *Rómeót* Márai – Nyugat-Európában – legnépszerűbb regényével? Meggondolandó. Ez az ötödik szín ugyanis legalábbis különös. Rómeó megölte Tybaltot, menekülnie kell.

Júlia, amikor a 2. színben megkapja a hírt, először Rómeót kárhoztatja, de hamar véleményt változtat; Rómeó fontosabb számára, mint unokabátyja, Tybalt. Az 5. szín azzal kezdődik, hogy madárfüttyöt hallanak; Júlia szerint az éjszaka daloló fülemüle dalát, Rómeó szerint viszont a haj-

nalt köszöntő pacsirtáét. *Elmen-nem: élet, és halál: maradnom*, így Rómeó, de aztán felcseré-

lődnek a szerepek: *Elmen-ni rossz, jobb is marad-ni tán / Jöjj hát, Halál.*

Így döntött Juliám, mire Júlia már futásra biztatja szerelmesét.

A pacsirta itt már *rikácsol*, a fülemüle marad tehát a szerelmes éjszaka metaforája. Előhívva, az olvasóban vagy a nézőben, Boccaccio ötödik napi negyedik elbeszélését, melyben Caterina jobbjával átkarolja a fiút, baljával pedig *fogja azt a micsodát, amelyet a hölgyek szegyenkeznek a nevének nevezni*, és amelyet a szerelmeseket rajta kapó atya, amikor feleségének beszámol a történetekről, egyszerűen fülemülének aposztrofál.

5.

Még egy Shakespeare, megint csak a *Hamlet*-ből. Jorge Luis Borges két mottóval indítja egyik legpazarabb novelláját, *Az Alefet*, az első ezek közül Hamlet szava a tragédia második felvonásának második jelenetéből: *O God, I could be bounded in a nutshell / and count myself King of an infinite space*. A második mottó Hobbestól való, ott is a hic et nunc és a végtelen szembeállítás a téma. A bolondozó Hamlet beszél így egy olyan szituációban, ahol Polonius,

aztán pedig Rosenkrantz és Guildenstern a beszélgetőtársak. Szava, szokás szerint – ahogyan Polonius ki is mondja – egyszerre esztelen és bölcs, *örült beszéd, de van benne rendszer*. Örült beszéd, hiszen a kép szerint (amely talán életének, talán mindenki életének a metaforája) be van zárva egy elképzelhetetlenül szűkös térbe, de ott, mivel az a szűk térség egyedül az övé, a végtelenség királyának hiheti magát.

Arany János fordítása bizarr. A dióhéjat csigaházzal helyettesíti. *Oh boldog Isten! Egy csigahéjban ellaknám s végtelen birodalom királyának vélném magamat, csak ne volnának rossz álmaim*. Vagyis a helyzet itt gyökeresen más: képzeletében Hamlet szűken van ugyan, akár Shakespeare-nél, de a csigahéj, ellentétben a dióval, nyitott, ki lehet (ki lehetne) jutni belőle. Az örült Hamlet szerényen meghúzza magát, de ugyanakkor, ha csak képzeletében is, akár csak mostohaapja, Claudius, egy *birodalom királya*.

Nádasdy Ádám fordítása, bár jóval prózaiabb, helyreállítja az eredeti jelentéseket. *Istenem, engem bezárhatnának egy dióhéjba, ott is úgy érezném, hogy a végtelenség királya vagyok – ha nem volnának rossz álmaim*. Ebben a verzióban Hamlet nem önként húzza meg magát, hanem bezárják, s parányi börtönében nem csak egy ember alkotta birodalomnak, hanem magának a végtelenségnek lesz a királya.

A hamleti mondat a végtelenül kicsiny és a végtelenül nagy gondolatával játszik. Azzal az emberi létezés meghatározó ellentmondással, amely Blaise Pascal egyik fő témája, és amelyik Pilinszky-nél is nagyon hangsúlyosan megjelenik. De jelen van már a fiatal Babiitsnál is, aki *A lírikus epilógjában* mintegy újragondolja, és a maga képére formálja a shakespeare-i képet, a dióhéjban lakozó Hamlet képét. *A mindenséget vágyom versbe venni* – mondja ki már a szonett első négysorosában, *de még tovább magamnál nem jutottam*. Következhet azután a hamleti kép: *Vak dióként dióba zárva lenni / S törésre vágyni beh megundorodtam*. A versbeszélő nem önként húzza meg magát abban a dióhéjban, ahol ráadásul sötétség honol, számára az emberi létezés maga a börtön. *Én maradok magam számára börtön*, folytatja, miután előzőleg ki is mondta: *csak nyilam szökheth rajta át a vágy*. Hamlet tehát költő, vagy, mondhatnánk, a költő maga Hamlet, aki király szeretne lenni, de soha nem jut ki neki több, mint a vágy.

6.

Újratrás?

Tehát, persze némi túlzással: Szabó Lőrinc Shakespeare-szonettjei inkább Szabó Lőrinc-szonettek, mint Shakespeare-szonettek, Weöres Sándor Mallarmé-szonettje inkább Weöres-, mint Mallarmé-szonett. Vagy

mégsem? Ahogyan a Biblia is megszólal különböző nyelveken, s lényegileg ugyanazt adja, úgy a legnagyobbaknál, Shakespeare-nél különösen, valami iszonyú erejű lehetet mégiscsak átjön a magyarba, akkor is, ha az adaptációból hiányzik itt-ott egy-egy lényeges árnyalat, mint az Arany-féle *Hamlet*-ből a dió. A fordítás Ugyanaz és mégsem egészen ugyanaz, ahogyan Paul Verlaine mondja gyakran magyarított versében, amelyet Ady *Paul Verlaine álma* címmel foglalt bele az *Új versekbe*: *Ni tout à fait la même, / Ni tout à fait une autre*. Adynál: *Aki sohasem egy, aki sohasem más*. Pontosabban: *Nem egészen Ugyanaz, nem is egészen Más*. Verlaine-nél persze egy nőről van szó, Ady eszerint fordítja, de az idézett sor pontosan ráillik minden fordításra is, a soha el nem érhető azonosság vágyalmára.

Innét tekintve a fordítás – minden fordítás – újraírás, az újraírásnak egy sajátos változata. Az a változat mégpedig, amelyben az író (a költő) próbál a lehető legszorosabban tapadni az eredetihez. Ady megoldása szokatlan, de indokolható és érthető: a Verlaine-szonettet az eredetihez híven adja vissza magyarul, de ugyanakkor más címet ad neki, s így sorolja be saját verseskötete folyamába. *Mon rêve familier*, magyarul: visszatérő álmom helyébe kerül tehát a *Paul Verlaine álma*, s ezzel a változtatással Ady fordít – a fordítás szó eredeti értelmében – egy nagyot az eredetin: az egyes száma első személyű diskurzus helyébe egy összetett diskurzus kerül, egy harmadik személy, Paul Verlaine mondja itt el első személyben az álmait.

Az újraírásnak izgalmas módját választja Kodolányi Gyula az *Üzenetek W. Sh.-tól* című ciklusában, melynek huszonöt szonettje nagyjából ugyanannyi Shakespeare-szonett ihlette költemény. Maga a gesztus, kiindulópontnak használni az eredetit, s megírni annak az időbeli és a térbeli különbség adta változatát, ismerős, mások is éltek (élnek) vele. Kodolányi azonban fordít egyet ezen a gyakorlaton, azzal meghozza, hogy minden verse magyar szövegébe intarziaként befoglal az eredetiből két-három angol nyelvű töredéket. A versek címe magyar, alcíme viszont angolul jelöli azt a Shakespeare-szonettet, amelyből az adott Kodolányi-szonett kiindul, a szövegben pedig ott mindig az angol intarzia.

A 76. például egyenesen az intarziával indít: „*Why my verse versem mért so barren / oly kopár? Barren? Csupasz? Csak az új / gögjének van híján, újjgazdag gögnek. / Barren of new pride*. Az új ha valódi, / törvénye szerint lesz azzá.” Követhető? A vers megadja rögtön az idézett angol szekvenciák magyar változatát, sőt, itt még azt is megengedi magának, hogy eljátszon az angol jelző, a *barren* lehetséges magyar megfelelőivel: kopár?, vagy csupasz? (Szabó Lőrinc egyébként tarna fordítja).

Shakespeare 76. szonettje éppúgy a *sweet love*-hoz szól, mint a ciklus majd minden verse, de a szöveg

centrumába ezúttal a hogyan szólás, a nyelviség problémája kerül. A vége felé a költő meg is fogalmazza, hogy nincsen más lehetősége, mint az újraírás: *So all my best is dressing old words new, / Spending again what is already spent*. Vagyis hogy ugyanazt küldi, amit már eddig is küldött, de a régi szavakat – itt válogathatunk a *dress* számos jelentése között – megtisztítja, újraformálja. (Szabó Lőrinc eléggé ügyetlenül adja vissza a két sort: *Még jó ha vén szókra új mezt húzok / A már adottat adva szüntelen*.) Kodolányi hallgat is a szóra: *Újraköltöm, mint elmondott rokon s ös. / Egy új hang szökellő hajlításait – / ezt hozom én. Ezt termi sors és ihlet*. A két tercínában azután – köszönetet mondva a mestereknek, s egy remek formulával egybefoglalva nyelvet és anyát, még meg is tudja emelni a verset: „Ennyit adhatok a tücsökzenéhez. / Hatalmas zengéstekhez, mely átölel, / mesterek! Hadd fűzzem e kórust anyám / nyelvébe, édes kolozsvári nyelvbe, / mely folyton régi s új, *daily new and old*.”

A 10. Shakespeare-szonettben a beszélő a következőkkel fordul a megszólítotthoz: *nemzz utódot, szívem is kér, – hadd éljen / Szépséged tovább benned s a tiédben*. Az eredeti angol szöveg sokkal direkter: *Make thee another self*. Vagyis igazából arra szólítja, hogy teremtsen meg (valahogy úgy, ahogyan Heródiás Salomét) önmaga mását, az Ugyanazt, aki mindenben egyezik vele, csak éppen az időben máshol helyezkedik el. Kodolányi Gyula újraírásában a *self* modern, pszichológiai értelmezése a meghatározó. *Teremts magadnak másikat* kezdi szonettjét, hogy azután erre a felütésre építse rá a folytatást, vagyis az egészet. A megszólítás itt – én legalábbis így értelmezem – önmegszólításba megy át, s ezzel az egész vers, anélkül, hogy megfelelkezne a shakespeare-i indítástól, másfelé térül el, s ezzel különös, erős sugárzást kap.

Megöl a gondolat című verse variáns Shakespeare 44. szonettjére, amely a test (itt *flesh*) nehézségével és nehézségével állítja szembe a gondolat villámsebessé, s ezért irigylendő szárnyalását. „*Megöl a gondolat, hogy gondolat nem vagyok. Thought kills me that I am not thought*.” A harmadik sorban aztán egyszerre játékosra vált. „Nem öl meg. *Kills me not*. De a gondolat, / hogy nem vagyok, megöl, megölhet. Hogy / pusztá gondolat nem vagyok, jó dolog.” Következhet most már, kapcsolódva, ha csak lazán is, az eredetihez, a versbeszélő testi és szellemi dualitásának, a „földből és vízből” vétetett ember kettős természetének – immár a saját világára koncentráló – megidézése. Vagy más szóval: az újraírás komolysága. ■ ■ ■

Szávai János (Budapest, 1940): irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár (ELTE Budapest és Paris IV-Sorbonne). Legutóbbi kötete: *A kassai dóm* (Kalligram, 2008).

Tristan és Isolda

VIII. Tristan lovaggá avatása

- Így tehát Tristan és Rual
a dolognak okosan nekiáll,
hogy együtt érjenek cél.
4550 Szereztek köntöst, páncélt
– míg harminc nap sem telik el –,
amennyit majd harminc lovag visel,
aki aztán kíséretül
nemes Tristan mellé kerül.
4555 Ha ruhájukról bárki kérdést intéz:
a ruhák dísz-e ki hogy s mint néz?,
milyen az összeállításuk?,
akkor sokáig nem töprengek. Lássuk:
azt mondom, mit a hagyomány beszél!
- 4560 És ha mégis eltérek tőle,
javítson ki a hallgatóság,
szavában több legyen megbízhatóság.
A ruhájuk pedig úgy készült,
hogy rajta négyféle dísz ült,
4565 és azok közül mindegyik
magában is ékeskedik.
Az egyik volt a lelki nagyság,
a másik a kedély-gazdagság
a harmadik a józan ész,
4570 mely őket eggyé szabni kész,
a negyedik a nemes érzület,
mely összevarrja a többieket.
Négyen, ahogy sorjába jöttek,
derekasan együttműködtek.
- 4575 A lelki nagyság követelést támaszt;
a kedély-gazdagság megadja ám azt;
az ész mintát rajzol s kiszab;
az érzés varr – s kész a ruhadarab,
s minden fölszerelés, hozzávaló,
4580 díszes lópokróc, lobogó,
minden lovagi készület,
mely csak lovagot megillet.
Ami paripát és vitézt
lovagnak mutatkozni kész’t,
4585 az olyan pompás volt, olyan
díszes, hogy mondom komolyan:
ilyesmit király érdemelne,
hogy lovaggá ütésekör viselje.
- Most, aki Tristant kísérendő,
4590 föl van szerelve, mint illendő.
Ezután szavamat merre feszítsem,
hogy méltóképp előkészítsem
Tristant, a nagyszerű vezért
a felavatásra, ezért
4595 mit mondjak, mit a hallgatóság élvez,
és illik is mesémhez?
Nem tudom! Mit adjak elő,
hogy ki-ki legyen örömet lelő,
s legyen szép részlet ebben a mesében?
4600 Hiszen újabban, akárcsak régen
annyi mindenki beszélt jól

a nagyvilági pompáról,
a káprázatos ékszerekről,
hogy még ha tizenkét eszem nől
4605 miből pedig csak egy van nálam,
s ha mindet egyszerre használok,
s ha ráadásul úgy adódik,
hogy tizenkét nyelvem rakódik
az egy szájamba, ami van,
4610 és mindegyikkel párhuzamosan
mondhatnám, ami számon férne ki
akkor sem tudnám, mint fogjak neki,
hogy a fényről és pompáról
beszélni tudjak olyan jól,
4615 hogy mások ne beszéltek légyen jobban!
A nagyúri díszes dolgokban
jártasak azok hosszát-szélét
úgy szétírták, agyonbeszélték,
hogy erről szólni, bármint fáradozzak,
4620 nem tudok úgy, hogy örömet okozzak.

Hartmann von Aue neve
az első: nála a mese
külső és belső alakkal,
értelmekkel és szavakkal
4625 mily szépen van festve, formálva!
Nyelvezete milyen jól eltalálja
az elbeszélés lényegét!
Mily világos, tiszta beszéd!
Minden szava, akár a kristály!
4630 Ilyen most és ilyen maradjon is már!
Szelíden közelítve az olvasóhoz,
az olvasónak épület hoz,
s a derék szellem öröme van.
Ki a pontos szót pontosan
4635 és helyesen megértheti,
az Hartmann von Auének engedi
a győzelmi koszorút s a babért!

De aki, mint a nyúl, csak ahhoz ért,
hogy szökdécsel s legel a szavak mezején,
4640 mint kinek nincs esze helyén,
akinek összedobált szava rút,
és áhítja a babérkoszorút,
bár nálunk sikert nem arat,
az lássa, hogy véleményünk marad.
4645 Hadd szóljunk bele mi is a döntésbe,
ha besegítünk a virágszedésbe,
melytől a babérkoszorú
dúsan virágos fonatú!
Hadd tudjuk, babért mire föl akar!
4650 Ha kell neki, jöjjön hamar,
s virágait hozzátegyél!
Virágain ki-ki észrevegye,
érnek-e annyit, hogy helyes így tenni:
Hartmanntól a babért elvenni,

4655 s odaadni az illetőnek?
De merthogy sehonnan se jőnek,
kiknek inkább kéne kapni babért,
hagyjuk csak Hartmann-nál, az Istenért!
Ne jusson annak homlokára,
4660 akinek szava nincs mosva tisztára,
beszéde nem sima, egyenletes,
úgyhogy aki becsületes
értelemmel hozzá csatlakozik,
az botlik és csatlakozik!
4665 Vad mesék kiagyálói,
zsákmányolt mesék vadorzói,
lánccal bűvészkedők, csalók,
hiszékenyeket becsapók,
kik hitvány anyagból készítenek
4670 aranyat, s kap rajta gyerek,
kik az út porából gyöngyöt csinálnak,
mit szelencéjükéből kínálnak:
mi náluk árnyat ad, csupasz dorong,
nem zöldellő májusi lomb,
4675 melynek a gallya szerteágazó!
Az ő árnyuk örömet nem hozó
a vendégek szeméinek.
Bizony, hogy őszinte legyek:
őtőlük semmi boldogító
4680 nem jön, semmi szívet vidító!
Beszédük nem úgy penderül,
hogy nemes szív annak örül.
E sok vadorzó, ki meséssel trükköz,
jól tenné, ha történetükhöz
4685 magyarázót is mellékelne,
mert föl nem fogja azt az elme,
míg hallja vagy látja a szöveget.
Nem szánhatunk rá időt eleget,
hogy keressük, hol a kommentár,
4690 mit egy fekete varázskönyv elénk tár.

Van, ki színeket jól kever:
a Steinachba való Bliker.
Beszédétől a szív megrebber.
Úri hölgyek hímezőkeretben
4695 készítették selyemből és aranyból.
Görög szegélydíszszel lehetne azt jól
foglaltatni körül!
A szóval bánik remekül.
Tiszta tehetségét, én úgy ítélek,
4700 varázserejű tündérek
fonogatták meg szépen,
és forrásuk vizében
mosdatták, derítették:
erejüket is beletették.
4705 Költészete, mely hárfában jeles,
két szempontból örvendetes.
Nézzük a szót és az értelmet:

e kettő hárfá hangja mellett
 újszerűen díszíti a mesét.
 4710 Nézzük a szavak mívesét,
 miközben szóhoz jut a lényeg,
 miként készül a faliszőnyeg
 művészi nyelvből szótt csodája!
 Késeit ügyesen dobálja
 4715 hajszálpontos rímeivel!
 Milyen erős enyvvvel rimel!
 A sorok mintha összenőttek volna!
 Én meg vagyok győződve róla,
 hogy a betűje meg a könyve
 4720 szárnyként van a karjára kötve.
 Figyeljétek, jól nézve meg:
 szava, mint a sas, úgy lebeg!

Most választásom kire essen?
 Vannak és voltak nem kevesen,
 4725 kiknek ékesszóló és bölcs költészete.
 Heinrich von Veldeke
 nagy elbeszélő tehetségre lelt.
 Szerelemről is mily szépen énekelt!
 Tehetségét szép simára gyalulta.
 4730 Én azt hiszem, Pegazustól tanulta
 bölcsességét, oly forrásból, ahonnet
 minden bölcsesség áramol szét.
 Nem álltam vele szemtől szembe,
 de a legjobbaktól jutott fülembe,
 4735 kik vagy kortársként vagy utána
 léptek a mesterek sorába:
 szerintük az volt legfőbb tette,
 hogy az első gallyat ő ültette
 a német nyelv talajába.
 4740 Azóta kinőtt sok ága
 és rajuk az a sok virág,
 miket letép, letör, levág,
 kinek kell szép költői lelemény.
 A költészet, a költemény
 4745 olyan széles körben elterjedt,
 annyira sok irányba fejlett,
 hogy manapság minden elbeszélő
 innét vett képességgel élő:
 innen szed gallyat és virágot szépet,
 4750 vagyis dallamot és szóképet.

Csalogányból bőven akad.
 Róluk versem számot nem ad,
 mert nem tartoznak a főnti csoportba.
 Oly szóval veszem őket egy csokorba,
 4755 mellyel róluk mindig szólni fogok:
 hogy jól megy nekik a dolog,
 és hogy dalolják remekül
 a nyári dalt, melynek örvend a fül.
 Hangjuk tiszta és tetszetős,

4760 tőlük a világ örömpesős,
 a szívet boldoggá teszik.
 A világ örömtelenné aszlik,
 és teljes tompaságba süpped,
 ha szép madárszót nem hallani többet.
 4765 Ettől, ki valaha is volt szerelmes,
 lesz emlékező és figyelmes
 a szerelemre és a jóra
 és minden szívet mozgatóra,
 mely nemes szívnek örömet okoz.
 4770 Jóleső érzéseket hoz,
 meghitt érzésekkel sugárzó,
 amikor az édes madárszó
 a világnak az ő örömről beszél.
 „De most a csalogányokról mesélj!”
 4775 Mondom, ők a dolgukat értik,
 s a bánatokról, mik szívüket sértik,
 szépen verselnek és dalolnak.
 Zászlóvivőjüknek kit javasoljak,
 mióta Von Hagenau megholt,
 4780 ki az ő királynőjük volt?
 Elnémult a világ számára,
 ő, kinek ott rejtett szájába
 a legmagasabb rendű dalművészet!
 Gondolok róla sokat és merészet
 4785 (mármint, úgy értem, a daláról,
 mely igen szépen, édesen szól).
 Ennyi sok dallamot honnan hozott?
 Honnan van ily sok változat
 csodája kitermelve?
 4790 Én azt hiszem, Orpheus nyelve,
 mely minden hangot ápol,
 az szólt az ő szájából.

De mivel ő már nincsen,
 jótanács kéne, hogy segítsen.
 4795 Egy bölcs ember mondja meg végre:
 ki álljon a kedves csapat élére?
 Kinek fogad szót a sereglet?
 Én azt hiszem, a személy meglelt,
 aki a lobogó nemtője.
 4800 Minden dalnok-zászló úrnője
 a Von der Vogelweide.
 Szép magas hangja, ejnye,
 hogy csendül végig a mezőn,
 mily csodásan, zengedezőn!
 4805 Mily művészien orgonál!
 Milyen sok változatot komponál!
 Ily dallam, hirdetni merem,
 csak a Citheronon terem,
 hol Szerelem Istennő honol,
 4810 s kívül-belül parancsnokol.
 Ebben az udvarban palotahölgy ő.
 Nem nyerhet jobb úrnőt lírai költő!

Ő a csalogányt eligazítja jól,
ő pontosan tudja, hol
4815 keresendő szerelmi téma.
Ő és tömérdek barátnéja
mindig csak úgy daloljanak,
hogy örömmre forduljanak
szerelmi kínjaik, ezt kérem.
4820 S hamar, hogy még én is megérjem!

Namármost, szavam emleget
művészi tudást eleget,
mit hall a tudós művelt közönség.
De a lovaggá avatásra még
4825 most sem készült Tristan elő,
s nem tudom, mit legyenek tevő.
Ettől bennem borzad a szellem,
így viszont elakad a nyelvem,
mert értelmem nem támogatja,
4830 és így marad magára hagyva.
Azt is elmondom nektek,
mi bénítja őket meg.
Nyelvet, értelmet olyasmi zavar,
mi ezeket is megkavar:
4835 ha valaki nem jól bánik a szóval,
és találkozik egy ékesszólóval,
akkor szájában válik holtra
mindaz, amit kimondott volna.
Azt hiszem, ez történt velem.
4840 Jelen volt, sőt még most is van jelen
olyan sok ékesen beszélő,
hogy nem lehetek szóval élő,
mert levegőnek érzem magamat
ahhoz képest, ahogy szól ez a had.
4845 Szavuknak oly remek formája,
hogy kényszerülve vagyok rája:
csak saját szavamra figyeljek,
s arra különösen ügyeljek,
hogy legyenek épp olyanok,
4850 mint más költemény-folyamok.
S magamnak olyan szót remélek,
mint pályatársaknál amit lemérek.

Namármost nem tudom, hogy kezdjem.
Nyelvem és eszem közül egy sem
4855 siet segítségemre, nem szalad.
Nem találom a szavamot!
Kivették mások a számból mindazt,
mi velem történetet mondaszt!
Végképp nem tudom, mitévő legyenek,
4860 ezért hát olyasmit teszek,
mit még nem tettem sohasem:
segítségért esedezem
életemben először,
ahogyan szívemből előtör,

4865 a magas Helikonhoz,
a kilencszeres trónhoz,
hol az a forrás fakadó,
melyből az értelem, a szó
adománya mindig ömölt.
4870 A gazda és a kilenc házihölgy,
Apollo s a kilenc Camén,
a fülnek megannyi Szirén,
kik a tehetséget gondozzák,
kegyeiket kimérik és kiosztják,
4875 adnak a világnak belőle,
hogy legyen a forrás meregetője.
Bőven öntenek oly sok férfiúnak,
hogy énnekem cseppek ha jutnak,
azt kár volna tőlem megtagadni.
4880 S ha tényleg fognak egy cseppet adni,
hát én úgy megállom a helyemet,
ahogy költészettel csak lehet.
Ez az egy csepp, ha rám fog szállni,
nem lehet oly parányi,
4885 hogy ne segítsen rendbehozni
és rendbehozva feloldozni
nyelvet és értelmet, mindkettőt,
melyektől zavarom így megnőtt.
Szavamat ez a csepp eressze
4890 Camoenák értelmével össze,
melynek olvasztótégelyében
kell, hogy kiolvadjon, kiégjen
rendkívüli csodaszépséggé,
varázserejű képességgé,
4895 mely mint Arábia aranya!
Tehetségnek szülőanya,
az Igaz Helikon,
a legmagasabb trón,
ahonnét erednek a szavak,
4900 melyek a fülben hangzanak,
és a szívben nevetnek,
és a költeményre ragyogást vetnek,
hogy az áttetsző lesz, mint drága gemma:
ők segítsenek engem ma!
4905 Imádságomat szívleljék meg
karaiban a magas Égnek,
aszerint, ahogy imádkoztam!

De föltéve, hogy nem csalatkoztam,
és amilyen volt a kérelem,
4910 olyan költői szó jut nekem,
mellyel úgy tele van a raktár,
hogy a fülnek mindig kedves marad már,
és a szívnek, mely epedő,
vagyok zöld hárszlommbal árnyat vető,
4915 és oly egyenletesek a szóképek,
hogy mihelyt az útjukra lépek,
léptem egyengeti és tisztogatja,

az úttesten nem hagyja
 a legapróbb porszemet sem
 4920 – ilyesmit félrevessem! –,
 föltéve, hogy jár tiszta lóherén
 és ragyogó virágok tengerén,
 tehetségemből akkor sem hagyok
 – amilyen csekély tehetség vagyok –
 4925 semmiféle részt sem olyan
 célra, melyet már jó sokan
 kitűztek, és baklövés lett belőle!
 Így jobb lesz elbúcsúzni tőle!
 Ha minden erőmet, mi volna tán,
 4930 a lovag-holmikra fordítanám,
 mint sokan tettek így, ez biztos,
 és elbeszelném nektek, Hephaistos,
 az ügyes, az erős, a híres,
 a derék fegyverműves
 4935 Tristan mellvértjét, kardját
 s a lemezeket, mik lábát takarják,
 s mindent, mi szükséges lesz lovagunknál,
 a két kezével hogyan munkál
 gyönyörűen és remekül,
 4940 milyen a terv és miképp sikerül,
 merészségben milyen fáradhatatlan,
 milyen lesz a pajzson a vadkan,
 mily gonddal készíti a sisakot,
 a tetejére mint rakott
 4945 szerelmi bánat jelképe gyanánt
 tüzes nyilat, mely gyújtva bánt,
 és hogy külön-külön
 mily hozzáértéssel fogta fülön
 a készülő hadi miegymást,
 4950 és hogy Cassandra úrnőnk, meglásd!,
 a jóstehetségű trójai hölgy
 mint fáradozott és ötlött,
 képességét mint fordította arra,
 hogy Tristan ruháját megvarrja,
 4955 miután rajzolt szabásmintát,
 mint oly művészi tudás int át,
 a legjobb, ami csak telik
 tehetségétől, márpedig
 én azt olvastam, szellemét nem
 4960 egy isten csiszolta az égben:
 mindez mi egyéb eredménnyel
 járna, mint az, ahogy a sok legénnyel,
 kik Tristant kísérik az avatásra,
 elboldogultam egycsapásra?
 4965 Ha egyetértetek velem ti,
 szerintem úgy kell ennek lenni,
 biztosra veszem: vagyon s lelki nagyság,
 ha további jó dolgok támogatják,
 mint nemes érzület és józan ész – ezek
 4970 olyan jól összeillenek,
 hogy összeillőbb alig is akadna.
 Így Hephaistos és Cassandra

soha lovagot föl nem szerelt szebben,
 mint gyönyörködhetünk ezekben.
 4975 Minthogy e négy szerfölött szép dolog
 minket vezetni fog
 egy szerfölött szép lovaggá-ütésre,
 ráruházzuk, nem késve,
 Tristan barátunkra mind a négyet.
 4980 Fogják kézen avégett,
 hogy fölszereljék nekünk az ifjat.
 Módot ennél nem tudok jobbat.
 Mindene szép legyen és divatos!
 A társak holmija hasonlatos
 4985 módon legyen szép!
 Vezessék ők Tristant ezenképp
 az udvarba és a pástra.
 Rá is, akár az összes társra,
 ugyanaz a holmi kerüljön!
 4990 Ugyanolyan fényesre sikerüljön!
 Mármint oly öltözék, úgy értem eztet,
 melybe emberi kéz öltöztet;
 nem szólok velünk született ruháról,
 mely származik a szívkamrából,
 4995 s melyet úgy hívunk, hogy: előkelőség;
 ez lelket emelő erősség,
 ettől test-lélek tökéletesedik.
 Ezt persze más mértékben viselik
 a társak, mint a csatlósnép ura.
 5000 Bizony Isten, az a lelki ruha,
 mely a nagyratörő, jeles
 Tristan által viseletes,
 az magatartást, méltóságot tekintve
 ékességgel volt telehintve.
 5005 Erényre, erkölcsre néző tekintet
 látja, hogy ebben ő mindenkin túltett.
 Pedig ha nézzük azt a ruhát,
 mit emberkéz készít s ad át,
 különbség nem lesz látható.
 5010 A méltóságteljes parancsoló,
 mint a többi, viseli ugyanazt.
 Kit nemes méltóság magaszt,
 Parménia oltalmazója
 és minden hozzátartozója
 5015 a székesegyházba így megyen,
 hogy a szentmisén résztvegyen.
 Ott egyházi áldásban részesül
 ő és fegyvere jelesül.
 Marke is unokaöccsével tartott:
 5020 Tristanra csatolta a kardot;
 sarkantyút adott a királyi kéz.
 ”Öcsém, Tristan” – szólt –, „idenézz!
 Most, hogy kardodra áldás van adva,
 és te lovaggá vagy avatva,
 5025 gondolj rá, hogy ennek értéke nagy,
 s azt is gondold meg, te ki vagy.

Származásodat, az előkelőt,
mindig tartsd a szemed előtt!
Légy szerény, légy egyenes lelkű,
5030 légy erkölcsös, légy jó neveltű!
A szegényekhez mindig jó légy!
Gazdaggal szemben rangodhoz méltó légy!
Ápold és tartsd jó karban tested!
A nőket mindig tiszteljed, szeressed!
5035 Légy megbízható, bőkezű
s ily dolgokra mindig figyelmező!
Amit mondok, nagyon komoly:
nem illik jobban arany, sem coboly
dárdához és pajzshoz, mint e két jószág:
5040 bőkezűség, megbízhatóság!”
A pajzsot neki e szókkal átadta.
Megcsókolta, és: „Öcsém” – így biztatta –,
„Isten adjon hatalma által
szerencsét is a lovagsággal!
5045 Légy úriember, légy jókedvre friss!”
Tristan a társaival maga is
olyan módon cselekedte,

mint a nagybátyja övele.
Adott pajzsot, sarkanyút, kardot.
5050 A társak szeme elé tartott
oly tanítást, melyben három erény:
légy megbízható, bőkezű, szerény!
Aztán már nem vártak sokat:
kezdtek a csoportos vívásokat,
5055 ebben ti biztosak lehettek.
Hogy a páston ők miképp tülekedtek,
mint döfködött sok kelevéz-fa,
és abból mennyi tört derékba,
azt majd megmondják az apródok:
5060 ők a törött fákat elhordók.
Annyi sok csoportos vívás esett:
nem kiálthatom ki az összeset.
Egyvalamire készen állok,
ilyesmit szívesen csinállok:
5065 készen állok remélni mégpedig,
hogy hírük minden téren öregbedik,
s hogy Istentől jut nekik a lovagság
mellé méltó lovagi elfoglaltság!

Márton László fordítása

{Jegyzetek, 4547–5068. sor}

Cím. A Reinhold Bechstein adta fejezet-cím így hangzik: „Tristans Schwertleite”. A középfelnémet „swertleite” a lovaggá ütésnek felel meg, de szó szerint az új lovag felövezését, kardjának ünnepélyes felcsatolását jelenti.

4564. négyféle dísz: a ruhák és az ékszernek allegorikus megjelenítése gyakori volt a középkori költészetben. Az ilyesfajta jelképszerűség az egyházatyák munkáira vezethető vissza.

4567. Az alábbiakban a lovagi eszmény kulcsfogalmait következik. Lelki nagyság: „höher muot”, körülbelül a régi magyar költészetből ismerős vitézségnek, virtusnak felel meg.

4568. kedély-gazdagság: „vollez guot”; vagyoni gazdagságot is jelenthet, így szerepel pl. a 4967. sorban.

4569. józan ész: „bescheidenheit”; okoságot, bölcsességet, bölcselkedő verses gnómákat, sőt ezekből összeállított gyűjteményt is jelent.

4571. nemes érzület: „höfscher sin”, tkp. 'királyi udvarhoz méltó érzület'.

4618. szétírták, agyonbeszélték: figyelemreméltó Gottfried ódzkodása a lovagi költészet nyelvi-gondolati kliséitől. Abban, ahogy a költő itt is, máshol is hangsúlyozza képességeinek korlátozott voltát, erős ironia érződik.

4621. Az itt kezdődő terjedelmes, kerekén 200 sornyi kitérőt a szakirodalom „költő-revü” vagy „kortárs költők seregszemléje” néven tartja számon. Sokan inentől számítják a német irodalomkritika kezdeteit. Gottfried itt – ízléspreferenciáinak hangoztatása és némi személyeskedés mellett – azokat a költészettel kapcsolatos gondolatait mélyíti el és szövi tovább, melyeknek a prologusban már hangot adott. A *Tristan* költő-seregszemléjével a magyar olvasó az *Énekelj, arany-madár!* című antológia lapjain találkozhatott (Bp., 1960), Weöres Sándor kiváló átültetésében. A személynevek írsakor, eltérve a középfelnémet szövegtől, az irodalomtörténetben meghonosított formát választottam. – Hartmann von Aue, az eredetiben „Hartman der Ouwaere” (1168 körül született, 1210

után halt meg): Gottfried egyik példaképe. Lírájánál fontosabbak elbeszélő költeményei, az Artus-mondakörből merített *Iwein* és *Erec*, valamint a *Gregorius* című verses legenda (Thomas Mann *A kiválasztott* című regényének egyik fontos előzménye) és *A szegény Heinrich* című verses erkölcsi példázat.

4624. értelmekkel és szavakkal: „mit worten und mit sinnen” (így, többesben). Gottfried a belső és a külső forma, az „uzen” és az „innen”, a „wort” és a „sinn” harmóniáját az írói munka legfontosabb célkitűzésének tartja.

4638. mint a nyúl: Gottfried az itt következő költőt nem nevezi néven, de majdnem biztos, hogy a *Parzival* szerzőjére, Wolfram von Eschenbachra gondol, aki kortársa volt: 1170 körül született és 1220 után halt meg. Az ő nyelvi furcsaságokban tobzódó, bizarr költészetét Gottfried épp az említett harmónia hiánya miatt utasítja el, ugyanakkor személyes ellenszenvét sem leplezi.

4639. szavak mezeje: „wortheide”, antikvitásig visszamenő toposz. Vele kapcsolata

tos a ma is élő, de ma már pejoratív értékű „szóvirág” kifejezés.

4665. Vad mesék kiagyaloí: „vindaere wilder maere”. A „vindaere” szó szerint ’kitaláló, megtaláló’, tkp. ’költő’ vagy ’kóhóló’. A mai értelemben „eredeti”, vagyis igazolt hagyományra vissza nem vezethető történetek kitalálását a középkorban eltévlyedésnek tekintették. A „wild” vagyis ’vad’ szó jelentése lehet ’bizarr, meghökkentő, zűrzavaros’ is.

4666. láncsal bűvészkedők: Gottfried az eróművészek preparált vasláncára gondol. Eszerint a meg nem nevezett költő úgy állítja be magát a hiszékeny közönség előtt, mint aki vasláncokat képes szagatni (nyelvi) erejével.

4672. szelence, „bühse”: talán duplafenekű bűvész-szelence. Mélységes megvetésről tanúskodik, hogy Gottfried a pályatársat a mutatványosokhoz és a bűvészekhez hasonlítja.

4690. fekete varázskönyv, „swarzez buoch”: Gottfried nemcsak kigúnyolja a zűrzavaros nyelvezetű költőt, hanem (igaz, félig-meddig tréfásan) fekete mágiát is megvádolja. Elképzelhető, hogy a célzás Wolfram művének egy részletére vonatkozik:

„Kyot mester, vers híres ura
Toledóban még talált vala
egy kallódó arab szöveget,
mely az ügy eredete lehet.
Először tanulnia kellett
titkát sok idegen jelnek.”

(Parzival, 453. 11–16.,
Tandori Dezső fordítása)

4692. Bliker vagy Bligger von Steinach (XII. szd. 2. fele): két strófája maradt fenn, összes többi műve elveszett, így az az elbeszélő költemény is, melyet Gottfried az alábbiakban úgy dicsér, hogy közben ki is figurazza.

4705. hárfában jeles: vagyis nagyrészt hárfakisérettel előadható, elbeszélő költeményeket írt.

4709. újszerűen díszíti: „in vremedem príse”, szó szerint ’idegenszerű cicomában’, ám ezt Gottfried dicséretnek szánja.

4714. Késeit ügyesen dobálja: ellentétben a föntiekkel, Blikert késdobálóhoz hasonlítani legalábbis kértelmű dicséret, főleg, miután Gottfried az előző költőt bűvésznek és mutatványosnak nevezte.

4719. betűje meg a könyve: „buoch unde buochstabe”. A szójáték magyarul nem

adható vissza. A „buochstabe” szó szerinti jelentése ’könyvpálcika’; a kódexbe írt latin betűket nevezték így, ellenében a fába vagy kőbe vésett rúnákkal.

4726. Heinrich von Veldeke (a XII. szd. közepe és a XIII. szd. eleje között élt): németalföldi költő. Az irodalomtörténet, akárcsak Gottfried, a XIII. századi német nagyepika alapító mesterének tekintti. Főműve az *Eneide* című eposz, mely egy ófrancia Aeneas-regény átdolgozása.

4727. elbeszélő tehetség: utalás az említett eposzra.

4728. énekelt: utalás Heinrich von Veldeke szintén jelentős lírai életművére.

4743. lelemény, „vund”: összefüg a 4665. sorban említett ki- vagy megtalálókkal.

4746. sok irányba fejlett: az ige olvasata bizonytalan, némely kéziratokban „geleitet”, máshol „zeleitet”. Ez utóbbi esetben a verssor a költészet elkorcsosulásáról, rossz irányba haladásáról szólna, ami nem áll összhangban Gottfried gondolatmenetével.

4751. csalogány: a lovagkori szerelmi líra művelőiről, a Minnesängerekről van szó; Gottfried, úgy látszik, nem sokra becsülte őket. A középfelnémet „nahtegale” ’csalogány’ szó nőnemű, ezért Gottfried a lírai költőket következetesen nőnemű személyes és birtokos névmással emlegeti, ezzel közvetve azt is kifejezve, hogy költészetüket nem tartja férfiasnak. Az ebből adódó iróniát, helyenként maró gúnyt a fordítás csak kevéssé tudja érzékeltetni.

4758. nyári dal, „summerwîse”: jelenti egyrészt a csalogány májustól hallható énekét, másrészt a korabeli német líra egyik műfaját. A Gottfriednél valamivel fiatalabb Neidhart von Reuenthal pl. egész életművét két részre, téli és nyári dalokra osztotta; előbbi a – magyar olvasónak ismerősen hangzó – „kesergő”, utóbbi a „boldog” szerelemről szól. Gottfried azt kifogásolja, hogy a Minnesängerek nem tudják egyszerre, egymás mellett megszólaltatni a keservet és a boldogságot.

4574. „De most...”: a verssor értelmezési nehézségeket okoz. A Friedrich Ranke által beiktatott idézőjel látszik a legjobb megoldásnak: eszerint egy (fiktív) hallgató közbeszólásának engedelmeskedve, Gottfried mégiscsak beszél a csalogányokról, noha a 4552. sorban kijelentette, hogy ezt nem fogja tenni.

4779. von Hagenau, illetve „von Hagenouwe”: valószínűleg a Reinmar der Al-

te néven is emlegetett Minnesängerről van szó, aki a babenbergi hercegek bécsi udvarában szolgált, és kevéssel a Tristan (e részletének) írása előtt halhatott meg.

4780. királynő: „leitevrouwe”, vagyis szó szerint ’vezérlő úrnő’.

4785. úgy értem, a daláról: von Hagenau más műfajokban is alkotott (pl. fennmaradt egy keresztes háborús indulója); munkásságának e részéről Gottfried kevésbé volt jó véleményel.

4801. Walther von der Vogelweide (kb. 1170 – kb. 1230) a német középkor legkiválóbb lírikusa volt. Költeményeinek java része magyarul is olvasható.

4802. szép magas hangja: az ideális énekhangnak a tenort tartották. Ám a jelen szövegösszefüggésben, női mutató névmással („diu”) ez egyszersmind utalás arra, hogy Gottfried Walthert is nőies költőnek tartja.

4805. orgonál, „organieret”: jelenthet többszólamú éneket és általában muzsikálást is.

4808. Citheron, „Zytherône”: hegység Attikában. Gottfried minden bizonnyal Cythera szigetére gondol, mely Aphrodite kultuszhelye volt.

4811. ő, „diust”: természetesen Walther; palotahölgy: a „kameraerin” általában komornát, szobalányt jelent, itt azonban inkább a női udvartartás vezetőjéről van szó.

4817. mindig csak úgy daloljanak: Gottfried a „csalogányok” boldog szerelmi költészetét üres lelkendezésnek, a keserű szerelmet pedig éppily tartalmatlan siránkozásnak tekinti.

4835. ékesszóló: a német szó olvasatai eltérnek. Bechstein a „redegaerber”, Ranke a „rederich” alakot fogadja el; ez utóbbi lehet ’fecsegő, kotnyeles ember’ is.

4841. sok ékesen beszélő: az ímént felidézett költőkről van szó. Gottfried viselkedését e helyütt Rüdiger Krohn „afektált szerénységnek” nevezi.

4866. kilencszeres trón: utalás a kilenc Múzsára.

4871. Camén, „Camene”, lat. Camoenae: itáliai istennők, akiket azonosítottak a Múzsákkal.

4872. Szirén: utalás a szirének csábító énekére, melynek a monda szerint a hajósok nem tudtak ellenállni.

4897. az Igaz Helikon, „der wære Elicon”: a mennyország. Az alább követke-

zõ sorokban Gottfried a már exponált és invokált Helikon pogány képzetét keresztény elemekkel szövi át.

4903. gemma, „gimme”: jelenthetett általában csiszolt drágakövet vagy köves ékszert is.

4904. ők: nyilván nem a szavak, hanem az „igaz” Camoenák, vagyis az angyalok.

4921. lóhere: pázsitnak ültették.

4931. sokan így tettek: az ironikus célzás a nemrég említett Heinrich von Veldekére vonatkozik, aki eposzában részletekbe menően leírja, hogyan készíti el a kovácsisten Aeneas fegyverzetét.

4942. vadkan: gyakori címerállat volt, az erő és a harciasság jelképének számított.

4946. tüzes nyíl, „viurîne stråle”: Cupido, a szerelemisten attribútuma. Antik eredetű toposz. A sisakdísz fontos szerepet játszott a lovagi emblematikában. Korabeli német neve „zimier”, melyből a magyar „címer” szó is származik.

4950. Cassandra: utalás a francia Trója-regényre (XII. szd. 2. fele) vagy annak középfelnémet átdolgozására (XIII. szd. eleje).

4953. képesség: Cassandrá a középkorban a szabás-varrás művészeinek tekintették.

4967. vagyon, „guot”: ugyanaz a szó (de most jelző nélkül), melyet fõntebb „kedély-gazdagság”-nak fordítottam. Ezen a helyen visszatér a lovagi eszmény négy kulcsfogalma.

4984. hasonlatos: a csatlósok gyakran hordtak ugyanolyan öltözéket és fegyverzetet, mint uruk. Így csatában az el-lenség nehezebben ismerte fel, ki a vezér.

4987. pást, „rinc”, tkp. ’gyűrű’: sok mindent jelenthet, pl. körben álló ember-sokaságot is; itt leginkább küzdõteret. Azonos a mai sportnyelvben is élõ „ring” szóval.

5013. oltalmazó, „voget”: Tristan addig nem nevezhető Parménia urának vagy fejedelmének, míg vissza nem foglalja apja trónját.

5059. apród: „garzun”. Gottfried francia szót használ a német „knappe” helyett.

5062. nem kiálthatom ki: a tusa kikiáltása a herald feladata volt. A kikiáltásra Gottfried ismét francia szakkifejezést használ: „becroiren”. ■ ■ ■

Gottfried von Strassburg († cca. 1210): a *Trisztán és Izolda* legendáján alapuló *Trisztán* című középfel-német udvari románc szerzője. Műve Wagner *Trisztán és Izolda*jának egyik ihletője.

Márton László (Budapest, 1959): író, drámaíró, műfordító, esszéista.

Jealousy

When I see you, who were so wise and cool,
 Gazing with silly sickness on that fool
 You've given your love to, your adoring hands
 Touch his so intimately that each understands,
 I know, most hidden things; and when I know
 Your holiest dreams yield to the stupid bow
 Of his red lips, and that the empty grace
 Of those strong legs and arms, that rosy face,
 Has beaten your heart to such a flame of love,
 That you have given him every touch and move,
 Wrinkle and secret of you, all your life,
 – Oh! then I know I'm waiting, lover-wife,
 For the great time when love is at a close,
 And all its fruit's to watch the thickening nose
 And sweaty neck and dulling face and eye,
 That are yours, and you, most surely till you die!
 Day after day you'll sit with him and note
 The greasier tie, the dingy wrinkling coat;
 As prettiness turns to pomp, and strength to fat,
 And love, love, love to habit!

And after that,

When all that's fine in man is at an end,
 And you, that loved young life and clean, must tend
 A foul sick fumbling dribbling body and old,
 When his rare lips hang flabby and can't hold
 Slobber, and you're enduring that worst thing,
 Senility's queasy furtive love-making,
 And searching those dear eyes for human meaning,
 Propping the bald and helpless head, and cleaning
 A scrap that life's flung by, and love's forgotten, –
 Then you'll be tired; and passion dead and rotten;
 And he'll be dirty, dirty!

O lithe and free

And lightfoot, that the poor heart cries to see,
 That's how I'll see your man and you! –

But you

– Oh, when THAT time comes, you'll be dirty too!

1910

Féltékenység

Ha, látlak téged, aki hűvös voltál, okos,
Balgán bámulva a hülyére, aki most
Szerelmedet élvezi, és gyengéd kezéd
Érinti az övét és együtt élvezed
Vele, igen, a titkotok; és ha tudom,
Hogy legszentebb álmod hódol a nagy barom
Vörös ajkainak, és az izmos kezek,
A lábak, és a rózsás arc megejtenek
Oly annyira, hogy most lángoló szíveddel
Néki adsz mindent, mozdulatod, lelkedet,
Ráncodat, titkodat, amit adott az ég,
Akkor tudom, s várok, szerető-feleség,
Amikor a szerelemnek egyszer vége,
Arcodnak, szemednek sárguló fehérje,
Az orr, vastagodó, ráncos, izzadt nyakad...
Ez lesz majd, bizony, míg életed fakad!
Nap-nap után ülsz majd véle és nézheted
A zsíros nyakkendőt a rogyant térdeket;
A gyűrött kabátot. Szépség helyett bután
A szerelem szokássá sorvad!

S azután,
Mikor minden finom embernek vége
És te, a szépség és tisztaság cseléde,
Majd reszkető ragadó vén testet szolgálsz,
Amikor e ritka ajkakon, ha babrálsz
Csöpögnek, és jön a legrosszabb szenvedés,
A szenilis lopakodó szeretkezés.
Értelmet olvasol a kedves szemekbe,
Lötyög a kopasz fej alétan hebegve,
Nincs több villanás a szerelmes ég alatt –
Fáradt leszel; szenvedély-halott és rohadt;
Ő bűdös lesz, bűdös!

És a teteibe
Sánta, az embernek fáj bele a szíve.
Így tekintlek téged és a szerelmed is!...

De te,
Oh, ha jön az IDŐ, bűdös leszel te is.

The Soldier

IF I should die, think only this of me:
That there's some corner of a foreign field
That is for ever England*. There shall be
In that rich earth a richer dust concealed;
A dust whom England bore, shaped, made aware,
Gave, once, her flowers to love, her ways to roam,
A body of England's, breathing English air,
Washed by the rivers, blest by suns of home.
And think, this heart, all evil shed away,
A pulse in the eternal mind, no less
Gives somewhere back the thoughts by
England given;
Her sights and sounds; dreams happy as her day;
And laughter, learnt of friends; and gentleness,
In hearts at peace, under an English heaven.

1915

* „Forever England” was a slogan in the First War.
(He died of the War)

Katona

Ha tán meghalnék, gondold csak azt felőlem,
Hogy messze idegen földnek van egy sarka,
Mely mindörökre Anglia*. Messze földben,
Egy dús földben, dúsabb por lesz eltakarva;
Por, melyet Anglia szült, formált és nevelt,
Néki adta útjait, a sok virágot,
Egy angol test, mely angol levegőt lehel,
Hol folyók mosták, s az otthon napja áldott.
Gondolj e szívre, gonosztól tisztultan, mint
Az örök szellem pulzusára, valahol
Átadván az Anglia adta dolgokat:
Képét, hangját, és boldogító álmait;
Nevetés, barátoktól tanult, s oltalom
Békés szívekben, egy angol menybolt alatt.

1915

* „Mindörökre Anglia”, jelmondat volt az első világháborúban. (Belehalt a háborúba.)

Ormay Tom fordításai

Rupert Chawner Brooke (1887): első versei 1909-ben jelentek meg; első verseskötetét *Poems* címmel 1911-ben adták ki. 1915-ben meghalt az első világháborúban.

Ormay A. P. Tom: filozófus, pszichoterapeuta. Sokáig éltem Angliában, érzem az angol nyelvet. Kultúrkapcsolataink fejlesztését nyugat felé fontosnak tartom. Műfordításaimban igyekszem hűen visszaadni az eredeti tartalmat éppen annyira, amennyire a formát. Saját verseimet két nyelven írom, így életben tartom mind a magyar, mind az angol nyelv iránti érzékemet.

Days

What are days for?
Days are where we live.
They come, they wake us
Time and time over.
They are to be happy in:
Where can we live but days?

Ah, solving that question
Brings the priest and the doctor
In their long coats
Running over the fields.

1953

Napok

Mire jók a napok?
A napokban élünk.
Jönnek, ébresztenek
Újból és újból.
Bennük lehetünk csak boldogok:
Élhetnénk máshol, mint napokban?

Válaszként a kérdésre
Jön a pap meg a doktor
Hosszú köpenyben
Rohannak át a mezőn.

1953

This be the verse

They fuck you up, your mum and dad.
They may not mean to, but they do.
They fill you with the faults they had
And add some extra, just for you.

But they were fucked up in their turn
By fools in old-style hats and coats,
Who half the time were soppo-stern
And half at one another's throats.

Man hands on misery to man.
It deepens like a coastal shelf.
Get out as early as you can,
And don't have any kids yourself.

1974

Ez legyen a vers

Elbasz téged apu, anyu,
Tán nem akarják, de mégis.
Beléd oltják minden bajuk
És hozzátesznek, azért is.

De őket is jól elbaszták
Régi kalpagos leventék.
Kik a szende szigort adták,
Vagy egymás torkát keresték.

Embert kínoz minden ember.
Mélyül, mint a víz mosása.
Amint csak teheted, tűnj el
És kölyköt ne hozz világra.

1974

Philip Larkin (Coventry, 1922): az oxfordi St. John's College-ba járt. Első verseskötete, a *The North Ship*, 1945-ben jelent meg, akkor nem aratott nagy sikert, de már megjelent benne a későbbiekre jellemző érzékenység és érettség. Második kötete, a *Less Deceived* (1955) korának legnagyobb költői közé emelte és a *The Movement*, fiatal angol költőkből és írókból álló csoport szószólójává tette, akik elutasították a neoromantikát. Larkin haláláig, 1985-ig könyvtárosként dolgozott Hull városában.

The Veteran

A grey, hard-veined old ruin now, he sits
 Around the house most days and speaks
 only
 On small affairs. He keeps his schedule tight
 And guards his property with bitterness.
 I got him talking once. With great contempt
 He asked me what I did. I said I wrote
 Three times before he got it. Then he leant
 So close I took his rotten breath inside me
 And asked: "What about?"; and he is right.

TLS 17. 4. 2009.

A veterán

Szürke, visszeres régi rom már, ül
 A ház körül többnyire és apró dolgokról
 Beszél. Szorosan tartja magát
 És keserűen őrzi az övét.
 Egyszer szóra bírtam. Nagy megvetéssel
 Kérdezte mit csinálok. Azt mondtam írok,
 Háromszor mire felfogta. Utána olyan
 Közel hajolt, hogy beszívtam rothadt
 leheletét
 És megkérdezte: „Miről?”; és igaza van.

TLS 2009. 4. 17.

Newscast 1022

The Vietnam war drags on
 In one corner of our living-room.
 The conversation turns
 To take it in.
 Our smoking heads
 Drift back to us
 From the grey fires of South-east Asia.

1970

Hírek 1022

A vietnámi háború szobánk
 Sarkában húzódik tovább.
 A beszélgetés arra fordul,
 Hogy magunkba szívjuk.
 Majd füstölgő fejünk
 Visszabillen velünk
 Délkelet-Ázsia szürke tüzéből.

1970

Ian Hamilton: szerkesztő, irodalmi kritikus, életrajzíró és költő, Kings Lynnben született, Norfolk megyében 1938-ban. Az oxfordi Keble College-ban végzett. Egyetemi évei után, 1962-ben megalapította a befolyásos *The Review* költői folyóiratot, amely évekig futott. Utódja, a *The New Review* havonta jelent meg 1974-től 1979-ig. Ötven számában sok új írónak és költőnek adott szót.

Not waving but drowning 977

Nobody heard him, the dead man,
But still he lay moaning:
I was much further out than you thought
And not waving but drowning.

Poor chap, he always loved larking
And now he's dead
It must have been too cold for him his heart gave way,
They said.

Oh, no no no, it was too cold always
(Still the dead one lay moaning)
I was much too far out all my life
And not waving but drowning.

1957

Nem integettem, fuldokoltam 977

Senki sem hallotta őt, a halottat,
De ő feküdt, mondta szomorúan:
Messzebb kint voltam, mint gondoltátok
És nem integettem, fuldokoltam.

Szegény, mindig szeretett károgni
De most már halott.
A szíve nem bírta, túl hideg lehetett neki,
Valaki így szólt.

Oh, nem, nem, nem, mindig túl hideg volt
(Még mindig a halott, szomorúan.)
Túl messze kint voltam egész életemben
És nem integettem, fuldokoltam.

1957

Skorpió 1027

'Ma éjjel számon kérik a lelked.'
Sosem kérik számon az én lelkem
Mért, hogy mindig más az a valaki,
Tán ma éjjel az én lelkem kérik?

(Gyakran gondolkodom, milyen lehet
Amikor a lelket számon kérik,
De csak az orvosi rendelőre tudok
gondolni –
Ön a Briggs asszony, kedves?
Nem, Skorpió vagyok.)

Jó lenne, ha számon kérnék a lelkem, hogy
Füvön át szökdelnék, míg tengerre érnék,
Szeretem a füvet, mindig is szerettem, de
ne legyen
Tehén, személy, vagy ház látható.

A tenger, a *fű* teljesen üres legyen
A más lelkek találhatnak tért *más* helyen.

Ó Úristen, gyere
És kérjed Skorpiód lelkét

A Skorpió úgy szeretne menni.

1972

Ormay Tom fordításai

Scorpion 1027

'This night shall thy soul be required of thee'
My soul is never required of *me*
It always has to be somebody else of course
Will my soul be required of me tonight
perhaps?

(I often wonder what it will be like
To have one's soul required of one
But all I can think of is the Out-Patient's
Department –
'Are you Mrs Biggs, dear?'
No, I am Scorpion.)

I should like my soul to required of me, so as
To waft over grass till it comes to the blue sea
I am very fond of grass, I always have been, but
there must
Be no cow, person or house to be seen.

Sea and *grass* must quite empty
Other souls can find somewhere *else*.

O Lord God please come
And require the soul of thy Scorpion

Scorpion so wishes to be gone.

1972

Stevie Smith (Florence Margaret Smith; Hull, 1902): érettségi után a North London Collegiate School for Girls főiskolára járt. Első műve: *Regény sárga papíron*, 1936-ban jelent meg, és saját élettapasztalatára épül. Az első világháború alatti angliai lázongást tanulmányozza. Első verseskötete: *A Good Time Was Had By All* (1937), befejezetlen vázlatokat is tartalmaz, és ez későbbi időszakaira is jellemző. Amíg Smith gyűlékony kapcsolata az Anglikán egyházhoz műveiből nyilvánvaló, legfontosabb témája mégis a halál, „gentle friend”, „gyengéd barátom”. Stílusa egyedülálló, látszólag prózai kifejezések és többféle hang, játékos ütemek, és mély ironiája szempontjából. Smith megkapta a Chomondeley Award for Poetry díjat 1966-ban, és a Queen's Gold Medal for Poetry díjat 1969-ben. Agytumorban halt meg 1971-ben.

FRANZ KAFKA

Beszélgető CÉDULÁK¹

- Most már legalább van valamilyen képe az embernek a tüdőbajról: középen egy lecsiszolt kő körülötte fűrészek, egyébként csak üres és száraz köpet.
- Mert több órája nem műveltem vele semmit, azért fáj úgy a gégefőm?
Szünet nélküli mérsékelt ingerek.
- Nem hallott soha Schweningerről, Bismarck orvosáról? Nagy ember volt, aki egyaránt hitt az orvostudományban és a saját maga által kifejlesztett természetgyógyászatban, mindazonáltal borzasztó nehéz dolga volt Bismarckkal, ezzel a roppant falánk és iszákos emberrel.
- A kicsiny mennyiségek és a szüntelen kényszerű nyomás azt bizonyítják, hogy a teljes kitisztulás előtt akadályok állnak, amelyeket el kell háritani, mielőtt az ember más eszközökkel próbálná lezárni.
- Valahol a mai újságban van egy kitűnő kis jegyzet a leszedett virágok ápolásáról, olyan iszonyatosan szomjasak, még egy ilyen újság
- Ferdén, ez szinte az én ötletem, hogy még többet ihassanak, le a levelekkel
- Kis vizet, a tablettadarabok úgy ülnek a slájmiban mint az üvegszilánkok.
- Ha nem lett volna ilyen lágy a nudli, nem bírtam volna semmit se enni, minden, még a sör is megégetett.

■ Útirajzok és kalandok könyvtára
Brockhaus Kiadó, Lipcse

■ Nr. 27 Arthur Berger, Az örök tavasz szigetén.
Ebből a sorozatból már több könyv is megvolt nekem, többnyire kivonatok nagy művekből az ifjúság számára. Nyilván lesz belőle a raktáron a nagybaniban, mondjuk Lechnernél (Graben), de Hellernél például nem, ahhoz megfelelő szimat kell, amit ebben a nagy hőségben nem kívánhatok öntől. Várja meg, amíg megjönnek a ruhák.

■ De ez csak egy ostoba megfigyelés. Amikor enni kezdtem, valami lesüllyedt a géégemben, ami után csodálatosan szabadnak éreztem magam, és már kezdtem hinni mindenféle csodákban, de ez aztán rögtön elmúlt.

■ Hinni abban, hogy egyszer majd egyszerűen megkockáztathatok egy nagy korty vizet.

■ Kevesebb folyadékkal talán könnyebben nyel az ember.

■ Legszívesebben örökbefogadnám a pünkösdi rózsákat, olyan törékenyek.

■ És orgonavirág a napfényben.

■ Kérdezd meg, van-e jó ásványvíz, csak érdekel.

■ Van egy pillanatnyi ideje? Akkor kérem, öntözze meg a pünkösdi rózsákat.

■ Doktor úr, ért a borokhoz? Ivott már idei bort?

■ És pont most, ebben az állapotban, amiből felépülni, ha egyáltalán sikerül, hetekre lenne szükségem. Kérem, nézzen utána, hogy a pünkösdi rózsák ne érintsék a váza alját. Ezért kell őket tálkában tartani.

■ Egy madár volt a szobában.

■ Jó tanács: egy karika citromot a borba tenni.

■ Ha az ember nem tud fürödni a patakban, vegyen légfürdőt.

■ Egyszer, tréfából, az ásványvizet is kipróbálhatnám

■ 8 napig még biztos kitartok, talán, remélhetőleg, ezek olyan nüanszok.

■ Szeretnék engedelmes lenni, különösen, ha kellemes, a limonádé után, meséld még el, hogyan ivott

az anyád, csak vizet, sokáig tartó fájdalmak, szomjúság. De korábban, mikor jó vizet kapott, hogy örült.

■ Nem volt soha valamilyen mellékbetegsége, ami miatt egy ideig meg volt tiltva neki, hogy igyon?

■ Láta már valaha a Schmiede kiadó bármelyik könyvét?

■ R.² tanulmányi útja. Hathetes állami ösztöndíj.

■ Egyharmadát a közepéből kihúztam.³

■ Elmúlhatnak egy időre a fájdalmak? Úgy értem, hosszabb időre?

■ Kérem, ügyeljen rá, nehogy leköhögjem.

■ Levél Schmiedének

■ Őrület, hogy gyötörlek titeket.

■ Bismarcknak szintén volt saját orvosa, őt is gyötörte.

■ Az az orvos szintén nagy ember volt.

■ Attól jobban tartottam, mint bármi mástól, *jobb lenne elhagyni az orvosságokat és minden mást*; a ma délelőtt után – persze minden megtéveszt – a bonbonok, eltekintve az azt követő végtelenül sokáig tartó égettől érzéstől, jobban hatnak, mint az injekció. Rögtön a feloldódás után nem tudok, mert akkor jön a nagy égés. Abban mutatkozik meg a jobb mivolta, hogy a fájdalmak, amelyek az injekció után is jönnek, tom-pábbak, mintha a sebek, amelyek fölött az étel csúszik, egy kicsit be volnának fedve. Csak a hatást írom le. Egyébként csak ma délelőtt éreztem. Lehet, hogy az az egész tévedés.

■ Mindig újra a félelem.

■ Persze, hogy több a fájdalmam, mert túl jók vagyok hozzám, és ebben a tekintetben a kórház is nagyon jó.

■ A mellettem fekvő embert megölték, az összes ápoló egy ugrással itt termett és anélkül, hogy kérdeztek volna valamit
Tüdőgyulladásal hagyták sétafikálni, 41 fokos láza volt.

Nagyszerű volt, hogy aztán éjjel minden ápoló az ágyacskájában feküdt és csak a lelkész volt itt a segédjével. Nem kellett gyönnia. Az utolsó kenet feladása után a lelkész megint

- Ma nagyon megerőltető a beszéd.
- Csak azért vagyok olyan szomorú, mert ez az évésért való örült fáradtság teljesen haszonalan.
- Itt, most, a mostani erőmmel kell megírnom Csak most küldik el nekem az anyagot⁴.
- Teljesen világosan látszik, hogy az egyik orvosságördög helyet csinál a másiknak.
- A rossz maradjon csak rossz, különben még rosszabb lesz.
- Ismeri Giesshüblt? Karlsbad melletti helység Forrás Erdők
- Ha nem volna téma, akkor volna anyag a beszélgetéshez.
- Hány évig bírod ki? Hány évig bírom ki azt, hogy te kibírod?
Most akarom elolvasni.
Túlságosan fel fog izgatni, talán, de újra át kell élnem.⁵
- Miért nem voltunk soha egy sörkertben
Hosszú út
Bor – Merán sör szúnyogok
- Ha egy kicsit csönd van, vidám vagyok.
- Egy tónak nincs torkolata.
- A tej nagyon jó, de iszonyatos, hogy megint milyen késő lett, de nem tudom megakadályozni. Csak egy általános panaszkiáltás.
- A rossz az, hogy egy pohár vizet sem vehetek magamhoz, egy kicsit kielégül az ember már a vágyakozástól.
- És a csodás emlékek Giesbühlről, pld. egy csodálatosan szép kiserdő Karlsbad mellett.
- Ha igaz az, és ez valószínű – hogy jelenlegi táplálkozásom elégtelen ahhoz, hogy belső javulást idézzen elő, akkor minden kilátástalan, eltekintve a csodáktól.
- A jelenlegi táplálkozási állapotot sem tudom sokáig kintartani ilyen fájdalom és köhögés mellett.
- Apa örül, de bosszankodik az expresszleveleken.
- Látja az orgonákat, frissebbek, mint a reggel.
- A lányt figyelmeztetni kell az üvegre, néha meztláb jön.
- Ergo bibamus. Tehát igyunk⁶.

- Ez nem tetszik nekem, túl sok munka van velem; túl sok ismeretet követel. A szobavirágokkal teljesen másképp kell bánni.
- Már annyira meg vagyok mérgezve, hogy a test a tiszta gyümölcsöt már alig érti.
- Az edényből is meg lehet enni⁷, az is jó, de nem tiszta, de mivel csak nagyon keveset fogok enni, a legjobb lesz az egészet megkeverni és egy keveset pohárba tölteni nekem.
Ezt víz nélkül nem tudom lenyelni. A joghurt teljesen elég lett volna nekem, bárkinek elég lenne, ilyen láz mellett. Változik az időjárással, forró időben sokkal jobb, sűrűbb, azonkívül forró időben még jobb, nem olyan zsenge és szilárd.
- Nehogy a hangyák megegyék.
- Most aztán még jó messze vagyunk a naptól, amikor a vendéglő kertjében
- Olyan volt, mint egy félálomban kötött megállapodás. Megígérték, hogy sikerülni fog átaludni a lármát, de ezzel szemben nekem is ígérenem kellett valamit, megígértem, de elfelejtettem
- Nem tud enni, tehát nincsenek fájdalmai. Megint vissza akar jönni?⁸
- Mindig ez az „átmenetileg”, ezt én is alkalmazhatnám. Mindig úgy beszélünk a gégefőről, mintha jól is alakulhatna, de ez nem igaz.
Persze a hangulat is befolyásolja, pld. egy izgató beszéd téma.
- Hogyan bírtuk ki annyi ideig R. nélkül?
- Most azt álmodtam, hogy R. az ajtóban áll és nekem egy jelet kell adnom neki, hogy valahogy kész vagyok, ugyanakkor azonban tudtam, hogy te [Dora] kint vagy a teraszon, és nem akartalak a jeladással megzavarni. Nehéz eset.
- Ha tényleg kigyógyulnék egy kicsit mindenből, a fájdalomcsillapítókból egész biztosan nem fogok.
- Ki telefonált? Nem lehet, hogy Max volt?
- Végtelenül sok köpet, könnyen jött, de reggel mégis fájdalmak, a kábulatban az suhant át a fejem, hogy ezért a mennyiségért és hogy ilyen könnyen ment, valahogy a Nobel-díjat
- Ezért szereti az ember a sziréneket
- Veszünk majd egy kis könyvet magunknak ezekről a dolgokról, ezt pontosan kell tudni
- Most egy darabig már elég a virágból.
Mutasd az agláját, túl rikító, nem állhat a többiekkel együtt.
A galagonya túlságosan el van dugva, túlságosan is sötétben.
Többet a vízből. Gyümölcs
- Olyan önkényesen dicsérsz, hogy eleget ettem, ma sokat ettem erre korholsz, máskor ugyanilyen igazságtalanul dicsérsz
- Hol az örök tavasz?
- Nem úgy van az újságban: zöldes, átlátszó tálak?
- Tegnap este egy méh kiitta a fehér orgonát. Nagyon ferdén kell metszeni, akkor leér a padlóig.
- Lépesmézet szívesen eszek, de az csak ősszel van, és azonkívül nagyon ritka a világos szép lépesmész.
- Aranyesőt nem lehet kapni?
- Ma még nem ivott vizet. És ahogy itt élünk, ez Wiener Waldban⁹ lehetetlen lett volna.
- Talán ma megpróbálkozhatnék egy kis fagyaszottal?
- Eckart ápoló – egy jószágos, bölcs atyai védőszellem.
- Milyen könnyen ment akkoriban az ágyban, amikor Ön jött, és söröm nem is volt, ellenben kompót, gyümölcs, gyümölcsle, víz, gyümölcsle, gyümölcs, kompót, víz, gyümölcsle, gyümölcs, kompót, víz, limándé, almabor, gyümölcs, víz.
- Milyen csodálatos, nem? az orgona – haldokolva iszik, még szürcsöl.
- Olyan nincs, hogy egy haldokló iszik.
- De ha meg is történe a hegesezés – bocsásson meg az undorító kérdezősködésért, de Ön végül orvos, nem igaz? – évekig tart, és épp ilyen sokáig kell várni a fájdalommentes evésre.
- szónoki kérdés
- Ezzel az ivóképességgel még nem mehetek apámmal a tanuszoda sörkertjébe.

■ Korábbi években Velence Riva Desenzano egyedül is Nordeney, Helgoland Siegfried bácsi

■ Egyszer a Keleti tengerhez kellett volna utaznom azzal a lánnyal (az ő ismerőseivel együtt), de a soványságom és más szorongásaim miatt szégyelltem magam.

Ameddig megérte megérteni engem. Ilyen volt mindenben.

Nem volt szép, de slank, nemes test, ezt a beszámolók szerint (Max húga, a barátnője szerint) megőrizte.

■ Tedd a kezed egy pillanatra a homlokomra, hogy bátor legyek.

■ Ez az újság heti 2szer jön nekem 3 példányban.

■ Minden tagom olyan fáradt, mint egy ember.

■ Mért nem próbálkoztam a kórházban sörrel Limonádé minden olyan határtalan volt

■ Így megy el a segítség, anélkül, hogy segítene.¹⁰ ■ ■ ■

Forgách András fordítása

JEGYZETEK

1 Franz Kafka: *Briefe, 1902–1924*. Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1975. Szerkesztette Max Brod. 484–491. – Nem a beszélgetőlapok teljes szövege, hanem Brod válogatása. A központosítás is vélhetőleg Max Brodtól származik, aki nem törekedett a kritikai kiadások abszolút pontosságára, beleírt, beleszerkesztett Kafka szövegeibe. A jegyzetek is Max Brodtól származnak. A kierlingi szanatóriumban, ahol Kafkát ápolták, nem volt szabad beszélnie. Dora Diamant és Klopstock Róbert voltak vele. Klopstock Róbert hagyatékában maradtak főtt ezek a beszélgetőcédulák.

2 Robert Klopstock

3 *Az Éhezőművész* című novelláról van szó, amit a Schmiede kiadó jelentetett meg.

4 *Az Éhezőművész* korrektúráját.

5 Klopstock Róbert megjegyzése ehhez: „Kafka testi állapota ebben az időben, és az egész helyzet, mivel a szó igazi értelmében éhenhalt, tényleg kísérteties volt. Amikor befejezte a korrektúrát, ami borzasztó nagy, nem csak lelki megerőltetés volt a számára, hanem egyfajta megrázó szellemi újratálalkozás, sokáig ömlöttek a könnyei. Először volt, hogy ilyesfajta

megindultság kifejezését megéltem Kafkával. Mindig emberfölötti erővel uralkodott magán.” Valójában Kafka csak a könyv első ívét korrigálta sajátkezűleg.

6 Kafka felhívta Dora figyelmét Goethe költeményére, és kérte, hogy olvassa el.

7 A joghurtot.

8 Egy légy a szobában.

9 Kafka előző szanatóriuma.

10 Orvosi vizit után.

■ **Franz Kafka** (Prága, 1883 – Kierling, 1924) prágai író.

Forgách András (1952): író, műfordító. Az ELTE Bölcsészkarának elvégzése után 1976 és 1983 között színházaknál dramaturg, majd szabadúszó. Két regényt (*Aki nincs, Zehuze*), két esszékötetet (*Valami Figaró-féle alak, Gonosz siker*), valamint egy drámakötetet jelentetett meg, számos forgatókönyvet írt, klasszikus és modern színműveket fordított magyarra.

Valse triste et sentimentale

Igen, akkor, akkoriban még!
Mért, most mi van?
Tégy, amit akarsz,
de léci,
ne indokolgass!

Vele vagy nélküle –
megvagy azért.
Azaz hogy
mégsem.
Ez van.

„Mit kéne tennem?
Jaj, mit kéne tennem?”
Ez, ugye, ismerős.
Ezt kérdezzük mindig,
hogyha már megtettük.

Tényleg sajnálom.
Néha összetévesztelek már
örökös drámáiddal,
a bárgyú mentegetőzéseken túli
bomló búbájossággal.

Hogy a bűntudat beszéltet?
Ugyan már, ne nevetess!
Csukd be az ajtót,
és ne lássalak itt többé!

Konzisztencia

Gondolatokon
túli gondolatok.
Egy közönséges kavics,
tisztá, kemény,
nem árucikk.

Nem oldható,
nem vitatható,
éppen az, ami –
nem növekszik, de nem is kopik.

Szabálytalan,
egyszínű, ereztelen.
Nem új, de nem is ósdi.
Indokolni szükségtelen,
s nem hit-béli tárgy.

Nem tudod, honnan
való, hová kerül,
s hogy mi is a haszna.
Nélküle mégis
kevesebb lennél.

A. és B. ezt meg azt mondja

A. Ön azt mondta:

»Ez a mondat értelmetlen.«

B. Igen, de csak itt a versben.

A. Azt is mondta még:

»Az a mondat, hogy: „Ez a mondat: értelmetlen” éppen, hogy értelmes.«

B. Azt értem ezen, hogy ha: »Ez a mondat értelmetlen« helyes, akkor

»Az a mondat, hogy „Ez a mondat értelmetlen” helytelen«,
vagy fordítva.

A. Fordítva: helytelen azt mondani:

»Helytelen azt mondani, hogy „helytelen”« és így tovább.

B. Önmagát idézi.

A. Önmagam idézem, mert »Önmagam idézem: mert
„ön/magam idézem”« és így tovább.

B. Ezt említette már.

A. Ön téved. Azt hogy *említette*, itt a versben
egy szóval sem említettem.

B. De hát épp ön mondta azt, hogy
tévedés azt mondani, hogy »Értelmetlen...« és a többi.

A. Igen, de csak itt ebben a versben.

Pragmatizmus

Cesare Casesnek

Közvetlenül; csak semmi sejtetés! Hisz
már régóta tudjuk, mi következik.

Kamat-járulék, girland-frontok,
média-fedezék, s végül
a csúcsérzés:

az elnökség vagy a politbüro,
és hatvan után a végkielégítés:
„kölcsonös megegyezéssel”.

Csak az a Hüvelyk Matyi ne
gubbasztana fülünkben. Pánik, duruzsolja,
Alzheimer-kór, hurrá, lázadás.

Minden megváltozik, más lesz egészen.
A véna kéken lüktet,
a csoda vörösen fölkel,
de ezt már nem érzük meg. A lehetőség
sebeiből még vér szívárog.

Hans Magnus Enzensberger (Kaufbeuren, 1929): Andreas Thalmayr, Linda Quilt, Elisabeth Ambras, valamint Serenus M. Brezengang álneveken is adott ki könyveket. Költő, drámaíró, ifjúsági művek szerzője. Ösztöndíjjal kezdte el egyetemi tanulmányait: germanisztikát, irodalomtörténetet és filozófiát tanult Hamburgban. 1955-ben doktorált Clemens Brentano költészetéből. Rádiószerkesztő, majd a Suhrkamp Kiadó lektora. Beutazta Nyugat-Európát, Párizsban is tanult, egy évig pedig Rómában élt. Magyarul több kötete is megjelent: tanulmányai, útirajzai, a *Titanic pusztulása* című bohózata és versei. Egy könyve, a *Magyar zavarosságok, és más esszék – A szocializmus mint az alulfejlettség legmagasabb foka* szamizdat kiadásban jelent meg a nyolcvanas évek közepén. A Gruppe 47 tagja. Megvádolták, hogy sznob, politikai piperkőc. Erre így válaszol: „...olyan sok történet kering rólam. Én vagyok az a csélcsep fickó, aki mindenbe beleüti az orrát, és állandóan változtatja a véleményét, én vagyok a megbízhatatlan, az áruló, a rossz elvtárs, és végül az a német polgár, akinek gondjai vannak hazájával. Ezek olyan legendák, amikkel együtt kell élnünk. Valami igazság mindegyik minősítésben van, ezért egyiket sem nevezném alaptalannak. De miért kellene elfogadnom, hogy ezek tényleg engem jellemeznek.”

Varga Imre (Kisgyarmat, 1950): költő, műfordító, szerkesztő.

III.

nawet sny docierają do nas uszkodzone
poza granicami kraju (bardzo często śni
się
nam pustka) i zabezpieczone w foliowym
woreczku ale to już jest zamknięty temat

w sąsiednim pokoju umiera moja matka
która się porusza jak pod folią nie wstając
z łóżka
w jej przypadku wszystko jest folią ciężka
kołdra co się zsunęła i nie chce się
podnieść

i ani myśli się podnieść z powodu
mojej beczynności faluje na wietrze

III.

már az álmok sérülten találnak minket
az országhatáron túl (nagyon gyakran
ürességet álmodunk) és nejlonfóliába
csomagolva de ez már lezárt téma

a szomszéd szobában haldoklik anyám
aki ágyban marad mégis mintha mozogna
a fólia alatt neki minden fólia a nehéz
paplan ami lecsúszott és nem akar
felemelkedni

és eszébe se jut hogy maga keljen fel
tétlenségem
miatt hullámzik a szélben

IV. Zbiory

ten wielki dom jest za wielki
dla mnie i dla mojej matki
umierającej w łóżku po Argasińskiej
dla książek upchanych w kilku

pokojach i na strychu który też jest
po kimś pewnie po Argasińskiej (wszędzie tu
straszy) a w każdej książce znajduję
stronę z pieczętką pozostawioną wszelako

przez śmierć: oprócz pajęczyny w wilgotnym
zakątku która też jest po kimś pewnie
po Argasińskiej jest ten spis zagadnień
na końcu nie przeczytanej książki

IV. Gyűjtemények

ez a nagy ház túl nagy
nekem és anyámnak
aki Argasińska egykori ágyában haldoklik
és a könyveknek tele a néhány szoba

és a padlás ami szintén kié Argasińskáé (itt
kísért
mindenütt) és minden kötetben találok
egy oldalt pecséttel amit tényleg

a halál hagyott hátra: kivéve a pókhálót
a nedves sarokban ami hogy lehet
Argasińska után maradt itt a kérdések listája
a végére ért az olvasatlan könyvben

Lengyel családok története

XVIII.

nie wolno mi bawić się u innymi dziećmi
w dwa ognie przekrzykiwać się na wojnie
pif-paf choć Bybek jest moim najlepszym
polskojęzycznym przyjacielem kiedy ja byłem

żydem on był śmiercią i garb miałem wielki
upchany w ciągu jednego grudniowego dnia
jakbym się wziął nie wiadomo skąd pif-paf
Bybek jest moim najlepszym polsojęzycznym

przyjacielem wraz z którym wpadłem do rowu
co tu dużo gadać zawsze miałem garb wielki
pracowałem na te wszystkie inwektywy («pedały
do gazu») nadal pracuję nad nowym wierszem

XVIII.

nem szabad a gyerekekkel játszanom
kidobóst háborúsdiban egymás túlkiabálni
piff puff habár Bybek a legjobb
lengyel barátom ha én

zsidó voltam ő volt a halál és egy decemberi
napon a púpom hatalmasra tömve
mintha ki tudja honnan szalajtottak volna piff puff
Bybek a legjobb lengyel

barátom akivel együtt estünk árokba
kár a szóért nekem mindig óriási púpom volt
kiérdemeltem minden sértést („Buzik
a gázkamrába”) és még mindig egy új versen dolgozom

Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki (Wólka Krowicka, 1962): a lengyel–ukrán határ mellett nőtt fel. A határ menti otthon a megosztottságot jelenti: két vallással, a római katolikussal és görög-ortodoxszal, és két nyelvvel, lengyelül és ukránnal. Az első könyvet lengyelül csak tizenhat éves korában olvasta. 2012-re tíz verseskötete jelent meg. Legendás felolvasásai miatt kultuszfigurává nőtte ki magát. Irodalmi munkájáért megkapta a Gdynia és a Nike irodalmi díjat, valamint Németországban a Hubert Burda-díjat. Jelenleg Varsóban él.

Lesi Zoltán (Gyula, 1982): költő, programozó. Diplomamunkája egy Weöres Sándor szonettjeit elemző számítógépes program volt. Versei, fordításai az *Alföld*, *Bárka*, *Holmi*, *Műút*, *Litera*, *Lettre*, *Nagyvilág*, *Népszabadság*, *Tiszatáj* folyóiratokban jelentek meg. Első kötete: *Daphnis ketskéi* (FíSz, 2009). *Bécs-Budapest Tranzit* néven felolvasásokat szervez osztrák és magyar szerzőkkel. Fordított Andreas Altmann, Ali Abdollahi, Michael Donhouse, Simon Armitage verseiből és Eugeniusz Tkaczyszyn-Dyckitől Karaba Alexandra Mártávál közösen.

A Tigris sziklánál

Bronxi állatkert

A tigrisek furcsán, fásultan,
élettelenül nyújtóznak el
a kiszáradt füves kifutón.
Figyeld csak meg őket,

felénk se fordulnak, kivéve,
ha mancsukat felemelik,
vagy ha megakad a szemük
az üvegen. Az üvegen át

látunk egy kisebb medencét,
festett áspisvipérát, késhegynyi
mocsárfüvet és az etetőtálból
lelógó marhahússzeleteket.

Hozzászoktak a fogsághoz.
Lesben állnak a vadra, akár
a hurrikán a part mentén,
összegyűlnek a hús körül,

tekergetik farkukat, az egyik
nagyobbik ásít, miután jóllakott.
A vizes árkon túl egy tábla
mutatja az elektromos huzalt.

A sivár éjszaka elragad minket,
a vas korlátra mancsunk
feszül rá, erősen megmarkoljuk,
puha és meleg, akár az övék.

At Tiger Mountain

Exotic, lethargic, dull,
the tigers stretch
along the withered grass.
Look at them ;

they don't look back,
except to raise a paw,
their eyes skidding past
like tiger glass. Like tiger glass:

the small blue pool, the
painted asp; little knives
of marsh grass, and strips of meat
sloshing in a feeder's bucket.

Captivity's a hardening.
The tigers stiffen
and prowl like hurricanes
along a coast. They crowd

to eat, coiling their tails;
the big one yawns when full.
Across the river
the sugar sign burns,

the blank night slips sideways
toward us, like a paw
hooked around
an iron bar, velvet and warm.

Nagynénéim

A hetvenes években a Jersey Shore-on nőttek fel.
A konyhában nyakra-főre Margaritáztak,
mindig nevettek, folyton feltűzték a hajukat,
elosztják egymás közt a rúzszt, a cipőt, a diétás dzsúszst,
folyton az utolsó fillérig felosztják a számláikat,
elcsenik egymás gönceit,
mindaddig szeretik egymást, amint valamelyik ki
nem sétál a szobából, kibeszélik. Őzike szemük az anyjuké,
mindegyikük fiatalabb a másiknál,
minden évben idősebbek lesznek, egy évvel
leánykoruk előtt, Sandy Hook-i úszásuk alkalmával
csukamozdulattal ugranak el az ugródeszkáról,
iskola után, mindegyikük
beleszeret egy fiúba, majd egy másikba,
messze elhajtanak a búcsúból, messze Atlantic Citytől.
Állandóan cigiznek a kocsijukban,
lecsavarják az ablakot és kilógatják vörösre festett
körmüket – apró stoplámpák,
állj csak meg, zöld utat kaptál,
gyere fedezd csak fel hosszú barna testüket.

My Aunts

Grew up on the Jersey Shore in the 1970s.
Always making margaritas in the kitchen,
always laughing and doing their hair up pretty,
sharing lipstick and shoes and new juice diets;
always splitting the bills to the last penny,
stealing each other's clothes,
loving one another then turning and complaining
as soon as they walked out the door. Each one with her doe eyes,
each one younger than the last,
each older the next year, one year
further from their girlhoods of swimming
at Sandy Hook, doing jackknives off the diving board
after school, all of them
being loved by one boy and then another,
all driving further from the local fair, further from Atlantic City.
They used to smoke in their cars,
rolling the windows down and letting their red nails
hang out, little stop lights:
Stop now, before the green
comes to cover your long brown bodies.

Egyszer

A vörös nyárban
a lány fagyit evett. Méhek
dongják körbe a hortenziát,

szilva-nehéz.
Hőre tágul,
akár a lencse.

El se hinnéd, hogy
mennyire boldog volt.
víz alá dugta a fejét

az anyja, addig várt, amíg
elgyengült. Alább, ahol
nyakigláb-anyja terpeszben

állt, megrepedt a linóleum.
Fölötte nedves arcok –
napsütötte mosolyok.

Szürkületkor lámpák gyúltak,
libaláb söpörte tegnapok,
frissen mosott ágyneműk

dideregnek a madzagon,
akár a kitárt lelkünk
a csípős éjszakában.

Megérkezett a tél.
A lány szülei ágyba dugták
majd fölé hajoltak.

Reszketett a hidegtől,
a fekete dió gyökér
dagad a hó alatt.

Ahogy a tavasz előbújik,
„messze a fa mélyén” tábla
mutatja otthonát, horgas-árnyék.

Azóta semmi sem ugyanaz.

Once

A girl ate ices
in the red summer. Bees
buzzed among the hydrangea,

heavy as plums.
Summer widened
its lens.

You would not believe
how happy she was;
her mother pulled her

through the pool till her hair
went soft. Below,
cracks spread in the vinyl

where her mother's long legs
scissored; above, wet faces
in the sun smiled.

At dusk, lamps were lit,
Vs of geese swept past,
fresh sheets shivered

on the laundry line,
and as the nights grew crisp
our souls unfolded.

Then winter arrived.
The parents bent over the daughter
tucked in her bed...

Creaking from the cold,
the black walnut's roots
swelled beneath the snow.

When spring came, the home
had tilted into the tree's
long, crooked shadow. Nothing

was the same again.

Az ellenállás metaforája

Azt kívánom, hogy a világ valós legyen.
A metaforák felett eljárt az idő.
Beszálltam a kifényezett Range Rover
terepjáróba, egészen a sivatagig vezettem,
ahol egy antilop összeesve hevert.
Aztán ültemben figyeltem a horizontot:
a tanúhegyeket, az elterülő pusztát,
a fügekaktuszokat, a kecskehordát.
A tetem felett köröző, két mohó héját.
A jövő volt a vám. És várták a tavaszt,
a tiszta eget, és azok a fenyők, fent
a hegyen, a fenyők a perzselő napfényt.

The resistance to metaphor

I wanted the world to be a fact.
The time for metaphor was over.
I got in the artist's refurbished Range Rover
and drove into the desert
to where the antelope lay curled.
I studied the horizon from where I sat:
buttes, fields, prickly pears, goatherds.
Two vulture hawks circled over the dump.
The future was a duty.
The spring would soon arrive,
and with it more sky, and the firs,
the firs on the mountain would turn to fire.

Két nővér

*Álljon itt néhány feltételezett magzatkori emlék
az elveszett ikerről...*

I.
Egyik kezem a másik alatt, így alszom el,
hívni se kell a szellőt, már jön, már itt van,
a napok feloldódnak, akár a só a vízben.

Egyes egyedül alszom el, kényelmetlenül,
majd minden kőteremen átjárok, de
mégsem jövök a világra időben. Valójában,

fel kell gyűrniük az ingujjukat, hogy
elérjenek
hozzám, hüvelykujjal, aztán a kezükkel.
Megadja magát a hártya, szabad utat adva.

Hagyom, hogy a csontjaim elnyúlhassanak,
kicsúszom egy nálam csúszósabb felületen.
Mert itt már semmire sincs szükségem.

Two Sisters

*It has been speculated that the children born in such a
pregnancy may have some memories of their vanishing twins...*

I.
I let go the hands of the one I slept with,
the wind called, come quick, come quick,
the days are loosening like sticks in the water.

I slept the way the lonely sleep,
uncomfortable, walking through rooms of stone.
I did not arrive for days. In fact, they had to roll up

their white choir-boy sleeves and come after me,
with a lunge of the thumb and a snap of the
wrist.

My skin capitulated to the air, it became skin,

my bones fell into their dusty lenth,
I dropped onto surfaces shinier than I.
Nothing needs me here.

II. Az elvesztett nővér

*Amikor itt hagytál, egy világ
jött el értem. Az eső,*

*a reggel, az idő, melyek
vég nélkül itt maradnak.*

*Az ablakok zárva, akár az öltések.
Megnőnek a körmök, nincs mit piszkálni.*

*A közös anya-sátrunk nedvessé
válk körülöttem és rám tapad.*

*Ahogy elhagytál,
itt maradtam, remegve!*

*Akár egy hangszer, amivel
hosszú ideje nem játszottak.*

*A napfény máj-sárga
ujjacskái érintettek meg.*

II. The Lost Sister

When you left,
a world Came. Rain,

A morning, a weather
That wouldn't end.

The windows closed like stitches.
Fingernails grew; nothing to pick at.

The tent of our mother's body went
Wet around me and clung.

When you left
I stayed, I shook!

Like an instrument about
To be played by the long,

Liver-yellow
Fingers of the sun

Nagypál István fordításai

Meghan O'Rourke (Brooklyn, New York, 1976) amerikai költő, kritikus, szerkesztő. A Yale Egyetemen végzett. Korábban a *The New Yorker* magazin szépirodalmi, 2005 és 2010 között pedig a *Paris Review* versrovatának szerkesztője volt, a *New York Times* külső munkatársa. O'Rourke széles látókörét cikkeinek sokszínűsége adja, írt lóversenyekről, politikai házasságokról és válásokról, a nőiségről az irodalom metszetében. Versei többek között a *New Yorker* magazinban, *The New Republic*-ben és a *Poetry* magazinban jelentek meg. Első, önálló kötete *Halflife* címmel jelent meg a Norton kiadó gondozásában. 2011-ben látott napvilágot *The Long Goodbye* című memoárja, melyben elhunyt édesanyjáról emlékezik meg. Magyarul eddig néhány verse olvasható, Nagypál István fordításában.

Nagypál István (Budapest, 1987): a BME–GTK Kommunikáció szakán végzett. Tagja a József Attila Körnek, a MISZJE szervezetnek, az Új Hormon versblog alapító tagja. 2008 óta rendszeresen publikál verseket, novellákat.

A víz alakjai

Podoby vody

A víz folyik az ég folyó
a felszín úgyse járható

a vízen karikák vagyunk
a szó-vidékre nem jutunk

az esőnek nincs otthona
csak tévelyeg Noé maga

a lélek bluesban ázik el
elbújni nincs számára hely

a vízfenekre húz a szó
a víz folyik az ég folyó

A fa alakjai

Podoby dřeva

Van fa van bábu van keresztfa
a szúvak álma éppen úgy fa

a fa a fán átlép az erdő
homályában szoborrá felnő

van fa amelyben nő zokog fel
a szél rázza meg vad kezekkel

a fa a lángba álmod képzeli
keresztet lát és ez a vészjel

a fa sokáig énekel még
amíg a tűz szétrágja testét

Elégia

Elegie

Az utak szétfutnak a tájon és
temetőnél végződnek többnyire

a nyárfa mint a bánat szobra néz
marad a vers – a költő özvegye

Januári önarckép

Lednový autoportrét

A nikotintól sárga lett az ujjam
a lélekre vékony hó rakódott
a szőlőtőkék levele ma hol van
a vers nem tudja már a kódot

Példázat a forrásról

A téli fán ül egy apró madár
amit a csend üvegkalitkába zár
mintha puszta kézzel forrásvizet
gyűjtenék olyan titkos ünnep ez

Alvó lány

Spíci dívka

Mikor álmod feküdt közénk
melyik vidéket láttad épp
a félbe hajtott vágyaim
szolgáltak hogyha párna nincs

a hús a csont a térdszalag
a kezeden egy ér szaladt
nem maradt ennél több nekem
a lélegzésed figyelem

kis kortyokban az éjszakát
iszod és álmod megy tovább
mint amikor a víz apad
sötét borítja arcodat

sejtem hogy holnapra csak a
belső ürességünk marad
mikor magad elmúlt napok
cihájába bebújtatod

Alba

Alba I

A még alvó városra
hamuszürke fény potyog
mint a galambszar
vagy egy fönix szárnya tolla

a reggel egykettőre felriad
véres kötéssel a fején
a szemben kihordatlan
álmok nyomását érzed

az éhes pirkadat nagy
falatokban nyeli az éjszakát

Vörös István fordításai

Vladimír Křivánek (1951): cseh költő, műfordító, irodalomtörténész. Kötetei 1982 óta jelennek meg. Költészete a modern, meditatív irányhoz tartozik. Fontos monográfiákat írt Jan Nerudáról (1983), Karel Hynek Mácháról (1986), Valdimír Holanról (2010).

Vörös István (1964): verset, prózát, drámát, tanulmányokat és műfordítást publikál, a PPKE BTK docense, több mint 20 kötete jelent meg eddig, a legutóbbiak: *Švejk gyóntatója* (novellák, Jelenkor, 2007); *A Vörös István gép vándorévei* (versek, Jelenkor, 2009); *Apám kakasa* (Lackfi Jánossal, változatok klasszikus magyar gyerekversekre, Noran 2009); *Ördögszáj* (tíz dráma, Napkút 2010).

Godzilla Mexikóban

Figyelj rám, fiam: a bombák csak hulltak
Mexikóvárosra,
de nem vette észre senki.
A szél az utcákon és a nyitott ablakokon át
hozta magával a mérget.
Te épp befejezted a vacsorát, és rajzfilmeket
néztél a tévében.
Én a szomszéd szobában olvastam,
amikor megértettem, hogy meg fogunk halni.
A szédülés és az émelygés dacára elvonszoltam magam
az étkezőig, és ott találtalak a földön.
Átöleltük egymást. Megkérdezted, mi történik,
én pedig nem azt feleltem, hogy egy halálos műsor szereplői vagyunk,
hanem hogy nemsokára útra kelünk,
újra, együtt, és nem kell félned semmitől.
Amikor elment, a halál még csak
le sem zárta a szemünket.
Mik vagyunk? Kérdezted egy héttel vagy egy évvel később,
hangyák, méhek, téves számok
a véletlen nagy, poshadt levesében?
Emberi lények vagyunk, fiam, majdnem madarak,
közismert, titkos hősök.

A sziklafal szélén

Élő organizmusnak látszó szállodákban.

A kísérleti kutyák zsigereirehasonlító szállodákban.

Alámerülve a hamuban.

Az a fickó, félmeztelen volt, ugyanazt a dalt rakta be újra meg újra.

Egy nő pedig – egy nő holografikus képe – kijárt a teraszra,
hogy onnan figyelje a rémálmokat vagy a szilánkokat.

Senki nem értett semmit.

Semmi nem volt a helyén: a hang, a képérzékelés.

Rémálmok vagy az égboltba fúródott szilánkok,
este kilenckor.

Horrorfilmek élő organizmusainak látszó szállodákban.

Mint amikor az ember azt álmodja, hogy megöl valakit,
aki aztán végül sosem hal meg.

Vagy mint a másik álomban: amikor az a fickó meghiúsít egy rablótámadást
vagy erőszakot, és addig üti a támadót,

míg az a földre nem kerül, de ott is üti tovább,

majd egy hang (de miféle hang?) megkérdezi a támadótól,
hogy hívják,

mire a támadó kimondja a neved,

te pedig nem ütöd tovább, és azt feleled, az nem lehet, ez az én nevem,

erre a hang (a hangok) azt mondják, hogy ez csak véletlen,
de te valójában sosem hittél a véletlenekben.

Azt mondod: biztosan rokonok vagyunk, valamelyik nagybátyám
vagy unokatestvérem fia vagy.

De amikor fölállsz és ránézel, milyen sovány, milyen törekeny,
megérted, hogy ez a sztori sem más, csak mese.

Te vagy a támadó, az erőszaktevő, a semmirekellő bitang,
te bolyongsz az álom céltalan utcáin.

Akkor aztán visszatérsz a bogár-szállodákba, a pók-szállodákba,
és verseket olvasol a sziklafal szélén.

Kertes Gábor fordításai

Roberto Bolaño (Santiago de Chile, 1953 – Barcelona, 2003): a legfontosabb latin-amerikai írók között tartják számon, aki a mágikus realizmust és az európai posztmodernizmust egyaránt kerülve teljesen egyéni hangon szólalt meg. Számos irodalmi díjat elnyert, korai halála után – nem kis részben műveinek angol fordítása révén – hírneve és elismertsége nőttön-nő. Magyarul eddig két kisregénye és egy regénye jelent meg (*Éjszaka Chilében*, *Távoli csillag*, 2010; *Vad nyomozók*, 2012, Európa). Az itt közölt versek a *Romantikus kutyák* című kötetéből származnak, és ezer szállal kötődnek prózája világához.

Kertes Gábor (Szekszárd, 1974): Szegeden végzett közgazdasági programozó matematikus szakon és spanyol nyelv és irodalom szakos bölcsészként, a Deustói Egyetemen szerzett posztgraduális diplomát. 2009-ben Babits Mihály műfordítói ösztöndíjat kapott, próza- és versfordításai folyamatosan jelennek meg irodalmi folyóiratokban. Samanta Schweblin (*A madárevő*, 2010) és a fiatal latin-amerikai elbeszélők (*A jövő nem a miénk*, 2011) után legújabb kötete Roberto Bolaño nagyregénye, a *Vad nyomozók*. A kortárs latin-amerikai irodalom népszerűsítésén dolgozik.

JOUNI INKALA

Hermész

(Hermes)

A hírvivő, a messziről jött, meglepetésszerűen
érkezik hozzám, noha az erőt, mit képvisel,
már rég letűntnek hittem. Aztán eljött
újra, két vagy három év múltán,
anélkül, hogy hívtam, kértem
vagy imával szelídítettem volna meg...
Közben ő olyan helyeken járt,
melyekről nem halhattam mást,
csak a szavakkal közölhető.
Gyanítom, hogy hatalmában van minden,
mit előkapartak vagy kitöröltek.
A filmek is, melyeket erőszakos ujjak
tépdettek ki a fényképezőgépből
vagy az apróra szagatott dokumentumok.
Mi csak ülünk az asztalnál,
s ő feltárja tudását, halkán, mintha
hangja a lelke mélyéből jönne,
hiszen hogy is lehetne másként elmesélni
megbízható körökben
a leglényegesebb dolgokat.
Merészebb, mint ki az arénába lép,
mint ki ejtóernyővel készül leugorni,
vagy bonyolult felkészülést igénylő
léböjt-kúrába kezd. Merészsége,
akár a szerelmesé, kinek képe az ellopott
pénztárcából a tolvajra mosolyog.

Anna Politkovszkaja emlékére

Pénélopé és Télemakhosz

(Penelope ja Telemakhos)

Úgy gondolta, a hosszú éjszakák alatt, a csendes és ijesztően szótlan várakozás közben szemfödelet sző majd magának s fiának, és eltervezte, hogyan szúrja majd a tört először a fiú, aztán saját bordái közé, csak egy-két éjszakával később: de addigra Odüsszeusz megérkezett.

A nap úgy ragyogott a tenger felett, mint egy kiterített, tiszta lepedő. Az udvaron, a fákon ősi istenek neveit sziszegte a szél, és Odüsszeusz megfeszítette az íjat, a kérőknek arra sem jutott idejük, hogy utolsó imájukat elrebegjék: torkukba fúródott a nyíl, beléjük szorítva a szót.

Mikor az önkéntelen hörgés abbamaradt, Pénélopé hozta vásznait és a holttestekre terítette: ekkor Télemakhosz elmesélte, hogy álmot látott, miszerint Zeusz maga jön majd el hozzájuk, önérzetes gazdaként, és követeli áldozatul a Pénélopé szötte vásznakat.

Ezért ő, Télemakhosz éjszakánként győzött újraszőni mindent, amit Pénélopé a szolgálólányokkal újra meg újra lefejtett. Mikor befejezte a történetet, a leplet nézték mindnyájan, amely lassan színeződött el, mint a sötétedő hold, s eme különös és megfoghatatlan történet hallatán nem tudták kiverni fejükből a haldoklóknak a harcmezőről messzire ható, egymásba torlódó kiáltásait.

Csehov egy francia örömlánynál

(Tšehov ranskalaisen ilotytön luona)

A szoba fényes, mint egy éjszaka nyitva tartó könyvtári olvasóterem. Már a küszöbnél megcsap a frissen nyírt fű és a gyanta illata. A takarón fekete aranyhalakat kapkodó tündérek úsznak, a szőnyeg kihívóan vörös: díszszőnyeg a pokolba. A lány az ágy szélén ül, várakozó, az idegent megfoghatatlanul bámuló tekintettel, akár egy kitömött csalogány, mígnem a látogatás által dermesztett jéghegy szélei lassan olvadni kezdenek. Csepegve, egyik csepp a másik után. A vendég leveti kabátját, ingét, de lornyonját az orrán hagyja. „Különben nem látnék belőled semmit.” A gyertya füstöl, közelről a sziszegését is hallani. Az ágy mellett, a falon a vendég és a lány árnyéka egymásba olvad. Egyszer csak két szarv mered a lány feje búbján, és az árny rázkódni kezd a nevetéstől. Később abbahagyja a nevetést, megragadja a vendég tréfálkozó ujjait, lágyan megcsókolja őket és így szól: „Legyünk túl rajta gyorsan, aztán tartogass csendesen az öledben, s elmesélem egyetlen, legtitkosabb álmomat.” „Mondd el” – kéri a vendég, miközben hajuk egymásba ér. A szobában most már a sínek erős szaga is érződik, s így suttog a lány: „Hogy én és két nővérem elmehessünk innen, vissza Párizsba. Párizsba, haza. Ó, Párizs!”

(A nyelv, melyet beszélek...)

(Puhun yhtä kaljua kieltä...)

A nyelv, melyet beszélek, lecsupasított, akár egy kivágott erdő.
A motorfűrész zúgása, a fűrészport szerteszóró dühös
tombolás után, mikor már a hó sem olvad el.

Egy hideg éjjelen ismerős hegycsúcs emelkedik az erdőszél
fölé, a hold, gondolatoktól terhesen.

A mókuszprémet, bár még mellettünk szalad, máris
pénzbe számolom át. Megáll, balgán, hiszen
nem is tudja, mennyit ér szememben.

Hogy mennyit is ér majd a neve, mikor
olyan gyűröttre szárad majd egykor,

mint a kandallóban égő újságpapír.

Ma minden olyan fegyelmezetten folyik, megbízhatóan,
ügyesen, gyorsan és nyájasan.

Szükség van valamire, ami egyszerű,
ami gyanúsan természetes.

Az ikon szemeiben

(*Ikonin silmissä*)

A türelmesek azt látják, amit legyőzhetőnek vélnek.
A karomat belülről nyaldosó véraláfutás:
sötét, akár a hajó jeget korbácsoló olajfarka.
Látomáshadseregek: az erek mentén kiáltozva
rogynak le, gránátok dermesztik meg őket, mustárgázba
fulladnak bele, acélsejtek aknáira lépve zúgolódnak.
A csúszva előrehaladó percek ekéje – anyagtalan,
mint a szeretet a csodatévő ikon tekintete
alatt – napokká válik, hetekké, évek
határtalan mezejévé. Kinek kellene
köztük felemelnie a kezét, mintegy választ
keresve egy kérdésre, szennyes földet az izmaira,
vagy mintegy az élet- és sorsvonalak közt vonagló,
acélkönnyű lelkét emelve magasba,
mint aki biztos lehet abban, hogy lábai alatt
a háború idején felperzselt földben
még a tüzelésen, a sírokon, a füstön kívül
további eleven címszavak bújnak
a nyelv bombabiztos óvóhelyén.

Polgár Anikó fordításai

■ **Jouni Inkala** (1966): finn költő. 1992-ben debütált *Tässä sen reuna* (*Ez a széle*) című verskötetével, melyre megkapta a J. H. Erkko-díjat. Jelenleg Helsinkiben él szabadfoglalkozású költőként.

Polgár Anikó (Vágsellye, 1975): költő, irodalomtörténész, műfordító. Legutóbbi kötete: *Ráfogások Ovidiusra* (Kalligram, 2011).

A NYERS KÖLTŐI IGAZSÁG

Báthori Csaba: *Kétszáz nyers vers. Nyugat-európai költészet. Görög, latin, provanszál, francia, német, angol, spanyol és olasz költemények eredeti nyelven és magyar nyersfordításban.* Napkút Kiadó, Budapest, 2012

Köztudomású, hogy a skalpvadász típusú műfordítás-antológia különösen a nyugatos hagyományhoz köthető megnyilatkozási forma. Sarkítva olyan szövegekonglomerátumokra gondolok, amelyek részint a zsákmánytermészetű értékelhalmozást testesítik meg, egy hódító kincstárába engednek bepillantást, részint pedig magyarázati háttérrel szolgálnak ahhoz az életműhöz, melynek részeként megjelentek. Vagyis: a nagy egész, egy én, ha tetszik, részhalmaza, ha tetszik, kontextusa. A fordításkötetek plasztikusan metaforikus címei (pl. Babits: *Pávatollak*, Szabó Lőrinc: *Örök barátaink*, Illyés Gyula: *Nyitott ajtó*, Kosztolányi Dezső: *Idegen költők*, Radnóti Miklós: *Orpheus nyomában*, Faludy György: *Test és lélek*, Csorba Győző: *Kettős hangzat*, Vas István: *Hét tenger éneke*, Franyó Zoltán: *Évezredek húrjain*) olykor egyúttal azt az alapmetaforát is belövik, mely köré a műfordítás-esztétikai, poétikai elgondolás, az önreprezentáció vagy a szelekció is szerveződik. A fenti kötetek közös jegye, hogy nyelvek, kultúrák sokaságát vonultatják fel, és a hódítás territóriumait igyekeznek szinte a végtelenségig kiterjeszteni. Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Franyó Zoltán vagy Faludy műfordítás-antológiái különböző okokból kifolyólag (esztétikai kalandvágy vagy az irodalompolitikai helyzetből adódó

kényszer) azt a látszatot keltik, mintha egy személyben kívánták volna megvalósítani mindazt, ami máshol nemzedékek műve. Mindez a nyugatosok idején divó boldog és gondtalan, mesterséges manierizmus azonban csak egy hatalmas ego védjeggyel képezhet érvényes megszólalási módot. A szocialista irodalompolitika idején a fordítás szerepe és struktúrája radikális fordulatot vett. Orbán Ottó kései, hagyománykövető antológiája (*Hatvan év alatt a föld körül*) már igencsak szkeptikus, kísérőszövegében a nyugatos esztétikai, individualista szemlélet válságának jegyei mutatkoznak: a versfordítás a nyersfordításoknak köszönhetően iparostevékenységé vált, a nagy egók széttöredeztek, a nyersfordítók szorgalmának köszönhetően nagyjából tíz-húsz költő (egyenített) nyelven szólal meg az egész világgöltészet (lásd pl. a Lyra mundi sorozat darabjait). Ez a tervszerű világhódító projekt egységes módszert, szisztematikus szövegenerálást eredményezett: a szocializmus korának hatalmas műfordítás-irodalmában nem kevés ugyan a szenzáció, de a szenzáció körüli érdektelen burjánzás is minden korábbi terjeszkedésnél tenyészőbb.

A nyelvtudás és annak felértékelődése nem pusztán filológiai kérdés, hanem az otthonlété is: evidens, hogy huszonöt-harminc nyelvből nem lehet hitelesen

fordítani még akkor sem, ha a kulimunkát elvégzik az erre szakosodott filológusok. Az otthontalanság látszani fog, a kulimunka hiánya is kiütközik: a vers tereiben csak kulisszák lesznek a tárgyak, a szoba nem telik meg élettel. Itt kell számba venni azt a jelenséget is, hogy a magyar elválás versfordítás esetén a nyelv mindent bíró képességének mítoszára alapozva a formai tökély ideálja körül pulzál. Nálunk nincs vagy ritka a filológusi megalapozottságú, kizárólag magarázó prózafordítás egy-egy klasszikus eredetije mellett. Sokkal jobban toleráljuk az ilyen prózai parafrázisok mellett az engedményeket, a nagy ügyvel-bajjal elmagyarázott licenciákat, mint a laposnak bélyegzett, „tudományos” prózát. A látszat mindennél többet jelent, kivált, ha a versszerűség ideálját sugalmazza: az engedmények kicsikarása (pl. a rímek elhagyása, a metrum fellazítása stb.) hivatkozhat az eredeti, az összöveg feltáratlan mélységeinek elsikkadására, illetve a kortárs versértelmezői gyakorlat vagy a fordítási tradíció túlpörgésének esztétikai kihívásaira egyaránt. Ez a köztetes létmód azonban idővel ugyanazokat a defektusokat mutatja majd, mint amik aporója nyomán megszületett: a fordítás így önnön „kierőszakolt” legitimációjának csapdájába eshet. Erre jó példa Mészöly Gedeon hexametert elvető Homérosz-fordítása, de pl. sem a rímes hexameterekben, sem a stanza helyett Toldi-strófákban megszólaló *A megszabadított Jeruzsálem* nem bizonyult maradandónak. A formahűség féltise mögött tehát nem csak a fétis és a hagyománytörékvés makacsa van ott, hanem valamiféle esszenciális kisugárzása az ősjelentésnek, a szójelentésen túli jelentés, a fegyelem, az arány, a komponálás szépségének megsejthetősége, mely bármilyen ügyetlen magyartítás mögül is inkább kiejlik, mint az imitációs vagy a formaváltó kontextus látszatjelentéseiből. Ez jól látszik pl. a mértékes antik fordítások és a megímelt ütemhangsúlyos változatok különbségein: közepes fordítók esetében értelemszerűen önkéntelenül is a metrikus változat érződik jobbnak.

A két jelenség, a formahűség és a forma imitációja vagy helyettesítése verszenei és versépítési kérdésnek látszik, de több annál: jelentésadó tényező, a jelentés tulajdonító munka részévé válik, így vagy rekonstruál egy foghatatlanabb (noha verstanilag egészen pontosan leírható) jelentésréteget, vagy annak hiányát tudatosan vállalva kikezdi azt, és mást nyújt helyette. A bukás is heroikusabb, ha vállaljuk a lehetetlent, mint ha vélt előnyökhöz jutva csökkentjük az ellenfél erejét, vagy a könnyebbség kedvéért másnak látjuk a szöveget, mint ami.

A nyersfordítás helyzete viszont látszatra (de csak látszatra!) könnyebb: nem tördök ezzel a jelentésréteggel, nem is tekinti jelentésesnek, észre sem veszi, a meztelen értelemben hisz, túlfetisizálja a vers jelentését, sőt, eleve abból a tézisből indít, hogy minden

versnek van megragadható, vagy Báthori Csaba szavával élve „kipuhatható tartalma”, jelentése. Nos, e sorok írója erről nincs meggyőződve: a vers jelentése gyakorta bennünk van, és a fordítás célja is ebben az értelemben az, hogy ha tetszik, homályos, sokértelmű ingerként hasson a befogadói tudatra még akkor is, ha minden fordítás bizonyos tekintetben redukció, alkuk, megalkuvások sorozata. A nyersfordítás azt a látszatot kelti, hogy a vers jelentése megragadható és evidens, mindenki számára hozzáférhető. Báthori Csaba előszava ezt azonban finomítja: „Sem többet, sem kevesebbet nem kínálok a nyersfordítást tartalmazó jobb oldalon, mint amennyi a bal oldalon álló eredeti nyelvi megértéséhez szükséges”. A *Kétszáz nyers vers* (mely címében Szerb Antal híres *Száz vers* című kétnyelvű, esztétikai értelemben „hedonista” antológiáját idézi) jobb és bal oldala a forrásnyelvi szöveg és a nyersfordítás dinamikája nyomán szerződik köteté.

A nyersfordítás itt lényegében a nyelvi kifejezhetőség és a nyelvi tűrőképesség határaitra jutó szó szerinti átültetést jelent, időnként variánsokkal, zárójelezett szinonimákkal. Egyetemi versfordító szemináriumomon hasonlóan járunk el, noha én megkövetelem az időnkénti szószedetet, a hangzástérképet (a „formai” jegyek, a szöveghangzás, a ritmikai stb. struktúrák), a stilisztikai regiszterbelövést (a versben megszólaló én karakterrajza), a nyelvi állapot történetiségének megállapítását (mikori a szöveg, használ-e archaizmusokat stb.), a retorikai struktúrák feltérképezését (melyek az uralkodó trópusok, alakzatok), illetve az intertextuális kapcsolatok hálózatának regisztrálását (netes keresőkkel, illetve saját ismereteinkre támaszkodva). A nyersfordítás ilyenkor sokszoros a forrásnyelvi szövegnek. Természetesen egy ilyen preparátum esetében nem csak az elkészítés, de a befogadás is fárasztó lehet, könyvben nem kockáztatnám meg. Báthori a kompromisszumok embere, tiszteli az olvasót, és mindenből azt ragadja ki, ami létfontosságú a megértés minimuma számára.

A nyelvi megértés fogalma kulcsfontosságú lesz ebben a különös kötetben: de a szerző tényleg csak a szótárazástól és fél-, negyed-, harmad-nyelvűségeinkből fakadó defektusainktól kímél meg, és kényelmes luxusolvasást kínál azok számára, akik valamelyest olvasnak azon a nyolc nyelven (ógörög, latin, francia, okszitán, német, angol, spanyol, olasz), illetve azok számtalan változatán (középkori német, barokk angol stb.) mely e kötetben megjelenik? Az utószó bölcs belátása szimptomatikus: egészen ritka, „hogy a nyersfordítás az idegen vers teljes tartalmát rögzítette volna”. S ha ez így van, s ha elfogadjuk, hogy egy vers redukálható tartalomra és formára, akkor ugyanez áll az úgynevezett formahű fordításra is, ami ráadásul ebben a kontextusban egyértelműen „szép”, „érté-

kes”, és „felsőbbrendű”. Mégis miért olyan élvezet lubickolni egy ilyen szövegtengerben? Miért olyan vonzó ez a különös kötet? Mert azt az illúziót kelti bennünk, hogy tulajdonképpen az eredetit olvassuk, az eredetivel foglalkozunk. Csakhogy ez, hangsúlyozom, illúzió: idegen nyelven írott verset csak idegen nyelven lehet „elolvasni”, ez a munka, bármily kegyetlen is a felismerés, egyáltalán nem spórolható meg. Műfordítóként talán kevéssé, „egyszerű” olvasóként azonban nagyszerűen tolerálható az esendőség e kedves, ellenállhatatlan bája. A nyers közel van hozzánk, olyan, mintha puskáznánk, úgy érezzük, a miénk is lehetne, a „szánkból vették ki a szót”.

Báthori könyvének van még más célkitűzése is: „Kiegészítő hozadéka lehet könyvemnek – írja a szerző –, hogy bizonyos pontokon helyesbíti azokat a félreértéseket, amelyek közismert fordításainkban régóta fel-feltűnnek anélkül, hogy bárki helyrehozta volna őket”. Ez jogos és magától adódó törekvés, hiszen a nyersfordításról alkotott illúziónk a hűség és a pontosság vonzaskörzetén belül akar mozogni. E tekintetben a nyersfordítás nem „surranópálya”, ahogy a szerző írja, hanem közút, nyilvános sztráda.

A félreértések helyesbítése nyilván a kötet több pontján is megtörténik, de akad olyan hely is, ahol a magyar fordítás ősmintázata még így is makacsul átüt, mint Ambrosius *Deus, creator omnium* című himnuszának e soraiban: „dormire mentem ne sinas, / dormire culpa noverit, / castos fides refrigerans / somni vaporem temperet”. Báthorinál: „Ne hagyd elaludni a szellemet, / aludjon el csak a bűn, / hűsítő hit enyhítse a / szüzek álmainak forróságát”. E szakasz Babits magyarításának egyértelmű nyomait viseli magán: „Aludni lelkünket ne hagyd, / csupán a bűn aludjon el, / s a hit hűsítse a szüzek / álmának forró gőzeit”. Sokkal közelebb áll a latinhoz Sík Sándor formahű magyarítása: „Aludni lelkünket ne túrd, / Aludni csak a bűnt bocsásd, / Frissítse a tisztát a hit, / S az álom gőzét verje el”. A „szüzek álmainak forrósága” Babits szinte erotikus töltetű leleménye, mely makacsul továbbörökítette magát. A vapor szó gőzként való fordítása is nyersebb, mint a forróság (Babits mindkét jelentést beiktatta, sőt, a vapor szerelmi hévként való értelmezhetőségére is rájátszott – műfordítóként tehát egy szót szinte teljes gyökérzetével ültetett át!), ha azonban értelmi fordítást készítenénk, alighanem a lázalom lenne a pontosabb. A műfordítás egyik kardinális problémája a regiszter megcélzása: a középkori latin vallásos költészet fordítása e tekintetben különösen érzékeny, ugyanis sokszor liturgikus szövegek átültetéséről van szó, melyek terminológiája évezredek tradíciók, teológiai értelmezések rendszerében nyerte el kanonizált formáit. A „spiritus” szó ennek megfelelően, noha valóban jelent szellemet is, mégis lélekként fordítandó, vagy pl. a „caro”, noha húst jelent, mégis

testként illik magyarítani. Babits az *Amor Sanctus* magyarításait egyházi lektorálás alá vetette, mielőtt kiadta. Ez a teológiai függőség is világosan jelzi a műfordítói kompetencia kulturális határait és imperatívuszait: a szöveg rendszerint sokkal több, mint ön maga, az értelemképzésben a szöveg önazonossága túlterjed saját határain. A nyersfordítás ezeket a mechanizmusokat is „leleplezheti”.

Báthori Csaba többször a nyersfordítás után vagy mellett közli saját vagy mások formahű változatát is. Ezekből egy lényeges vonás biztosan kiderül: az antik műfordítás-hagyományon iskolázott befogadó előtt (jómagam ebben az írásban elsősorban ezekre a szövegekre fókuszálok) világos, hogy Báthori az ősszöveg és a formahű fordítás közt igen szélesre veszi a párhuzamosok közti távolságot, szélesebbre, mint ahogy mondjuk azt Virág Benedektől, Baróti Szabó Dávidtól, Radnóti Miklóstól vagy főként Devecseri Gábortól megtanultuk. Devecserinél a párhuzamosok közt sokszor szabad szemmel alig látható a távolság: így találkozásuk az imaginárius végtelenben könnyebben elképzelhető. Nyilván részben ez is magyarázza Báthori „leleplező”, „helyesbítő” indulatát. Ha pl. összevetjük Horatius *Exegi monumentum...* kezdetű híres carmenjének (3, 30) Báthori-féle nyers és kötött változatát, s ha ehhez hozzávesszük Devecseri formahű magyarítását, a távolság kifejezetten hatalmasnak, helyenként pedig (az értelmezés bizonyos pontjain) áthidalhatatlannak látszik. Báthorit itt látványosan átkölti a szöveget, szinte provokációként kínálkozik föl, például a Devecseri-hagyománnyal összevetve, mely a metrumot nem béklyóként kezeli, hanem kreatív felszabadító erőként. Illusztrációképpen álljon itt egy szakasz:

BÁTHORI:

„Meg nem ront a halál, lényem a pusztulást is megbírja! Hiszem: hírem utódi kéz föl-fölfrissíti, míg a Capitólium

lépcsőjén a szelid szűz meg a főpap áll.”

DEVECSERI:

„Meg nem halhatok én teljesen: elkerül téged, síri folyó, jobb felem, és nevem folyton fényesedik, míg Capitólium

dombján megy föl a Pap s véle a néma szűz.”

Az örök hírnév magasába emelkedő költészet e virtuális emlékműve a Capitóliumhoz, képletesen tehát Róma örök dicsőségéhez (és nem a piramisokhoz) köti saját tartósságát: a versben épp ezért kulcsfontosságúvá válik a szakralitás, illetve a felfelé haladás, a rítus égi iránya. Ez a kulcsmotívum ezért is szerepel a vers kö-

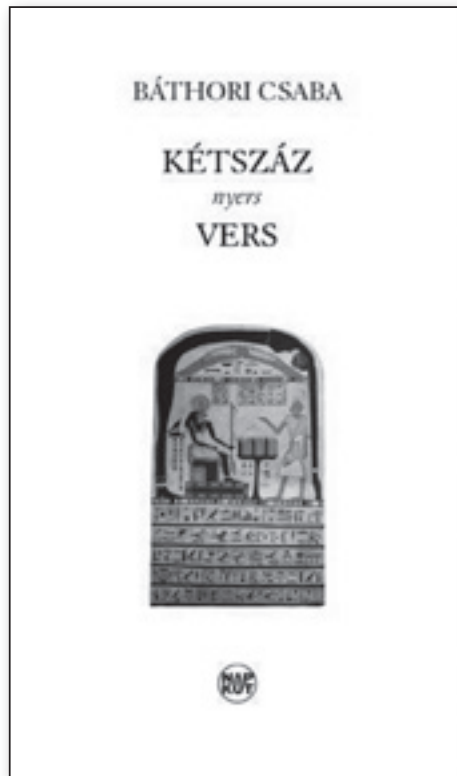
zépöntjében: mire vége a költeménynék, az áldozati rítus is befejeződik. A költészet ugyanis az államért az istennek bemutatott áldozat. A főpap tehát nem áll, hanem halad, egyre magasabbra ér a Capitoliumon (ahogy a nyersben is, ahol: „felmegy hallgatag szűzzel a főpap”). A szűz ugyan lehet szelíd, de Horatiusnál „tacita”, azaz néma vagy hallgatag, ugyanis nem akárkiről, hanem egy Vesta-szűzről van szó. Régebbi fordítóink némelyike ezt egyértelműsíti, pl.: „valamíg csak a Vesta szűzével / Capitoliumunkba megy a papi fő” (Csengery J.). A hírt „föf-föf-frissítő” „utódi kéz” zavaros képzetének nyoma sincs a latinban. De ezt Báthori is pontosan tudja, hiszen nyersfordítása ezt eleve bizonyítja: „folyton növekedni fogok az utókorban hírnevemben (a későbbi dicsőségtől megújulva)”. Devecseri a *Non omnis moriar* litotes jellegét is remekül érzékelteti. Ez a retorikai alakzat szintén kulcsfontosságú a versértelmezésben.

Catullus 37. verse is szerepel formahű változatban: amíg a nyers pl. így fogalmaz: „csak nektek szabad a lányok közül akárkit (akármit) megkefélni”, a verses változat egészen mást mond: „s úgy: elcicázni lágy csöcsök között nektek / szabad csak?” A „kétszáz csücsülőnek betömni a pofáját” a nyersben az „una ducentos irrumare sessores” megfelelőjének ígérkezik, holott a formahű, még ha körülményesebb is, közelebb van a lényeghez: ott az irrumare szó megfelelője a „szájon nyomni” fordulat. Devecseri lendületes fordítása (minden szépelgés ellenére) retorikailag tökéletes: „egymagam kétszáz / ily kuksolót szájongyaláznai nem mernék?” Ma talán azt mondanánk: hogy egymagam ne tudnék kétszáz lebzselőt megszopadni?

A vers zárlatában ábrázolt rivális, a hispán Egnatius nem „szórmók, majomfi szépség, ki / fogát ibér hűggyal be szokta dörgölni”. Épphogy tetszetős, egzotikus férfi, és pl. fekete szakállá miatt (ebben, persze, obszcén célzás is rejlik) a nők kedvence. Ráadásul, hogy még jobban „bejőjön” a nőknek, arra is hajlandó, hogy vizelettel marassa fehérebbre a fogait. Valahogy úgy, ahogy Faludy György kis túlzással írja: „honi hispán szokást követve / vizelettel pucolja zöld rozsmárfogait”. Devecseri, mint mindig, itt is pontos: „Egnatius, kit dús sötét szakállad közt / vizeletedtől csillogó fogad díszít”.

Természetesen itt és most nincs mód és hely az értelmezői kérdések igényesebb felvetésére. Annyit mindenesetre érdemes megjegyezni, hogy az értelmezői munkát megnehezíti, hogy több eredeti szövegközlésbe olykor apróbb hibák csúsztak: Catullus 37. carmejének 18. sora helyesen: „cuniculosae Celtiberiae fili” „Celtiberiae” helyett, az 51. Catullus-vers negyedik sora helyesen nem „pectat et audit”, hanem „spectat et audit”, nem fészülködésről van itt szó (pecto), hanem látásról, nézegetésről (specto), a Philippus Cancellarius-vers „vel in domo Romula”

sora így korrigálandó: „vel in domo Romulea”, az *Anthologia Graeca* 5, 85-ös versét nem Aszklepiosz írta (ő a jól ismert mitológiai orvos hérosz), hanem Aszklépiadész, a jeles és közismert görög költő. Mallarmé *Brise marine* című versében a mellékjeles betűk helyén oda nem illő mellékjeles betűk szerepelnek, a *Tristesse d'été* első sorának eleje az én Mallar-

mé-kiadásomban így szerepel: „Le soleil, sur le sable”, és nem „Le soleil, sur la table” alakban, s a nyersfordítás is (természetesen) azt támasztja alá („A nap, a homokban”) stb.

Különös kedvencem a kötetben közölt Rilke-blokk, azon belül is az *Archaischer Torso Apollos* című vers körülbástyázása nyersfordításokkal, formahű variánsokkal, részlegesen formaelvű megoldásokkal (jambikus ütemezésű rímtelen változat), akusztikus variánsokkal, költői prózában megjelenített álszonettel. Báthori maga két saját nyersfordítást is közöl, de beiktatja Balla Zsófia, Győri László nyersét is: ennél látványosabb példa nem is igazolhatná azt a tézist, miszerint értelmezéstechnikailag nincs is akkora különbség a különféle metrikus variánsok és a nyersesek egyes csoportjaiban belül. Vagyis: nyersfordítás ugyanúgy sokféle van, mint formahű fordítás, a nyersfordítás ugyanúgy félrevihet, mint a hű, hogy ami itt közel van, az ott eltávolodik, hogy ami ott megjelenik, az itt nem releváns. Vagyis a kör bezárult: a vers bennreked az értelmezés mindenkori csapdájában. A Rilke-vers leghíresebb magyar olvasatát Nemes Nagy Ágnes készítet-

te el, aki Tóth Árpád (e kötetben is közölt) fordítását elemzi. Ebből ragadnék ki egy mozzanatot: a „Nem ismertük hallatlan fejét, / melyben szeme almái érték” sorban az Augenäpfel szó, ahogy Nemes Nagy hangsúlyozza, szó szerint tényleg szemalmát jelent, gyakorlatilag szemgolyót. Rilke azonban az „érni” igével mintegy megéleszti a szó etimológiai őseréjét, és újra aktiválja azt. Báthori első nyersfordítása a „szemgolyói (szeme almái) érték” változatot használja, 2011. június 20-án viszont már a „szemgolyói (= szemefénye) érték” variánsra szavaz. Balla Zsófia a „szeme almái érték” mellett, Győri a „szem almája érlelődött” változatnál marad. Az első Báthori-változat a Tóth Árpád-féle, a másik pedig Kosztolányi értelmezését követi („szemgolyói érték”), a rímtelen, jambikus hajlamú szöveg Tóth Árpádra szavaz, a költői próza pedig Győri László megoldásához közelít: „szemei almái érlelődtek”. Az akusztikus változat lényege, hogy a szóhangzást rekonstruálja, az értelem csak hangzasként jelenik meg, értelmes, az eredetihez hasonló hangzású magyar szavak sorjázása: Loius Zukofsky pl. a teljes Catullust átültette akusztikus „angolra”. Báthori akusztikus Rilke-fordításában az Augenäpfel megfelelője „engem. Átkel”.

Az etimologizáló természetű, a frazeológiai sémákkal élő helyzet megoldhatatlan műfordítói dilemmák forrása lesz: pl. „az alszik, mint a tej” fordulat közhely, vagy egy idegen kultúra számára releváns költői képnek minősül-e? Mit kezdünk a szemgolyóban a golyóval, a szembogárban a bogárral? Báthori Csaba könyve a nyelv működésének mélyrétegeire figyel, kitapintja a szó, a szószerveződés pulzusát: ezt a típusú analitikus játékot sehol máshol nem játszhatjuk. A kötet nagy erénye pontosan ez a kihívó párbeszédesség.

Giuseppe Ungaretti híres kétsorosának természetéről („M’illumino / d’immenso”) Rónay György zseniális esszéjéből tájékozódhatunk a *Miért szép?* című ragyogó vers- és versfordítás-antológiában. „Megértési probléma nincs”, mondja Rónay (legalábbis annyira érthető, „amennyire egy verset értelmileg érteni kell”), konklúziója mégis ez: „tulajdonképpen nem is lehet lefordítani”. Rónay nem akar egyetlen megoldással előállni, javaslatokat tesz („Fölvirrad bennem / a végtelenség”, „Végtelenséggel hajnalodom”), majd bravúrosan értelmez. Báthori Csaba könyvének célja sok tekintetben rokon: azt a nyelvi dimenziót keresi, azt a közös többszöröst, azt az értelmezési minimumot, mely elegendő ahhoz, amennyire egy verset érteni kell vagy lehet. Az értelmezői játék az esetek többségében itt is kiviláglik, de olykor a nyersfordítás asszociatív terének vagy radikális pontosságának köszönhetően itt is elkelve az esszéisztikus magyarázat. Mert pl. nyersfordítás-e az, hogy a „cum Bulla fulminante” sort így magyarátom: „villámló bullával”. Természetesen az. Pontos-e? Pontos. Érthető? Nem. Az ilyen

(egyébként ritka) esetekben az olvasó úgy érzi, hogy a nyersfordítás nem azonos az értelmi vagy értelmező fordítással. Ha az eredeti se világos, legyen-e világos a nyersfordítás?

Báthori nyugatos hagyományt követ a remek életrajzi jegyzetek írásánál is. Frappáns portrékat rajzol alig pár vonással, s ebbe az élénk színezésbe beleférnek az olyan kijelentések is, miszerint Voltaire „talán a legokosabb a mindenkori írók közül”, Philip Larkin „ma úgy tűnik, az egyik legjelentősebb angol költő, prózaíró és jazz-kritikus”, Wilde pedig „feltűnő ruházatáról és viselkedéséről, szellemességéről és homoszexualitásáról híres dandy”. Az efféle szenzációtulajdonítások különösen ráférnek arra a korra, melyet a Stefan George-címszóban Báthori a „művészi gondosság sorvadásának” idejeként tart számon. Báthori irodalomszemléletében és ízlésvilágában van valamiféle radikális konzervativizmus, mely nosztalgikus visszavágyódások sorozatát indukálja a nyugatos vagy még inkább az újholdas hagyomány felfokozott esztétikai intellektualizmusának mítoszához. Ez a különös beállítódás különösen provokatívá teszi a kötetet, s egy olyan párbeszédalapot kínál, mely a lírai hagyománytörténet egészének folyamatrajzait érintheti. Az utószó hangsúlyozza a személyes ízlést, ám a kötet egyszersmind ügyes retorikával meggyőzés is kíván lenni, egy komplett koherens érvrendszer egy költészetesztétikai értékmegvalláson belül. Integratív kötet tehát a *Kétszáz nyers vers*, Báthori költészetének része: a Nyugat hagyományain alapszik, s függetleníthető az avantgárd, a beat, a posztmodern vagy épp a kavafisi szabadvers tradícióitól. Talán mű- vagy nyersfordítóként ezért nem is keresi a bemutatható idegenséget, az ismeretlen provokációját, a nyelvi kizökkenés varázsát, sokkal inkább arra fókuszál, ami belül van, ami saját magából megjeleníthető másokban. Épp ez a gyengéd agresszió, ez a pontos önismeret teszi ellenállhatatlanul vonzóvá és provokatívá ezt a különös munkát. ■ ■ ■

Csehy Zoltán (1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei a Kalligramnál: *Homokvihar* (versek, 2010); *Hárman az ágyban. Görög és latin erotikus versek* (második, bővített kiadás, 2010); *Amalthea szarva* (versfordítások, 2012).

BUDAPEST

Almabefőtt

A lány mondta, hogy a munkát nem tudta elvégezni, mert elaludt.

– Ne csináld ezt, hogy aludtál el?

– Elaludtam!

– Ezt így nem lehet! – mondta a férfi. Gatyában állt a konyhában a tűzhely pultja előtt, ott, ahol előző este a lecsónakvalót hasogatta. – Lakást tartasz fenn, bulikba jársz, társaságokba, éjszakázol, a munkát meg nem végzed el.

– De elvégzem, csak most elaludtam. Te sem mentél ki egyszer sem pisilni.

– Egyszer kimentem.

– Egyszer, máskor többször, négyszer, ötször.

– Meg hatszor is.

– Igen, hatszor.

A férfi két szendvicset már megkent, összerakta. – Neked is csinálók – mondta.

– Nem kell.

– Nem viszel?

– Viszek.

– Akkor megcsinálom.

– Ott van kettő – mondta a lány. A két szendvicstre mutatott, amit a férfi a tűzhely nagyobbik lapján rakott egymásra, a másik hármat koszos edények foglalták el.

– Az az enyém.

– Kettő?

– Kettő!

– Nekem egyet.

– Jó, egyet.

Megkent még két szelet kenyeret, parizerszeletet, meg sonkát tett a kenyerek közé abból, amit előző nap este vettek az üzletben, előtte találkoztak. – Te is így szereted – mondta a lány a felvágottas pult előtt –, parizerre sonkát, alatta vajkrém, magyaros.

– Becsomagolom én – mondta a lány a konyhában –, ha oda engedsz.

– Nem tudlak ide engedni, mert elosztom a lecsót. Ha adsz edényt.

– Majd én elosztom. Elosztom és becsomagolom.

A férfi átadta a helyet. A falhoz kellett lapulnia, hogy a lány elférjen mellette. A gatyája megakadt a radiátor csapjában. – Bassza meg!

– Ne beszélj csúnyán, hercegnő vagyok.

– Ez a kurva hely!

– Nem hallod? Ne beszélj így nálam, apám hercegnőnek nevelt, és az vagyok.

– Hercegnő? Inkább vagy almabefőtt. Felnyitnak, beléd kóstolnak, megesznek.

– Ne játsszál ezzel, jó! Légy szíves.

– Vagy visszaraknak a polcra. Két éve el sem fértem volna – mondta a férfi, most már kiszabadultan, a bejárati ajtó előtti cipők között.

– Miért? Terhes voltál – a hercegnő kuncogott, letépte az alufóliát, amibe csomagolt.

– Az.

– De most nem vagy.

– Tizenhat kiló ment le.

– Ügyes vagy.

– Válás után. Ne mond nekem, hogy ügyes vagyok.

– Te meg ne mond nekem, hogy válás, mert úgyse az. Akkor is ügyes vagy!

– Ne mond nekem!

A férfi visszalépett a fürdőszoba felé, megint a lány meztelen háta, meg a radiátor között állt meg. Megcsipkedte a lány bugyiját, aztán meg odapaskolt. – Ne mond nekem, hogy ügyes vagyok! Nem az anyám vagy, ne mond nekem! – Most nem akadt fel. Bement a fürdőszobába. Frissen volt felmosva. Azon gondolkodott, hogyan csinálja, hogy ne legyen hangos. A lány alig egy méterre, igaz, köztük ajtó, üvegajtó. Kiszólt.

– Meztelenül fogok kijönni.

Nem volt nagyon zajos, de a biztonság kedvéért a cirkót is elindította. Visszahajtotta a vécétetőt, a lányok ezt szeretik ellenőrizni. Nem tudta, hogy ez a lány szereti-e ellenőrizni, mégis visszaeresztette a tetőt.

Zuhanyzás közben a vizet többször megengedte, kiengedte, hogy jó hideg legyen, majd elzárta, újra megengedte, újra elzárta. Szerette magát forrázni a jéghideg vízzel, borotválgni a forróval, és ezt ismételtetni.

– Ne használj olyan sok vizet! – kiabálta be a lány, de ezt ő nem hallotta, csak azt, hogy a lány kiabál. Azt hitte, baj van, megégette magát, leverte az üvegtálat a lecsómaradékkal, és összevagdosták a szilánkok, amibe belelépett, vagy lábába esett a nagy kés, az egyetlen, amit még az este a fiókban talált, és mivel ma reggel sem talált kisebbet, azzal kente meg a kenyeret, esetleg magára borított valamit a hűtő tetejéről, ahol a vasedényeket tartotta.

Kilépett a zuhanyzófülkéből, a lába alá húzta a tegnapi este gatyáját, amit még akkor hagyott a kövön, a szárító előtt, most arra csöpögött. A ma reggeli gatyáját az ajtókilincsre akasztotta, azt is könnyen elérte. Fogat mosott, eszébe jutott, hogy a tusfürdőjét a fürdőben hagyta, meg az, hogy a neszesszer csomagját se felejtse itt. A gatyámat itt hagyhatom, ezt ne hagyjam itt. Kijött a fürdőszobából meztelenül. Egyik kezében a tisztálkodó szerek fekete, rekeszelt műanyag tasakban, mint sárga vékonybél lógott mellette a cipzár egyik szára.

Megállt az ajtóban, várta, hogy a lány elálljon az útjából.

– Ezen a környéken mind ilyen vékony, kismellű, nyurga lányok laknak kis lakásban.

– Hányat ismersz?

– Egyet. Te is ismerheted, fehér pulit sétáltat, és amikor van, a fiút is leviszi.

– Nekem nincs pulim, de egyszer akartam egy állatot, aztán nem lett. Nem szoktam sétáltatni.

– Szoktál, láttalak.

– Egyszer, amikor egy hétig vendég kutya volt nálam, azt sétáltattam, hajnalban, és később este, elég volt.

– Na ugye, mégis sétáltattál, jól emlékszem.

– Máskor is találkozhattunk?

– A lánnyal?

– Vele.

– Biztosan.

– Veled is?
– Egyszer-kétszer még velem is.
– Ezzel azt akarod mondani, hogy egyszer majd nekem is lesz pulim.
– Azt is.
– Van benne gyakorlatom, azt?
– Azt is.
– És ami a sétáltatást illeti, ide pakolsz, hogy megsétáltassalak, amikor meg nem vagy, sétáltatom a pulit.
– Azt is.
– Legyen kutyám.
– Te mondtad, hogy egyszer akartál itthon egy állatot.
– Igen akartam, de már nem akarok. Akartam, mert jó lett volna valakihez hazajönni. –
A lány hátralépett, a férfi látta, hogy nem tört össze semmi, a lány közben inget vett magára.

– Az este nem törölted fel a követ.
– De most felvult.
– Mert én feltöröltem.
– Mikor?
– Az éjjel
– Kint voltál?
– Lezuhanyoztam. Te nem utána.
– Csak kezet mostam – mondta a férfi. – Jó volt?
– Kétszer – mondta a lány. – Lecsót is tettem, tedd a szatyrodba – és a férfi szabad kezébe nyomta a műanyag dobozt a lecsóval, meg a két szendvicset fóliába csomagolva, papírszalvétával. – Meg se nézed, milyen szép szalvétát vettem direkt neked?
– De megnéztem, szép. Azt mondtad, kétszer?
– Igen, kétszer.
– Az nem lehet.
– De lehet.
– Egyben kétszer?
– Mi az, hogy egyben?
– Egy dugásban.
– Megint csúnyán beszélsz.
– Jó, keféltünk.
– Nem keféltünk, nem dugtunk, szeretkeztünk, és kétszer eléveztem.
– És az jó!
– Ne cseszegess már, háromszor is szoktam.
– Még nem hallottam.
– Hány nőd volt? Harminc? Negyven?
– Nem tudom. Annyi.
– És senkinek nem volt kétszer.
– Nem tudok róla. Egy aktus alatt nem.
– Nekem háromszor is szokott, de most kétszer. Az is elég.
A férfi egyik kezéből a bejárati ajtó előtti szatyorba csúsztatta a szendvicseket és a dobozt a lecsóval. Előtte kibontotta a szalvétát, megnézte a kenyereket.
– Tudod, honnan tudom, hogy nálad vagyok?
– Onnan, hogy itt vagy.
– Hogy tőled mentem el..., na jó, reggel. Nem vágod le a kenyér szélét. Rajta marad a laposán a sütőipari papír.
– Mit akarsz mondani? Te kentem meg a kenyereket.
– Te szeletelted. Azelőtt engem nem így engedtek el.
– Mégis elmentél onnan is.
– El.
– Mindenholnan elmész.
– Elmegyek.

Belelépett a cipőjébe, kétszer bogra kötötte a fűzöt, így is hosszú csüngője maradt. Vacsakolt még vele egy kicsit, aztán hagyta, ahogy sikerült, főlegyenesedett.

– Itt maradhat a gatyám? Arra álltam, hogy ne vizezzek.

– Mikor jössz még?

– Majd úgyis levelezünk. És hozok törölközőt.

– Adtam.

– Látom, kevés van – kicsit röhögött –, meg ehhez a nagy testhez csak kicsik.

– Jó, hozzál azt is.

Miközben a kétszemélyes étkezőn át a férfi a hálófülke felé oldalazott, belerúgott egy fekete cipőbe, ha már hercegnő, akkor inkább topánka lehetett.

– Éppen abba? – lesett oda a lány.

– Miért?

– Azt veszem fel.

– Nyáron feketét?

– Nyáron.

Az éjszakai gatyáját a franciaágyra dobta. Nem értette, hogyan lehetett azt az ágyat oda beerőszkoltni, hacsak úgy nem, hogy ott rakták össze, amihez azonban túlságosan is stabilnak és merevnek tűnt az ott töltött éjszaka alatt. A gatyá lecsúszott az ágy mellé, akkor már megigazította a párnát, meg az ő oldalán a lepedőt is. Tiszta alsógatyát húzott elő a zacskóból, amiben a ruháit, a tisztálkodó szereit hozta fel. Ehhez megint féltérdre kellett ereszkednie. Zoknit keresett, de meggondolta magát, jó lesz a tegnapi, elég a tiszta gatyá. A tegnapi inget vette magára, és minden szétszórt cuccot zacskóba rakott, azokat is, amiket a laptopos táskájából kotort elő, több nappal azelőttieket. Két zacskóból sikerült egyet csinálnia, könnyebb lesz két csomaggal, zacskóval meg táskával közlekedni a lépcsőn a harmadikról lefelé.

– Az irodád? – kérdezte a lány. Egyik lábát lábujjhegyen a másik elé toltá, most lényegesen magasabb lett a férfinál, mint azelőtt.

– Meg a gardróbom.

– Lássam, mi van benne! – Közelebb ment, a fiú lent. Felnézett rá.

– Semmi.

– De látom, még egy zokni, meg még egy gatyá, meg még egy zokni meg még egy gatyá. Miért nem cseréled le?

– A gatyát lecseréltem.

– A zoknit.

– Spórolok.

– Mosással? Hagyd itt, majd én kimosom. Mosok ma.

– Ott a gatyám a fürdőben, amivel feltöröltem.

– Ing?

– Majd a kocsiban.

– Miért nem itt?

– Lent maradt.

– Máskor is lent szokott maradni.

– Máskor is.

Kibontotta, befűzte végre a másik sportcipőt is, kiegyenesedett. – Nem szeretem az öblítőt. Én öblítőt sohasem használok egy ideje.

– Viszketős vagy.

– Viszketős leszek.

– Én meg pattanásos, az éjszaka jött ki, vagy nem is tudom, mostanában.

– Nem a mosószeretől?

– Nem attól.

– Tőlem.

– Nem tőled. – A két ajtó között toporgott, a háló meg a bejárati között. – A gyógyszerid?

– Vitaminok.

– Akkor vitaminok. Beszedted?

– Ne mindig emlegesd. Be.

A lépcsőházat ép előtte mosták, kerülgetni kellett a vödört meg a cigányasszonyt, az orrát a szennyes víz szaga meg valami illat csapta meg, nem volt rossz.

– Jó reggelt! – mondta az.

– Jó reggelt! – mondta a férfi.

– Magának már könnyebb le, mint fel, nem igaz?

– De, igaz.

– Nalátja.

Bepakolt a csomagtartóba. Két fehér ing volt az újságpapucok tetején, az egyiket kiemelte, a műanyag vállfát visszadobta. Sohasem hagyott semmit az utastérben, kocsit már egy lyukas tornacipőért is feltörnek, ez volt a tapasztalata, még teniszszőrs korszakából. Beült, megvárta, amíg egyedül marad az utcán, inget cserélt. Előtte jól előkészítette, minden gombját kigombolta, ellenőrizte az elejét, a fonákját. Egy magasföldszinti nyitott ablakból, későn vette észre, így is meglesték. Nem tudta megállapítani, férfi, vagy nő, mindegy is, a lány két házzal arrébb lakik, albérlő, ezeket nem jegyzik meg, ha megjegyoznék, megszólnák.

Besorolt a kanyarodó sávba, megkerülte a parkot. Az egyik padon két hajléktalan veszedkedett, két nő. Mellettük lány rohant el piros szoknyában, vastagszikos blúzban, a kora reggelhez feltűnő dekoltázsban, a troli megállója felé. Kocogó, korosabb nő lihegett mögötte testhez tapadó fekete-fehérben, mind a kettő seggét megnézte a visszapillantó tükrökben. Egy másik lány, a fülében hallgatóval, előtte ment át a zebrán, ennek is rutinból utána nézett, bicegő mozgása volt. Biciklihez erősített kétkerekű papírgyűjtő utánfutójával bajlódott egy szakállas férfi. Rövidnadrágban, a járdán, nagyseggű lány bukósisakban, ujjatlan ingecskeben robogott. Egy apa apró fiúgyermeket nevelt a Szépművészeti Múzeum előtt, hozzáhajolva a piros lámpánál. A kórház oldalában megelözte a kocsisort, befordult jobbra. A villamosmegállóban pelyhedző szakállú fiú százszor megcsókolt egy idősebb lányt, a férfi a műszerfal órájára nézett, fél hét, majdnem annyi. A lány zavartan minden csók után százszor félretekint, sokan várakoznak, többen, mint kellene. Egyirányú közlekedést jelző táblaoszlopnak támaszkodva, szárítókötélre fűzött vécépapír gurigákkal a nyakában billeg egy nagyobbacska gyerek, egyik kezében párás műanyagzacskó csücsörítő szája, éppen beleiszik.

Van még idő. Megáll egy szupermarket előtt, ahol biztosan talál egy kisebb méretű utazótáskát, amibe a szatyorból végérvényesen átpakolhat. Itt az ideje, nem illenek egymáshoz a laptopos táska meg a szatyrok. S ha már ott vagyok, veszek egy almabefőttet, és dél után felviszem.

Kőrössi P. József (Nagyvárad, 1953): költő, novellista, publicista, könyvkiadó.

Kalandozások a helyesírás világában I.

Kalandozások a helyesírás világában – ez lesz művünk címe, azért, mert kezünkbe vesszük a Magyar Tudományos Akadémia kiadványát, A magyar helyesírás szabályait (2006), s pontról pontra haladunk, ha egy dőlt betűs példaszót találunk, azt rögtön felírjuk magunknak egy külön papírra, s ha elég dőlt betűs példaszó gyűlt össze, akkor ezeknek a példaszavaknak a műbe illesztésével írunk egy novellát vagy valamit. Az első részben, ebben a részben a szabályzat 1–9. pontjaiban szereplő szavaiból írunk alkotást, nem biztos, hogy minden szót beleteszünk, de igyekszünk. Művünk célja kettős, bebizonyítjuk, hogy tudunk helyesen írni, másrészt a helyesírásra szeretnénk nevelni az embereket.

TILOS A DOHÁNYZÁS!

Ürményi Ödön Óbudáról Ázsiába akart utazni. Nem egyedül akart utazni, hanem Őze Ilonával, aki izlandi lakos volt. Izlandi, nem írországi, Dzsingisz (aki nem a kán, hanem Ürményi Ödön legkedvesebb barátja), Dzsingisz mindig összekeveri Izlandot Írországgal, mert még régebben a magyar futballválogatott az izlandiakat is, meg az íreket is hat-hét góllal tudta megverni.

Ez a novellánk nem filozofikus novella, s így, mint a nem filozofikus novellák mind-egyikéből, ebből is hiányozni fognak a gondolatok.

No-no! Nem a gondolatok, a gondolatok nem hiányoznak soha a műveimből, csak az évszázadokat előre meghatározó nagy gondolatok fognak hiányozni.

Már a cím is árulkodó, TILOS A DOHÁNYZÁS!, ilyen címmel nem lehet tanítani népeket, csak szórakoztatni. Gondolat van, nagy gondolat nincs.

Ürményi Ödön és Őze Ilona Ázsiába utaznának. Dzsingisszel beszélgettek erről, öt órán át, Dzsingiszt azért nevezték így, mert Óbudán senki nem tudott nálánál többet Ázsiáról.

Hárman ültek a szobában – Ürményi, Őze Ilona és Dzsingisz, batyu batyu hátán, lándzsák a vadak ellen, tudta Ürményi, mi kell ahhoz, hogy túlélje Őze Ilonával az ázsiai utat.

– Neeem – mondta Dzsingisz. Nem batyu és lándzsa, hanem véreb és kemény ököl, akár két véreb is, s ha pénzetek van elég, kassza minden nagyobb városban akad, onnan is vehettek fel, ha elfogy, s így nem kell cipekedni. Pénz, pénz. Terringettét!

Ürményi és Őze Ilona bólogatott. Magukban is bólogattak, meg láthatóan is bólogattak. Ürményi és Őze Ilona hasonlítottak egymásra. S talán nem haragszik meg Ürményi Ödön, ha azt mondom, ő maga egy verébre is hasonlított, nemcsak Őze Ilonára.

S Őze Ilona? Igen, ő sem állt nagyon távol a verébtől, szürkék voltak mind a ketten, nem hősök, de hőssé akartak válni az ázsiai utazással.

– Szolnokig elkísérlek benneteket – mondta Dzsingisz, ott él egy csökönyös nagynénem, a feje olyan piros, mint a meggy, már régen meg akartam látogatni, különben is, most nyár van. Nyár van. Ilyenkor az ember nem gondolkozik sokat azon, elmenjen-e Szolnokra a nagynénjéhez, s nem gondolkozik azon se, Szolnokig elkísérje-e legjobb barátait, akik a távoli Ázsiát szeretnék meghódítani.

– Dzsingisz, köszönjük, hogy eljössz velünk Szolnokig – mondta meghatódva Őze Ilona.

– Psszt! Egy szót se, nagyon szeretlek benneteket, elmenni oda a messzi Ázsiába, nagyon féltetek benneteket, akár az is előfordulhat, hogy egyikőtök se tér élve vissza. De erre ne is gondoljunk, megyek Szolnokig veletek.

Együtt megy tehát Szolnokig Dzsingisz, Ürményi Ödön és Őze Ilona, Szolnok után Ürményi egyedül marad az asszonnyal. Asszonnyal, lánnyal, nem fogunk minden szóval külön foglalkozni.

Csak gyorsan írunk, akkor Ürményiék gyorsan elérnek Ázsiába és gyorsan visszatérnek Magyarországra.

Ha visszatérnek. Mert lehet, hogy az egyik, lehet, hogy a másik, lehet, hogy mindkettő meghal.

S folytassuk a fejtegetést!

Lehet, hogy valamelyik meghal vagy mind a kettő, de lehet, hogy amiatt nem tér vissza a szerelmespár (Ürményi és Őze Ilona), mert egyikük vagy mindkettő beleszeret Ázsia szépségeibe.

Ha mindketten ott maradnak, akkor annak jegygyűrű vásárlása lesz a vége, itthon, mondom, verebek, de kint elfelejtik bánatos életüket, bál bál után, még a kémény tetejére is felmásznak, akkora lesz a boldogságuk.

Öt nap vagy nyolc nap van még hátra, ki számolja, senkise, hősök lesznek, ha eljutnak Ázsiába, ha visszajönnek, akkor kétszeresen hőssé válnak, csak elinduljanak már!

– Figyeljete! – szolt Dzsingisz –, nem lesz az elutazásotok tiszteletére evilági díszszemle, se a túlvilágról nem jön majd egy fénynyaláb az ünneplésetekre. Lehet, hogy szikes földön vezet az utatok kilométereken keresztül majd Ázsiában, lehet, hogy mindenféle harcokkal, háborúkkal talákoztatok, kiloccsant fejű emberek, szörnyű, eddzük meg a lelketeket, nem játék vár rátok, hanem rémisztő valóság, most még meggondolhatjátok magatokat.

– Góóó! – kiáltott fel Ürményi, mert egy futballstadionban zengte mondatait Dzsingisz, s úgy tűnik, Ürményi inkább a játékot figyelte, nem őt, Dzsingiszt.

– Ha aggot látsz Ázsiában – folytatta Dzsingisz, őt nem érdekelte semmi, se a foci, de még az se, ha egy szelet tengerpart lett volna a szeme előtt, gyönyörű nőekkel –, ha aggot

látsz Ázsiában, vagy tűzért esdeklő elmeháborodottat, esetleg más kóros, nyavalyás embert, gondolj arra, hogy magyar vagy, magyarként viselkedj, add, adj nekik, ha neked nem kellett, adj, ha felesleged van. Mindenkinek.

Ürményi unta Dzsingiszt. Már indult volna, azon iparkodott Ürményi, hogy minél kevesebb időt kelljen vele tölteni, elküldte szegény Dzsingiszt pár napra Írott-kőre, addig ő Őze Ilonával ódákat, ázsiai ódákat olvasgatott.

Igaz, magyarul.

De ne húzzuk, ne vonjuk sokáig elbeszélésünket, én is kíváncsi vagyok, Ürményiék eljutnak-e Ázsiába, s visszatérnek-e onnan.

Dzsingisz mindenesetre visszatért Írott-kőről, nem örült a viszontlátásnak se Ürményi, se Őze Ilona.

(– Maradt volna örökre Írott-kőn! – így dohogott magában Ürményi és Őze Ilona.)

S mint ilyenkor általában, akit nem kedvelünk, annak gyakran hazudunk, csak a hazugság kedvéért, így Ürményi is mindent kitalált, lódított és lódított szegény Dzsingisznak. Ha Dzsingisz ezt észrevette volna, biztos nem utazott volna Szolnokra Őze Ilonával és Ürményivel.

Miről beszéljek még?

Hason fekve napozott Ürményi és Őze Ilona, már hetek óta nem esett az eső, lenn a földön kókadozott minden, a napraforgó feje nem is fordult a nap felé, egyedül a halaknak volt jó dolguk, a vízben, a parasztasszony meg a parasztember is csak búsult a nagy melegben, a parasztasszony kiment, hogy fejje a tehenet, de nem adott a Riska, alig adott valamit, a parasztember meg a kaszájával meddig dolgozott? Ameddig bírta, jórészt semeddig.

Barack se lesz, a tavasszal fagyott el.

Én nem is csodálkozom Ürményin és Őze Ilonán, az esetük mindennapos, csak a magyarok többsége nyugaton szeretne írt találni mindennapjai bánatára, Ürményiék meg keleten.

Én pálmáról álmodozom, akik nyugatra mennek, azok sok pénzről, Ürményiék misztikáról és rég elfeledett és soha fel nem tárt vallásokról.

De ne feledkezzünk el Dzsingiszről sem! Ő úgy döntött, ha elkíséri Ürményiéket Szolnokra, utána hazajön Óbudára, vesz egy apró kis telket és azon lent fog természetni.

A lentermesztési ötletét Dzsingisz el is mondta Ürményiéknek, de azok annyira figyeltek oda rá, mint én az orrom viszketésére, álmomban.

Sehogy.

Kőrösi Csoma Sándor, hallom, mindenki kéri, hogy beszéljek róla, hasson a nagy Ázsia-utazó Ürményiére, én viszont azt mondom, Csoma emlékét őrizni kell, felidézni, de ha a hegyorom egyik bokra mögött lázál munkban egy tüzért pillantunk meg, aki irtja pusztá kezével a gyomot, míg az ellenség jó, mert a kórós, indás terepen nem tud pontosan célozni, ha tehát lázál munkban látjuk a tüzért, akkor fel kell sívítanunk és Csomát csak lázál munk elmúltá után kell ceruzánkkal felírni arra a papírlapra, amit majd Ürményiéknek ajándékozunk.

– Ssz! – hangzik Ürményi szájából, az ürbe néz, a csillagokba, mert azt szeretné, ha Dzsingisz még Szolnokig se menne velük.

– Nnem! – így kiált Ürményi magában egyszer, tehetetlen düh szállja meg, mikor arra gondol, Dzsingisz velük megy.

Ürményi úgy látta, a barátságuk elillant, megszakadt, Ürményi úgy látta, de Dzsingisz továbbra is hű kutyaként lépkedett Ürményi és Őze Ilona nyomában, nem kért semmit, csak beszélt, beszélt az utazásról.

– Írjatok levelet az ENSZ-nek, mondjátok el nekik, hogy Ázsiába mentek, adjanak olyan iratokat, melyeket, ha felmutattok az ázsiai hatóságoknak, azok nem molesztálnak.

Ürményi a fejét fogta.

Őze Ilona pedig egy koros nénikét simogatott, simogatott azért, hogy feszültségét, idegességét levezesse.

– De jó, hogy elmegyünk Ázsiába, nem kell tovább hallgatni Dzsingiszt – Ürményi is, Őze Ilona is ezt gondolta magában.

De Dzsingisz folytatta, nem vette észre, hogy a pokolba kívánják őt, oda.

– GYSEV-vel megyünk Szolnokra? – kérdezte tehát Dzsingisz.

– Akár GYSEV-vel is mehetnénk, ha akarod – válaszolt Ürményi.

De aztán utánaéztek, GYSEV-vel nem mehetek Szolnokra, GYSEV csak Magyarország észak-nyugati vidékein közlekedik. S ha már tudakozódtak, azt is megkérdezték, félárú jegyre jogosultak-e.

Nemleges volt a válasz.

Csomagoltak.
Csomagoltak és csomagoltak.
Verebről, Őze Ilona nagynénjétől hoztak madzagot, annyit, hogy még visszaútra is elég legyen.

Nagy málhák.

Hogy bírják majd?

Miért nem pénzt visznek inkább, ahogy Dzsingisz javasolta, nem szakadnának bele a cipekedésbe.

Egyre feszültebbek voltak Ürményiék.

– Dzsingisz, te hosszú távon kibírhatatlan vagy! – ezt vágta Dzsingisz fejéhez Ürményi.

– Één?

– Igen, te! Vedd tudomásul, örülünk, hogy tőled is megszabadulunk. Dzsingisz megsértődött.

Írjuk inkább azt, feszült, feszült a húr, s ezt Dzsingisz feszítette, igaz, öntudatlanul.

Az utolsó napok egyikén Zsolttal is találkoztak, valami elmondhatatlan rendeltetésű sárga árut szeretett volna Ürményiékre rásózni, azt mondta, nem kér sokat érte, s nagy hasznát veszik majd Ázsiában, többszörös áron tudják eladni.

– Add ide, hadd nézzem! – szólt Ürményi – Mennyiért adod?

– Ötezer forint.

– Egy nyolcvanévest be tudsz csapni, engem nem – s továbbállt Ürményi.

– Nem kellett ez nekem – mondogatta magában Ürményi, s én egyet is értek vele, eddig leírt mondataim közül kiválaszthatják azt, melyben arról gyözködöm Ürményit, hogy túl nagy a csomag, nem fognak vele elérni Ázsiába, még Magyarország határát se lépik át, s belerokkannak.

Rossz előjelek, rossz előjelek, nem is mondtam el mindet, csoda-e ezek után, hogy Ürményiék nem értek el Ázsiába, sőt, még Szolnokra se, otthon maradt Ürményi is, Őze Ilonai is, de még Dzsingisz is.

Emiatt: kiment három szereplőnk a pályaudvarra, de sajnos, egyikük se beszélt, értett angolul, valami vandálok a pályaudvaron leszedtek minden magyar nyelvű feliratot, csak az angolokat hagyták meg.

Például ki volt írva angolul egy helyre, hogy TILOS A DOHÁNYZÁS!, de se Ürményi, se Őze Ilona, se Dzsingisz nem értette.

– Mi ez? – kérdezte Ürményi, szájában az égő cigarettával.

– CSOMAGMEGŐRZŐ, azt írták ki – felelt Dzsingisz magabiztosan, szintén égő cigarettával a szájában.

Pedig nem mindegy, tilos a dohányzás vagy csomagmegőrző.

Cigarettázott Őze Ilona, cigarettázott Ürményi, cigarettázott Dzsingisz, az egész pályaudvaron csak ők hárman cigarettáztak, s közben olvasták az angol feliratokat.

Természetesen nemsokára jöttek a biztonsági emberek, s úgy megbüntették Ürményit, Őze Ilonát és Dzsingiszt, amiért a tilos a dohányzás helyett csomagmegőrzőt értettek, úgy megbüntették őket, hogy évekre le kellett mondaniuk az ázsiai útról, de még a szolnokiról is.

Utána meg már, amikor újra összekuporgattak egy kis pénzcskét, el is feledkeztek a messzi, mesés keletről. ■ ■ ■

Szerelem

Szerelem

Ha az álmaink valóra válnak, a legmerészebbek, ezáltal a legerősebbek, s leginkább hozzánk tartozók, olyan valószerűtlennek tűnnek, mintha meg se történtek volna és továbbra is csak álmok maradnának.

A férfival, aki a legelérhetetlenebb, legtávolibb, egyszersmind lélekben a legközelebbi volt számomra, a Párizsban élő finn tenorral Bécsben találkoztam. Azért mentem, hogy találkozzam vele. Már nem bírtam tovább. Egy éve szerettem, visszatérően, konstansan, szenvedve-rajongva, imádva, lehetetlenül. Semmit nem remélve. Gyereke volt, nős volt, mesze volt. Csak úgy. Mert ő én voltam. Vagyis aki szerettem volna lenni. Férfiban, emberben, nőben. Aki nemcsak száz százalékban válaszolt a vágyaimra, a meg nem valósított, így az életemből hiányzó vágyaimra, de aki a tökéletes kiteljesedést és önmegvalósítást jelentette saját magában, s akit ezért irigyeltem, csodáltam.

Akárhová mentem a világban, Berlinbe, Frankfurtba, bárhová Európába, mindenhol őt vágytam, őt szomjaztam. Minden percben velem volt, semmi nem kötött le a rá gondoláson, a vele való foglalkozáson túl. Az azonban annál inkább.

Vágyakoztam utána, lelkiileg-szellemileg-fizikailag, mert az volt, aki én nem lehettem, az elveszett, elvetélt, gejzír mélyén lévő anyag, ami nem tud kitörni, nem találja a kifelé vezető utat, s így folyamatosan feszíti a krátert. Persze nem magamat kerestem, csak a vágyaimat.

Egyetlen pillanatra a kiteljesedés, a megvalósulás, a szárnyaló boldogság érzése kapott el, az önazonosság száz százalékos tudatának mámora. A vele való megismerkedés, szerelem, barátság, sehová nem sorolható zagyva, kategorizálhatatlan viszony reménye olyan horizontokat sodort elé, hogy megszédültem. A boldogságtól, a kibontakozás lehetőségétől. Nem a kapcsolatétől, azt tudtam, hogy nem lehetséges. A szerelemétől. Az ismeretiségtől, az emberi viszonyétól. Az opera világába való betekintés, bekerülés szédületes esélyétől. Egy sikeres énekesen, rajta keresztül.

Úgy próbáltam elraktározni, beszívni, magamba fényképezni találkozásunk minden momentumát, hogy örökkévalósággá váljon. De ez sosem sikerülhet teljesen. Fáj, hogy nem tudom minden mozzanatában rögzíteni a pillanatot, hisz ily kevés egy emberből még a legedzettebb memóriát is kikezdi.

Mindenféle férfiba voltam már szerelmes, öregbe, nőbe, társadalmilag alattam állóba, emberileg lehetetlenbe, csak hogy ne kelljen szerelmesnek lenni a végsőbe. Mert akkor utána mi lesz. És mert az a bizonyos végső soha nem jött el.

Most viszont eljött. Ő volt az, akiért minden szánalmas próbálkozást, minden félresikerült választást odadobtam volna. Akit elsőre, másodikra, tizedikre és utolsónak is kiválasztottam volna. Akihez végre felnőttem a vágyaimban és a választásaimban. Akire annyi éven át vártam, mert éreztem, hogy jobbnak kell lennie a silány, tragikus, szánalmas felhozatalnál, hogy kell lennie valahol egy olyanak, akit én is szeretni tudok, aki teljes valómban magába szippant.

A musikvereini hangverseny után mentem oda hozzá gratulálni. Előre megírtam neki, illetve megkérdeztem, láthatom-e. Igent mondott azonnal. Megdöbbsentem, de nagyon boldog voltam.

Már az autogramkérők csoportjából kikacsintott rám, azzal a fajta cinkos, napfényes arc kifejezéssel – a legelső élő gesztusa felém –, ami a várt vagy vágyott ismerősnek szólt, miközben még sohasem látott. Nyilván megnézte az interneten fellelhető képeket rólam, ez lehetett az egyetlen magyarázat, bár olyan is van, hogy valakiről tudjuk, megérezzük, noha még sose láttuk: ez ő. Bármelyik is volt, reszketve dobogtam a boldogságtól, a gesztustól, annak csupa sugárzó voltától, hisz egyetlen első rossz nézéssel el lehet rontani a legnagyobb, legörültebb vágyakozást is, minek utána csak a kínos, mindezt feledtetni vagy elensúlyozni próbáló hebegés következhet. De ez a mosoly gyönyörű kezdet volt, gyönyörű és lökést adó, belülről fakadó, így aztán nem is firtattam a hogyant, minek firtattam volna, szálltam, mint egy madár.

Minden emberrel az első találkozás, összenézés, mosoly, közöny, döbbenet vagy megörökönyödés adja meg a további lehetőségek irányát, s ez az irány, ez a mi irányunk jól, fantasztikusan jól volt megadva. Már csak egy kicsit kellett várnom, mire odaléphettem, vagy léphettünk egymáshoz, egyszerre talán, egymás felé, erre már nem emlékszem pontosan, s akkor a formális, kezét nyújtó bemutatkozás helyett, mely mozdulatra már automatikusan, mégis természetes könnyedséggel készültem, arcon csókolt, meg se kérdezve, én vagyok-e én, akivel egy évvel ezelőtt a hosszú, három részletben megvalósuló, mindenre kiterjedő telefoninterjújt készítette. Én persze makogtam valamit az orrom alatt, elhebegtem a nevemet, de úgy tűnt, szerinte erre semmi szükség, rögtön belecsapott, nice to meet you, és a gratuláció, mely őszinte volt, különösen, hogy a Schumann-oratórium első része után valahogy leverekeedtem magam a földszint hatodik sorába, ahol színészi és művészi játékanak minden magával ragadó drámaiságát élvezhettem, szóval a gratuláció és néhány szó után, mert ez is nyitott volt, hogy ennyi lesz-e, vagy egy külön randevút szentel nekem, egyből azt ajánlotta, találkozzunk este, ráadásul kilenc, fél tízet javasolt, ami szombat este egy mindkettőnknek idegen városban kifejezetten randevűidőpontnak számított, s bár hullafáradt voltam, tudtam, boldogan fogom a hátralévő három és fél, négy órát kivárni, megkerestem a szállásomat, beszélgettem a kedves és hazánkról megdöbbsentően jól értesült kínai szállodarecepcióssal, nem tudva eldönteni, lefeküdjek-e egy-két órára, hogy felfrissüljek, vagy ezzel csak rontok a helyzeten, végül elindultam a városba, kisminkelve, randevűkészen, amit jól tettem, mert már a Stephanplatz megállónál fél kilenckor telefonált, hogy tíz perc múlva ott tudna lenni, mondtam, hova jöjjön, szerencsére úgy-ahogy hallottam a szavait, tán a bécsi metró kevésbé zajos, mint a budapesti, ahol képtelenség

telefonálni, teljes nevével mutatkozott be, nem pusztán annyit mondott, it is Topi, hisz egy gentleman volt, és ennyi után nem lehet még pusztán Topi, noha nekem már rég pusztán Topi volt, ez az édes egérkenév, ami annyira illett finom, megnyerő személyéhez, már csak fel kellett jönnöm a mozgólépcsővel a felszínre, s felve, hogy megláthat, behúzódtam egy automata gyorsfényképező fehér függönye mögé, ami ugyan csak térdig takart, de jótékony paravánja mögött sportcipőmet sietve a magas sarkúra cserélhettem, mert a sok hatvanas, potrohos törpe után fel akartam nőni, méltó akartam lenni ehhez a gyönyörűséghez, ehhez az impozáns magassághoz, passzolni akartam, hozzá nőni, végre nem volt bennem diszsonancia, mint a hatvanon túli ex szeretőmmel, akivel halálosan jó volt az ágyban, de kívülről, objektíve látva törpeségét, tagbaszakadtságát, csak kognitív diszsonan-

cia teremtdőtt bennem, na itt nem volt semmi efféle, csak a külső-belső gyönyörűség, és a vágy erre a gyönyörűsége, s az ebből fakadó kölcsönhatásra és harmóniára.

Topi szép volt, a leggyönyörűbb férfi, akit valaha láttam, de nem ezért szerettem, hanem a művészete, s a szerelemre való csodás képessége miatt, kicseréltem a cipőt, nevetve magamban, ha látná, ha tudná, hogy a koncert előtt a Musikverein női WC-jében vedlettem át a vonatos szerelésemből a hátizsákom szerzteömlő tartalma közepette, egy tüchtig osztrák nő döbbsent nézésétől kísérve, most meg az automata függönye mögött keresek menedéket, hogy a hozzá méltóvá tevő magas sarkúmat átváltsam, szóval mentem, rohantam, a férfihoz, aki egy teljes éve látatlanul kitöltötte minden gondolatomat, akit előbb szerettem, minthogy először élőben láttam volna, és ezt is úgy imádtam, ezt a képtelen, de voltaképpen a lélek mechanikájához illeszkedő abszurditást, cseppet sem félttem, mert a megérzések és az érzések nem csálnak, az enyémekek különösen nem, egy éve már senki se kellett, senkivel se voltam együtt, teljességgel szűzies életet éltem, nem mintha kezdetben nem lett volna kegyetlen, de a kínzó biológiai szükségletek dacára képtelen voltam ránézni bárki másra, saját lelki vágyaim írták felül saját fizikai vágyaimat, és ez így volt jól, az ismerőseim, akik ismerték a hús és a gyönyör iránti viscerális vonzódásomat, nem hitték, képtelennek tartották, morális, farizeus marhaságnak, pedig semmi farizeusság nem volt benne, nem akartam hűséges lenni a nem létezőhöz, de nem tudtam más lenni, mint hűséges, mondhatnám úgy is, képtelen voltam hűtlen lenni, annyira felülírt mindent az órávaló vágyakozás, hogy senkire se voltam nyitott miatta, amiatt, amit a kedvenc operámban éneklés címén művelt, ezzel lehetetlenné téve minden volt és reménybeli szeretőt és pályázót, a föld színe alá radírozva a galambot tenyészítő Lajosokat Tatabányáról, a kávéházgyűlöllő elhasznált hangmérnököt az állami rádióból, vagy az öregező, idegbeteg brüsszeli tudósítót, senki és semmi más nem érdekelt egy álló éve, csak ő, aki meghal a kedvenc operámban, ha nem lehet Fiordiligi kedvese, és hitelesen hal meg, miközben akkor él a legjobban. Aki nem főszerkesztő vagy bankvezér, még csak nem is egyetemi professzor volt, akinek nem hatalma, hanem hangja és szíve van, s ezáltal a legnagyobb hatása, aki fellép Salzburgban és Barcelonában, a bécsi Musikvereinban, az amszterdami Concertgebouwban és a párizsi Théâtre des Champs-Élysée-n, mindehhez szelíd, bájos és hajlandó találkozni velem szombat este a Stephanplatzon, egy éppen munkanélküli, vagy divatosan fogalmazva free lance kelet-európai újságíróval, még hozzá úgy tűnik, önként és dalolva.

Igen, önként és dalolva. Mert a randevú közben, mert ezt már bőven nevezhetjük randevúnak, férfi és nő szembenézős, egymást spontán és szándékosan megérintő találkozásának, mely soha, de soha nem jöhetett volna létre, ha nem ez a mesterségem, ám ezzel beférkőztem a szívébe, hisz mégse lehet találkozni egy rajongóval, akiből hétezer van, de egy újságíró, pláne, aki felkészül az egész életéből, olyanból csak egy, szóval a randevú közben a lehető legspontánabb módon dalra fakadt, csak úgy, mintha azt mondta volna, kint fúj a szél vagy hogy a félédes fehérbort szeretem, és kérdezett és kérdezett rólam, mindent tudni akart, honnan származom, mit tanultam, ki a családom, van-e gyerekem, végre egyszer engem is kérdezett valaki, s nem bántón, nem sértőn, nem sztereotipikusan, hanem finoman, de határozottan, és én elmondtam, azt a verziót, amit mondani szoktam, ami nem hazugság egyetlen szavában sem, de a valóságot mindenképp a kedvező oldalról fogalmazza meg, ebben rendkívül jó voltam, igazat mondani és mégis valamely rendkívül vonzó színben beállítani magam, egy órán keresztül beszélünk a Così fan tuttéról, olyan dolgokat is megtudtam, amiket a huszadik megnézés után se, de a legfontosabb, hogy előadta, mit gondol a szerelemről, annak fajtáiról, és miért fantasztikus neki, hogy ez a foglalkozása, merthogy így, a színpadon, játék közben élhet olyan férfúú vágyainak, nevezetesen a különféle nők megkívánásának, amelyeknek a való életben nem (ebből tudtam, hogy rendes ember, aki nem csalja meg a feleségét vagy legalábbis törekszik rá), és nem is esett olyan rosszul, pedig többször, több nőre elmonda, hogy milyen szép, és mennyire működik velük a kémia, még részletezte is ezt a fluidan ömlő erotikus vágyat, de hát ez is ő, ez ő, és én az egész embert akartam befogadni, tán most értettem meg először, rajta, a mindenkit felülíró kereszttől, milyen a férfi, most értettem meg, ami ellen egész életemben harcoltam, hogy hogy képzeli a többféle nő iránti vágyakozását, miközben nálunk, nőknél az egy söpör el mindent, most fogadtam el, hogy ez ugyanúgy biológiailag determinált

és nem tehet róla, maximum ellene, ha elfojtja, és rajta keresztül elfogadtam az összes eddigi férfit, akit igazán soha, csak mert őt elfogadtam, de úgy is felfoghatjuk, hogy őszinte volt velem, mint egy baráttal, és nem bántam, szerettem így is, önmagát ilyen nyíltan és őszintén felvállalva, hisz szinte magam is kívántam a partnereit, aztán arról is beszélt, hogy milyen borzasztó, amikor nincs meg ez a kémia, mert a nő félénk, hogy olyankor el kell játszani, ő persze eljátssza, megteremti a kémiát, ez is csodálatosan hangzott, igaz, kémiát nem lehet teremteni, vagyis más a teremtett s a meglévő kémia, ahogy azonnal látszik, melyik partnerével van meg, és melyikkel teremti.

Hosszan beszélünk a mű nyelvi, dramaturgiai és pszichológiai vetületéről, minden apró részletről, vallva közben saját magunkról, aztán tudni akarta, mi volt az az írás, amit inspirált, ez minden férfit érdekelt, ha megtudta, hogy alanya lett valamely alkotásomnak, őt kiváltképp, tetszett e kíváncsisága, persze a valóságot nem mondhattam el neki, hogy halálosan szerelmes voltam, vagyok belé, ezért muszáj volt, ha más nem, legalább megírom, elvégre valahogy ki kellett jönnie, ki kellett folynia, azt mondtam, egy anyuka mesél benne a gyerekének, arról, hogy mi történik ebben az operában, azt nem mondtam, hogy ez a gyermek az én gyerekem, még hozzá tőle, és hogy ebben az operában a papa szerepel, vagyis ő, a papa játssza a főszerepet, aki az operában egy másik nénit szeret, majd egy harmadikat, a való életben pedig egy negyediket, ami miatt a mama nagyon, de nagyon szomorú, azt elárultam, hogy sehogy se találtam a mű befejezését, hisz hogy is lehet egy ilyet befejezni, mondtam viszont, mármint az írásbeli kisfiamnak, hogyan ismerkedtem meg a papával, hogy felhívtam és interjút kértem tőle, és akkor derült ki, hogy a papa egy másik nőnek a férje, és egy kisgyermek van, és akkor keservesen zokogtam, és kértem a Jézuskát, hogy oldja meg valahogy ezt a problémát, mindezt persze nem lehetett előadni, de nyilván érezhette, mi van, mindenesetre nem hagyta annyiban, újra és újra rákérdezett, és én újra és újra nem mondhattam el az igazat.

Aztán beszélünk a családjáról, a testvéreiről, Istenről és a vallásról, mondta, hogy teljesen ateista, illetve agnosztikus, merthogy 99,9 százalékban biztos benne, hogy nincs Isten, de azért a fennmaradó egy tizedet megadja a másik oldalnak, ez nagyon tetszett, mert én is pontosan így gondoltam, és egy ilyen fontos kérdésben nem árt, ha árnyalatra egyezik a felek meglátása, ekkor belecsapott a tenyerembe, mondván, légy üdvözölve a klubban, mármint az agnosztikusok klubjában, amitől rendkívül zavarba jöttem és fülig pirultam, bár örültem a mozdulatnak, de mivel buktát eszegettünk, a Havelkában nem volt más, csak bukta, és nem akartam harapni, csak finoman, kézzel törtem, tiszta zsír lett a kezem, és ő így a zsíros kezembe csapott bele, amit nagyon szégyelltem, hogy az első fizikai érintése a zsíros kezemmel történik, láthatta is, mennyire szégyeltem magam, utána aztán jól letöröltem a tenyeremet egy szalvétával, persze ennek már semmi értelme nem volt utólag, ezzel mintha az érintését töröltem volna le, még elnézést is kértem, bocsánat, de piszkos a kezem, j'ai les mains sales, mondtam, mert a piszkos szót valahogy elfogadhatóbbnak tartottam a zsírossal szemben, a kapcsolatunk jellegére és az első testi érintkezésünkre vonatkozóan, rettenetesen sajnáltam, hogy az első érintés így történt meg, ugyanakkor örültem, hogy hozzám akar érní, már kezdettől többször hozzám ért, az érintésnek azon fajtájával, ami a szándékolt és a mintegy véletlen közötti, köztudomásúlag erotikus megszgyén imbolyog, az én térdem is az övéhez ért az asztal alatt, de én elnézést kértem, amikor hozzáértem, hisz jól nevelt akartam lenni és a lelkemmel megérinteni, nem a mozdulataimmal provokálni, ha már ennyire áradt a lelkem, legalább a fizikai érintkezést terepét rá kellett hagynom, szexuálisan egyébként is tartózkodó voltam, nem dobáltam a hajam, és az öltözetemben sem akadt semmi kihívó, egyszerűen csak voltam, magamat adva.

Azt javasolta, ülünk a szófára, de én szemtől szemben akartam látni, hisz most nézhettem életemben először órákon keresztül az arcába, és minden részletében kíváncsi voltam erre az arcra, soha emberi arcra ennyire még nem voltam kíváncsi, noha a dvd-ről minden porcikájában ismertem, habzsolni, falni akartam ezt az arcot orgasztikus módon, a látvány pusztá gyönyörével, de mivel most láttam először ilyen hosszasan és ilyen közelségből, és mert teljesen el voltam a boldogságtól, a helyzet spontaneitásától és jól sikerültségétől varázsolva, mégse tudtam részleteiben megnézni, magamévá tenni, végig a szemét figyeltem és az arc egész varázsát, az ensemble-ot, a ragyogást, azt a kifejezést, amit csak szemtől

szembe lehet megfigyelni, ezért fontos, hogy az első randevún a felek mindig szembe üljenek egymással, ezt az állomást nem lehet kihagyni, és nem lehet a szófán élvezni, noha örültem, hogy a szófát is felajánlja, a fizikai közelségvágy jelének vettem, de nekem az arca kellett, az arcából kijövő hangja, a kézmozdulatai, a tekintete, az arcán keresztül akartam ebben a csodálatos egyéniségben megfürdetni magam.

Beszélgésünk a lehető legspontánabbul, legsistergőbben és legizgalmasabban alakult, egyik gondolat, kérdés, megjegyzés szülte a másikat, az arányok is fantasztikusra sikerültek, szellemi, s abból fakadó lelki-erotikus izzás, mindez Bécs legradicionalisabb, leghangulatosabb és legszerelmesebb kávéházában, kamillateát kért, én meg kakaót habbal, szerettem ezt a kamillateát, nőiesnek, hozzá, énekesnek méltóhoz találtam, hiszen az ember rendelése éppúgy hozzátartozik a randevú hangulatához és a másikhoz való közelkerüléshez, hogy is tudnék beleszeretni valakibe, aki jägermeister vagy kőbányai világost rendel, vagy tök mindegy, gut, besser, gössert, persze kizárt volt, hogy ő efféle vetemedjen, maximum még valami finom bort kérhetett volna, de a lírai tenorhoz méltó kamillateája még a finom bort is fölülmúlta.

Mindenben ilyen volt, hogy tudtam, nem fogok csalódnai, de néha még a várthoz képest is meglepett, bor helyett kamillatea, és közben énekelt, Mozart-áriákat, nekem, csak nekem, nem dvd-ről, nem a tisztelt nagyrődeműnek, hanem a Havelka asztala fölött, spontán, a szemembe nézve, a házi hangját mutatta meg, a színpad nélkülit, amit otthon a fürdőszobában vagy ki tudja hol használ, és amelynek megismeréséről álmodni se mertem volna, magyarázta az operákat, én meg szokásommal ellentétben, mert mindig ömlött belőlem a szó, és gyakran nem voltam tekintettel a másikra, most kifejezetten vigyáztam, nehogy közbevágással egyetlen szavát elszalasszam, noha olyan nagyon azért nem kellett fegyelmeznem magam, hiszen mindent, amit mondott, úgy szippantottam be, mint apró kavicsokat a porszívócső, olyan dinamikája volt a párbeszédnek, hogy azt retorikailag tanítani kellett volna, mégis a retorikailag taníthatatlanok közé tartozott.

Aztán mikor ott tartottam, hogy Párizsban jártam egyetemre, hirtelen átváltott franciára, ennek még jobban örültem, az én nyelvem a francia volt, angolul épphogy csak elértem, hogy önmagam legyek, de tobzódni igazán franciául tudtam, ezen a nyelven erotikusabb és vonzóbb voltam, neki mindegy volt, milyen nyelven beszél, angolul éppoly kifinomult volt, de a franciát is szépen, választékosan és igényesen használta, csodálatos kifejtéssel, egyetlen apróságot lehetett a magánhangzójánál észrevenni, egy kis nem odavalóságot, a vidéki franciákra jellemző nem túl nazális magánhangzóejtést, de ő nem volt vidéki, a legkozmpolitább volt, akivel valaha az életben találkoztam, és ez is bájos volt, a finn és a francia ilyetén ritka találkozása.

Szerencsére se álmos, se fáradt nem voltam, a kínai recepcióstól kapott fekete tea megtette hatását, ő egy kicsit álmos lehetett, mert egyszer ásítania kellett, én meg direkt nem néztem félre, még udvariasságból sem, azt is látni akartam, ahogy ásít, mert rengeteg ember olyan csúnyán beleásít a világba, tudomásul sem véve eltorzult arcának kiábrándító világra bocsátását, de ő ebben is a legédesebb volt, egyszerűen nézni akartam az ásítását, minden testi megnyilvánulását, amit rendelkezésemre és nézésekre bocsátott, látni akartam, mert az ember intelligenciája pontosan ezekben a kontrollálatlan, apró mozdulatokban rejlik, hogy hogy úszik egy sávban a medencében, hogyan fordul meg a metró az oldaltáskájával, hogyan ásít vagy hogyan ül le egy székre, ő a koncert közben is, mert a szólisták a szólamuk előtt mindig felálltak, majd leültek, minden egyes visszaülése előtt hátranézett, pedig simán le is ülhetett volna, tetszettek az öntudatlan mozdulatai, a tónusa, a mosolya, a világ iránti meleg és önfeledt kíváncsisága, annyira tetszett, ahogy ember, férfi vagy nő még nem tetszett korábban.

Eddigre már olyan éhes lettem, hogy muszáj volt megmondanom neki, noha tudtam, ő épp vacsorából jött, gondoltam, itt a Havelkában kérünk valamit, de azonnal felajánlotta, hogy akkor elmegyünk egy étterembe, ez váratlanul ért, hisz remélni se mertem, hogy esténknek újabb fejezete lesz, amivel újabb hihetetlen távlatok nyíltak meg előttem, kérte is a számlát, illetve odament a pulthoz fizetni, s mire észbe kaptam, már fel is pattant a székéről, a kabátomat nem segítette fel, nyilván annyira nem volt régimódi, de nem is bántam, eszembe se jutott, úgyis csak roppant zavarba jöttem volna, meg hát csak egy kis

őszi dzsekit vittem magammal, kimentünk az utcára, pont velünk szemben volt egy étterem, szép és csillogó, de közölték, hogy sajnos már bezárt a konyha, mire kértük, akkor javasoljanak egy másikat, ez se volt messze, érdekes, mindenhol előre akart engedni, de ez a gesztus is nagyon tetszett, közben mindig megérintett, egyszer mondtam is, menjen ő, tán csodálkozott, itt, az étteremben már nem egymással szembe ültünk, hanem sarokszögben egymás mellé, ő ült le először a szófa részre, ezzel demonstrálva, hogy nem utasítja el a mellém ülés lehetőségét, de ekkor már én is mellé szerettem volna ülni, pedig még mindig ülhettem volna a székre, de nem tettem, rendeltünk valamit, az első könnyű meleg ételre ráböktem, semmi esetre sem akartam az étlap böngészésével húzni az időt, vele akartam lenni, csak muszáj volt az égető szükségletemet kielégíteni, ő nem eszik, csak néz, mondta, je regarde, ami zavarni szokott, ha nem esznek velem, de az ő nézése társaságnak minősült, tetszett ez a je regarde, olyan cinkosan, barátian és közelién mondta, meghatott, hogy nézni akarja az évésem, egyáltalán minden szava, gesztusa olyan közeli volt, annyira otthon éreztem magam minden lélegzetvételében és megnyilvánulásában, az egész lényében, itt kérdezett rá, hogy nekem kim van, bár erre nem akartam kitérni, hisz egyedül voltam, majd megkérdezte, hogy megy ez a magány, amin rendkívül meglepődtem, mert én sose kérdezném meg senkitől, milyen a magányossága, solitude, ezt a szomorú szót használta, nem is tudtam, nem is akartam válaszolni rá, hiszen mit lehet erre válaszolni, nem akartam, hogy sajnáljon, még véletlenül se, de ha őszintén válaszolok, csak sajnálni tudott volna, és vagy csak őszintén tudtam válaszolni, vagy elhárítottam a választ, kamuzni sose tudtam, így valahogy a kettő keverékét hoztam, erre a kérdésre most nem tudok és nem is szeretnék válaszolni, mondtam, ebben a mostban benne volt valamiféle félszeg előrevetítés, hogy kapcsolatunk valamelyik fázisában talán egyszer majd válaszolok rá, talán majd elmondom neki, hogy mivel nem találok olyat, aki hozzá vagy az előzőhöz fogható volna, kénytelen vagyok együtt élni a magánnyal, de hát ez, akár a novella, nem igazán volt elővezethető válasz, meg aztán a kérdést túl intimnek, zavarba hozónak találtam, noha se zavarba hozó, se bántó szándéka nem volt, így aztán azt mondtam, persze nehéz, de szerelem nélkül nem akartam, nem akarok, ekkor nem lehetett kikerülni a Paoloval való sérülést, hisz egészen addig, míg egy új ember által teljesen be nem gyógyul, bár teljesen sosem gyógyulhat be, addig ez része lesz a válasznak, hogy úgy megsérültem, hogy sokáig én akartam egyedül maradni, ami részben igaz volt, de csak részben, mert ha jött volna egy hozzá hasonló, vagy legalább fele ilyen kaliber, akkor persze mentem volna, de nem jött, tán megértette, bár a kérdése, hogy hogy lehet egy ilyen szép és okos nő egyedül, kézenfekvő volt, amit ha bárki más kérdez, feldühít, de nála nem dühített, az érdeklődése, személyem megértése részének vettem, ezért amennyire tudtam, őszintén válaszoltam. Mondtam, mivel sokféle bennem az érdeklődés, kiterjed az irodalomra, a zenére, a színházra, a dzsesszre, a politikára és a gazdaságra, nehéz olyat találnom, akiben mindez megvan, nem tudom, hogy sajnált, csodált, vagy ezek keveréke, vagy egyszerűen csak tudomásul vette, én biztos nem sajnáltam volna őt hasonló esetben, hanem átadom magam a végtelen boldogságnak, de egy férfi magánya megejtőbb, egy nőé zavarba ejtő, tán mert a férfi magánya ritkább.

És akkor én is rákérdeztem a kisfiára, aki három és fél éves és Andreasnak hívják, és az ő családnevét kapta, finnül beszél hozzá, így a kisfiú beszél finnül, ő is mondott nekem valamit finnül a randevú közben, valamire rögtön így reagált, gyönyörű volt, ahogy finnül beszélt, bár sajnos nem értettem, az egész randevút magnóra, illetve videóra kellett volna rögzíteni, hogy megmaradjon örökre, így bizonyos részei a megismételhetetlenség gyönyörű és fájdalmas homályába vesznek, amit csak az emlékezés alapján lehet rekonstruálni, és ekkor a feleségére is rákérdeztem, a lehető legnagyobb természetességgel, hogy muzsikus-e,

mert egy interjúban ezt olvastam, énekes, mondta, de jelenleg épp dokumentumfilmessé képezi át magát, erre megkérdeztem, hogy akkor ott fogja hagyni az éneklést, mire mondta, hogy nincs munkája, ezt így simán ki tudta mondani, minden fakszni, zavarba jövetel vagy szégyenérzet nélkül, a legtermészetesebben, bizonyos verbális tekintetben tehát sokkal simább, kevésbé körülményes, vagy akár őszintébb volt nálam, aki csak a jóról szerettem beszélni, a rosszat pedig alkatomból kifolyólag vagy elhallgattam vagy megszépítettem, de hát kettőnk közül nem neki kellett eladni magát, hanem nekem, ő már réges-rég el volt adva, nekem is, a világnak is, a létező legjobb áron, önmaga volt, kész, egész, teljes és irigylésre méltó világsztár, nekem volt szükségem a saját magam által megrajzolt, a valóságnál jóval pozitívabb önképre, ezért is vetítettem rá minden vágyamat, hisz általa, de már pusztán a rá való vágyakozás miatt különlegesebbnek éreztem magam, az ő megvalósult vágyai az én beteljesületlen álmaim voltak, melyek csakis az ő szeretete és csodálata révén valósulhattak meg, valósíthattak meg engem, rajzolták ki rólam az egészet, amit önmagamban legjobb esetben is csak félig tudtam megrajzolni, ugyanakkor azt a hamis látszatot akartam kelteni, hogy én már magamban is teljes egész vagyok, már teljesen meg vagyok rajzolva, egy másik vágyott, vonzó önbeteljesülés, tükörképként próbáltam számára az én egyébként jobb körülmények között valóban különleges, újságírói világomat csillogóvá, elérhetetlenné tenni, miközben neki semmi szüksége nem volt erre a világra, pláne nem az elérhetetlenségére, hisz neki ott volt az elérhető, ő nemzetközi hírvénekesként a legszebb férfikorban a legjobb színpadokon lépett fel, ünnepezt művész volt, a legjobb, még véletlenül sem a celeb fajtaból, amit méltósággal és igazi szerénységgel, harmonikus természetességgel viselt, én meg csak szerettem volna, ha nem is sztár, de legalábbis valaki lenni, s azt szerénységgel vagy méltósággal viselni, ahogy szerettem volna született gazdag lenni és a pénzről sose beszélni, ezért az én attitűdöm a természetességre való törekvés volt, míg az övé természetes volt, mindazonáltal ebben a három órában igazi partnernek, méltó társnak éreztem magam, miközben tudtam, mennyivel fölöttem áll, de pont a fölöttem állása miatt éreztem hozzá méltónak magam, mert a legintellektuálisabb és legképzettebb nőnek is, bevalljuk vagy nem, szüksége van arra, hogy a férfi fölöttes álljon, ami persze ki-mondva megbotránkozató, szárnalmas és a macsó társadalomnak lefekvő, mégis így van, ezért világméretű az érzékeny, értelmiségi nők magánya, mert már alig van férfi, aki fölöt-tük állna, de ha nem áll fölöttük, akkor sehol nem áll, mert a nő, a valamire való nő mindig fölfelé választ, a férfi meg lefelé vagy egyenrangúan, nem mert a nő számítóbbr, hanem mert igényesebb és nagyravágyóbb a férfinál, partnerileg legalábbis nagyravágyóbb, a férfi önmegvalósításához ugyan kell a partner, de csak annak megléte, a mivolta már nem annyira fontos, bizonyos szerencsétlen kelet-európai országokban ez az esztétikumban és az óriási korkülönbségben nyilvánul meg, de a fejlett, magabízó és nem önbizalom-hiányos nyugati társadalmakban a férfi nem kompenzál és nem fitogtat, egykorú a nővel, nem az apja lehetne, a sikeres nyugat-európai férfinak tökéletesen mindegy, ki és hány éves a felesége, minél egykorúbb, annál hitelesebb.

Aztán átadtam neki az otthonról hozott dzsessz cd-imet, lassú, kiváró, megkomponált mozdulatokkal vettem elő a táskámból őket, nem beszéltem közben, várta, mi jön ki a mozdulatból, melynek súlya és szándékolt ideje volt, ez jött ki, egy ajándék, melyet sietve, kapkodva állítottam össze a saját gyűjteményemből előző este, sajnos se engem, se őt nem fejezte ki annyira, csak a gesztust, a gesztus akart erős lenni, hogy hoztam neki valamit, ami annyiban azért kifejező, hogy hazai, hogy tőlem való, és annyiban rá vall, hogy dzsessz, mert mondta az interjúban, hogy szereti a dzsesszt, és magyar dzsesszhez biztos nem könnyen jut Nyugat-Európában, egészen meg volt hatódva, tu es généreuse, mondta, milyen nagylelkű vagy, valóban nagylelkű voltam, nagy volt a lelkem, ahová befészkelte magát egy évvel ezelőtt és azóta se jött ki onnan, elmagyaráztam, kik és mit énekelnek rajtuk, figyelmesen hallgatta, igazából záróaktusnak, a vacsora zárójelenetének szántam, ezután voltaképp már csak fizettünk és kértük a számlát, ekkor jött az újabb belehabarodásom, ahogyan a számlát kérte, azon az utánozhatatlanul egyedi módján, ahogy én férfit még nem láttam számlát kérni, nem lendítette a karját a magasba, nem volt vehemens vagy az unásig sztereotip, rendkívül kényes voltam arra, miként rendeli oda a pincért egy férfi, ez perdöntő volt a kapcsolataim szempontjából, ezen mindent le lehetett mérni, a fér-

fi világhoz, önmagához való viszonyát, volt olyan, akit azért hagytam ott, mert tutyimutiságában hiába próbálta háromszor félénken odainteni a pincért, az nem vette észre, én ilyen férfit nem akartam, akit nem vesznek rögtön, elsőre észre, nekem a viccesen kalimpáló, a bohéman határozott tetszett, de ő, istenem, ezt is felülírta, finom volt, artisztikus és mégis azonnal észrevehető, jobb keze hüvelyk- és mutatóujjával tollat formálva bal keze fejére finom vonalat húzott, anélkül, hogy egyetlen szót szólna vagy artikulálna, ilyet még soha, de soha nem láttam, ezt a majd fizetnék dumát se bírtam, mert mi az, hogy majd, meg fizetnék, ha egyszer fizetek, mi ez a finomkodás, nem finomkodni kell, hanem finomnak lenni, hát ő finom volt, arra már nem emlékszem, egyenes volt-e a vonal, vagy kalligramokat formáló, vagy az elején iniciálé, majd azután egyenesbe váltó, tán egy szép görbület váltott finom, rövid egyenesbe, mindenesetre tátva maradt a szám, mégse tudtam nem ámulattal hangot adni e gyönyörű mozdulatnak, mire megkérdezte, tudom-e, Japánban hogy hívják asztalhoz a pincért, és megmutatta, két keresztbe tett ujjával, ekkor még egy kicsit beszélünk Japánról is, mikor volt és mit énekelt ott, ezt nem tudtam, noha az életrajzát szinte kívülről fújtam, nem volt kép, felvétel vagy írás a neten, amit egy év kutakodás és szenvedélyes virtuális együttlét után ne ismertem volna, mindenesetre újra le voltam nyűgözve a pincérhívó mozdulata által, egyik lenyűgözöttségből estem a másikba, az egész este folyamatos lelki-szellemi-ontológiai kék volt, amihez a tudat föl sem ért, csak az érzékek, de nem a szexuális, hanem a lélek érzékei, a legkifinomultabb, legéteiribb, legigazabb és legbelülről fakadó érzékek, magával az emberi csodával találkoztam, az emberi csoda állt előttem egy istenien kifinomult, harmonikus és irigyelni való formájában.

Aztán elindultunk, hisz neki másnap délelőtt is koncertje volt, amire szintén meghívott, és amihez három órával hamarabb kellett kelnie, hogy a hangja a koncert kezdetére a megfelelő magasságig jusson, hihetetlen fegyelmezett életmód, és mivel most is koncert után voltunk, bizonyára elfáradt már, bár mikor kérdeztem, bűbájosan tiltakozott, be nem vultotta volna egy nőnek, hogy fáradt a társaságában, egyszer megnézte az óráját, csak hogy tudja, mégis mennyi az idő, szép, finoman elegáns órát hordott, szögleteset, vékony csuklójához és lenyűgözően szép kezéhez, alkatához illeszkedőt, nem menedzserien hivalkodót vagy magamutogatón pöffeszkedőt, hanem klasszikusan a stílusába simulót, az öltözete is ilyen volt, elegáns, fekete városi nadrág, fekete pulóver vagy kardigán, rajta fekete kabát, a cipőjére egyetlen pillantást se vettem, de tudtam, hozzáillő, finom darab, igazából a ruháira se figyeltem, annyira az arcával, a mozdulataival és gesztusaival voltam elfoglalva, azokat akartam mindörökké magamba szívni, de a nem nézésemen is átviláglott, hogy minden ízléses és jó anyagú rajta, az a fajta elegancia, ami az egyéniséget kiemeli, de maga háttérbe vonul, az igazi, nyugat-európai, szombat esti laza és fiatalos élégance, egyedül az illátát nem éreztem, annyira nem tudtam közel kerülni hozzá, az egy következő fokozat lett volna, semmiféle illátélményem nincs, nem volt az estével kapcsolatban, a parfümfelhőt nyilván kizártam, a diszkrétthez meg közelebb kell kerülni, pedig rettenetesen kíváncsi lettem volna, milyen illata lehet egy ilyen fokozhatatlan, finom férfinak, biztos voltam benne, csakis egy senki máson nem érezhető, kifinomult keverék, nem édes, nem fanyar, nem friss vagy sportos, hanem ezek kizárólag rá jellemző, természetes kompozíciója, amit viszont el se tudtam képzelni, csak azt tudtam, hogy isteni, de hogy hogy isteni, azt nem. Azt mondják, egy nő illat alapján választ férfit magának, de ő már réges-rég ki lett választva, illatminta előtti, illat nélkül választott férfi volt.

Szóval felkerekedtünk, azt hittem, itt el fogunk köszönni egymástól, és vége az estének, hisz befejeztük a vacsorát, amit én még külön is bevégeztem az ajándékozási záróaktusommal, de ekkor még elindultunk sétálni, ami a legcsodálatosabb jelenetekhez vezetett, a Staatsoper előtt is elmentünk, hirtelen nem is ismertem fel, itt énekelt Cosìt, ezt se tudtam, elmondta, cseppet sem dicsekedve, inkább tényközlőn, hogy aki azt a bizonyos felvételt, nem tudom, a salzburgira vagy a glyndebourne-ire célzott, szóval aki azt a bizonyos felvételt látta, mind őt és a partnernőjét akarja, ami teljesen érthető, ők ketten együtt überelhetetlenek, ekkor valahogy hirtelen megfogta a kezem, mert átmentünk egy hosszú, nagy keresztveződésen, és nem akarta, hogy az autók elüssenek, és innentől fogva minden keresztveződésnél és a keresztveződések között is megfogta, fújogatta, melengette, pedig nem is volt hideg, valószínűtlenül boldog voltam, ez volt a randevúnk csúcsa, ami nem

tudom, az egész estének, a szeretetreméltó, örökké pozitív személyemnek vagy a megható ajándéknak szólt, nem tudtam, mennyi volt benne a hála és köszönet, és mennyi a szeretet, törődés vagy valamiféle testi kontaktus vágya, arra vigyáztam, hogy mikor átkeltünk, mindig elengedjem a kezét, testileg semmilyen tekintetben nem akartam tolokodó lenni, de volt, hogy a járdán is megfogta, két keze közé vette és dörzsölgette, soha férfi érintésének ennyire még nem örültem, legszívesebben sírtam volna gyönyörűségemben, ha nem lettem volna a boldognál is boldogabb, azt hiszem, ezt már az étteremben megtette, ott láthattam, amint a hosszú, zongorista, végtelenül finom ujjaival, tenyeremet elrejtő tenyerével kézbe veszi, simogatja és szorongatja a kezemet, csodás volt, amilyen még férfi kéz érintése szinte soha.

És mentünk, mentünk, a léptei annyira gyorsak voltak, hogy többször szólnom kellett, hogy én nem bírom ezt a tempót, ilyenkor mindig elnézést kért és lelassított, majd újra a saját ritmusa érte el, elvitt egy gyönyörű épületig, megkérdezte, tudom-e, mi az, a Theater an der Wien volt, ahol Beethoven a Fideliót komponálta, és ahol ő több ízben énekelt, életében összesen mintegy másfél évet töltött Bécsben, ez is olyan szép volt, ez a kozmopolitása, ez a mindenhol élés, de nem mint az önmaguk elől menekülő emberek, hanem az önmagukban mindenhol otthonra lelők esetében, ő a zenében s a zene által saját lelkében volt otthon bárhol a világban, erős volt, de emberi szükségleteit s gyengeségeit is elismerte, igazi humánus volt, akit isten jókedvében és napfényben teremtett.

Nem volt még férfi, akinek gesztusaiban, mozdulataiban, arcrándulásaiban vagy verbális megnyilvánulásaiban ne találtam volna bántót, sértőt, banálisat, sztereotípat vagy agresszívat, ő volt az egyedüli, akiről tudtam, akkor is így viselkedik, ilyen érzékenyen és finoman, amikor senki nem látja, aki a négy fal között is ilyen, mentünk, mentünk, még a Naschmarkt felé is, meg se mertem kérdezni, hová, hova akar kilyukadni, pedig úgy ment, mint aki határozott céllal tart valahová, csak átadtam magam a húzásának és sodrásának, majd annyit kértem, vigyen el egy bármilyen megállóhoz, mert tudtam, hétvégén a bécsi metró egész éjjel jár, szimpatikus egy ország, mire azt mondta, inkább egy taxit hívna nekem, mert hideg van, megkérdezte, hogy ez megfelel-e nekem, nem tudtam, velem akar-e jönni, beül-e velem a taxiba, de nem, itt már elköszöntünk, nyilván nem akart kellemetlen helyzetbe hozni, hogy kitegyem magam annak, hogy meglátja a szerény kis szállodát, ami persze kívülről szép volt, és még szebb a környezete, a Mariahilfer negyed, vagy csak nem akart indiszkrét lenni, hogy egészen hazáig visz, vagy már tényleg elfáradt, mindenesetre úgy érezte, itt kell elköszönni, ezért is kérdezte meg, megfelel-e nekem, ha taxit hív, leintett egyet, a hátsó ajtóhoz mentem, és elbúcsúztunk, zavaromban az elköszönés túl rövidre sikerült, csak adtunk két puszit egymásnak, még utána se tudtam nézni, sötét volt, és éjnek évadján alig látszott valami a taxiból, a taxis meg várta, hogy megszólaljak, hogy kinyögjek valamit, ami az élmények zuhatagától egyáltalán nem volt egyszerű, ráadásul a hotel nevére se emlékeztem rendesen, Terminus vagy Termini, valami efféle, olyan kábult voltam, azt se tudtam, milyen nyelven szóljak, pár perc alatt megérkeztünk, négy euró volt mindössze, bagatell, tetszett, hogy négy euróért, aprópénzért Bécsben, az előkelő Bécsben be lehet ülni az éjszaka közepén egy előkelő taxiba, a szállodát föl se ismertem elsőre, annyira más állapotban voltam, mondtam a taxisnak, ez nem az, miközben az volt, kiszálltam, ellenőriztem, tényleg az volt, fizettem, de nem tudtam bemenni, megfulladtam volna egy zárt térben vagy a miniatűr szobában, mindenképp egyedül kellett maradnom a külvilággal, mozognom, járkálnom a szabad levegőn, hogy megéljem, újraéljem és némileg utolérjem, elérjem az élményeimet, feldolgozásról szó sem lehetett, feldolgozhatatlan élmények voltak, találkozás önmagammal, a vágyott férfival, a szerelemmel annyi idő után újra, a zenével, Mozarttal, az operával, Béccsel, a Monarchiával, az eleganciával, Európával és a szabadsággal, Istennel is, igen, a megtagadott s nem létezőnek titulált istennel, aki ezt a férfit elem sodorta, és mindezen keresztül önmagammal, önnön vágyaim tökéletes harmóniájával és csúcásával egyetlen férfiban, ami se eddig, se ezután többé nem lesz lehetséges, ezt ki kellett gyalogolni magamból, ezt a tökéletes pillanatot az örökkévalóságig merevítve, hosszabbítva, a sejtjeimmé, zsigereimmé alakítva.

Mentem, mentem, kilométereket gyalogoltam a Mariahilfer Strassén a sötétben, egyedül, lélek nem volt az utcákon, de nem féltem, olyan boldogságban és biztonságban érez-

tem magam, hogy a külvilág csak díszletként, levezetésként szolgált a belső történésekhez, amelyekhez nem volt elég egyszerűen a belső tér, szétrepesztette azt, itt álltam az ideállommal szemben, aki lehet, hogy sose lesz az enyém, de én megtaláltam, megtaláltam az ideállomat, tehát tudtam, ki vagyok én, annyi év, szomorúság, tévelygés és útkeresés, pocso-lya, sár és dagonya után végre megtaláltam önmagam, és szerettem, imádtam ezt az ma-gamat, fénylett a lét, amelyben boldogan sétáltam.

Ide vágytam, ez vagyok én, megérkeztem önmagamba.

Soha többé nem leszek képes félmegoldásra. Megérkeztem Bécsbe, ahol énekeltél nekem, Párizsba, ahol éltem és élsz, a távol-keletre, ahová vágyakozom és a lelkem legbensejébe. Ahol az a bizonyos, nem létező isten van.

És nem tudtam, hogy a pokol csak ezután kezdődik. ■ ■ ■

■ **Kozár Alexandra:** kulturális újságíró, szerkesztő. Párizsi egyetemi tanulmányai után az ELTE magyar-francia szakán diplomázott. 2006–2011-ig a *Népszava* kulturális és társadalomkritikai melléklete, a *Szép Szó* szerkesztője. Jelenleg többek között a *Színház*, a *Gramofon* és a *Premier* szerzője.

Romain Rolland

és a baloldali SOKK

1. Jót mulattam, amikor Szerb Antal *Hétköznapok és csodák*jában rálapoztam a Romain Rollanddal foglalkozó mondatokra: „Különös érzéketlenséggel a tulajdon tehetsége iránt, kedves fiatal lányokról szeret írni, akik prédikátori prózájában úgy kecseskednek valahogy, mint az enyelgő vizilovak...” Ez a mondat annyira felpiszkált, hogy nem voltam rest újra elővenni Rolland két híres regényfolyamát, a *Jean Christophe* meg az *Elvarázsolt lélek* címűeket, hiszen Európa-szerte mindkettő nagy hatással volt a 20. század első felének olvasóira, és be kell vallanom, hogy kamasz és ifjú felnőtt koromban engem is megragadtak. Most pedig, fél évszázaddal később, egészen mást éreztem: bár mindkét mű teli van megrendítően tiszta eszmékkal, ez a fajta „predikátori próza” számomra már úgyszólván olvashatatlan, s azt is értethetővé teszi, miért nincs manapság Rolland-kultusz. Igaz, persze, hogy vannak nála silányabb írók, akik holtuk után silányságuk ellenére is divatosak, csak hogy ezekről rendszerint kiderül valami – idézőjelben – rendhagyó volta miatt „izgalmas” életrajzi tény: az illető író például nekrofil volt, vagy titokban hallucinogén szereket élvezett, ám ennél is jobbat tehet a redivivusnak, ha a hagyatékban netán az ultraradikális jobboldallal ápoltság miatt kapcsolatot nyomára bukkan. Az ilyen íróknak akkor is kijár az újrafelfedező átértékelés, ha maguk a művek egyébként elviselhetetlenek. Rollandról azonban 1944. december 30-án

bekövetkezett holtá után nem derült ki ilyesmi, tehát nincs, ami regényeit elavult irányuk ellenére pikánsná tegye.

2. Mitagadás, engem is csupán azért kezdett el foglalkoztatni, mert Radnóti Miklós naplójának 1939. október 18-i feljegyzésében, különös kontextusban bukkan fel a neve: „Az egyik lapban rövid hírt olvasok. Romain Rolland Daladierhez írt nyílt levelében megtagadja a közösséget a III. Internacionáléval.” Felkaptam a fejem, mert erről mit se tudtam, holott olyasmit sejttem, amiről tudnom illenék. A Napló jegyzetapparátusa azonban nem oldja fel, de a lexikonokban is hiába keresem nyomát Rolland politikai gesztusának.

Nem árulok zsákbamacskát: a III. Internacionáléval való szakítás híre egyebek közt azért hozott lázba, mert ugyanakkor, amikor erre, bukkantam rá az *Az Est* 1922-es évfolyamában a maga idején világszerte feltűnést keltett Rolland–Barbusse vita ismertetésére (a szenzációhajhász magyar bulvárlap nem sejtethet, hogy ezzel a közléssel az utókornak is szolgálatot tesz, a vitáról tudniillik a munkásmozgalom-történeti kézikönyvek egy említés erejéig sem vesznek tudomást. Így minden, amit tudunk róla, kizárólag Miklós Andor lenézett bulvárlapjából tudható. Számomra e két, egyszerre föllelt renitens újdonság elég indíték volt, hogy megpróbáljak a nyomukba eredni. Úgy

éreztem, hiába adok igazat Szerb Antalnak azt illetően, hogy Rolland nagy írókénti megítélése kortársainak tévedése volt, ettől még *Rolland, a jelenség* tartogathat izgalmas meglepetéseket.

3. Vajon egy idős és melleleg Nobel-díjas író t mi készíthet arra, hogy demonstratív módon, nyílt levélben szakítson a nemzetközi munkásmozgalm irányító központjával? Külön magyarázatra szorul levelének 1939. októberi dátuma. A korabeli sajtó azzal van teli, hogy a francia baloldal eldönteni kényszerül, támogat-e egy olyan Szovjetuniót is, amelyik a francia demokrácia ellenségével, a nemzetiszocialista állammal köt szövetséget? A baloldali értelmiség saját elárultatásaként éli meg azt, amit a szovjet fél megpróbál eltitkolni, ti. hogy nem pusztán „megnemtámadási”, hanem „barátsági” is a szerződés. Sőt: a barátság mihamar a gazdasági támogatás jellegét öltötte. A nyilas *Pesti Újság* sajnos joggal állíthatta, hogy „Párizs szerint Németország és Szovjetország most már véglegesen egymásra szorul és nem messze az idő, amikor a szorosabb együttműködés a nyugati harctéren is megmutatkozik”. Akik abban reménykedtek, hogy ez csupán a nem épp igazmondásáról híres nyilas tábor hagymázás képzelgése, azok 1940 januárjában meghökkenve vehették tudomásul, hogy ez bizony maga a beteljesült valóság: „Hiú remény azok számítása, akik azt hiszik, hogy a két ország között sikerül majd ellentéteket szítani!” – mondta a Führer abból az alkalomból, hogy „a constanzai kikötőbe megérkezett az első szovjet tankhajó, amely bakui olajat szállított a francia hadszíntéren előrenyomuló németeknek”.

4. Ezek a tények világszerte sokkolták a baloldalt. Pontosabban annak volt katartikus hatása, hogy a paktum nemcsak propagandafogás, hanem komolyan veendő tartalma is van. A francia hadszíntéren előrenyomuló németek olajjal történő ellátása felülírt mindenféle romantikus és nosztalgikus képzelgést. Így volt ez nálunk is, sőt, a baloldali magyar értelmiség traumáját még csak fokozta a magyar jobboldal leplezetlenül kárörvendő viselkedése. Keserves lehetett tudomásul venni például, hogy a magyar nácik napilapja, a *Magyarság* joggal állíthatta 1939. augusztus 26-án: „Oroszország a paktummal belépett a plutokrataellenes államok sorába. Ma már a demokratáktól igen messze álló államok sorába tartozik”, vagy azt, hogy a nyilasok 1939. augusztus 28-án szimpátiatüntetést rendeztek a német követség előtt, és nemcsak azt ordibálták, hogy „Éljen a nemzetiszocialista Németország!”, hanem azt is, hogy „Éljen Sztálin! Éljen a Szovjetunió!” Ugyanekkor jelentette a rigai sajtóiroda, hogy „a moszkvai ipari munkásság és a vidéki szakszervezeti vezetőségek Oroszországszerte sztrájkokkal

és tüntetésekkel tiltakoznak a szerződés ellen. A sztrájkokat és tüntetéseket az öreg bolshevikiek és a hadsereg tisztikara vezeti. A tüntetők Sztálint és Molotovot árulónak nevezik. A GPU letartóztatásokat hajt végre.” Ezt a közleményt hosszan, kárörvendően idézi a Kodolányi János szerkesztette *Nemzetőr* 1939. augusztus 28-án. Az *Új Magyarság* egy hónappal később arról tudósít, hogy „a moszkvai repülőtér épületét igen sok horogkeresztes zászló díszítette, amikor Ribbentrop a tempelhofi repülőtéréről Grenzmark-Kondor repülőgéppel megérkezett”. (A „Kondor” márkanév a Guernicát bombázó, rossz emlékű náci légiót idézte a baloldaliak emlékezetébe.) A baloldal közatonái szerették volna a paktumot szükséges rossz gyanánt, pusztán diplomáciai manőverként felfogni, hiszen a történetek voltaképp azt tették értelmetlenné, aminek nevében a jobboldallal szemben ez idáig fel léptek. A baloldal főképp azt illetően táplált illúziókat, hogy a nácikkal kötött szövetségre Moszkva föl tehetően maga sem büszke, de a horogkeresztes zászlóerdő ennek épp az ellenkezőjét, a lelkes túlbuzgóságot jelezte. A lap kajánkodva töprengtetett azon, hogy „vajon mit csinál a megváltozott körülmények között Litvinov elvtárs, a szovjet külpolitika eddigi irányítója, akinek egész életműve a fasiszta rendszerek össze-roppantására volt felépítve?”

5. A baloldali eszme elkötelezettjeinek azt kellett érzniük, hogy míg saját táboruk vezetésének egyáltalán nem számít, hogyan hat rájuk a paktum (sőt, ezt nem is tekinti tényezőnek), addig a jobboldal nagyon is épít ennek erjesztő hatására. Milotay István lapja, az *Új Magyarság* például elégedetten nyugtázta, hogy „a nyugateurópai tömegek a szovjet külpolitikai lépése miatt most végleg kiábrándulnak az orosz szovjetből, és a kommunizmusból”. A gróf Bethlen István és Szekfű Gyula irányította konzervatív *Magyar Szemle* szerint „Németország elégtétellel vette tudomásul Molotovnak a demokráciák ellen és különösképp a német–orosz viszonyról mondott szavait. Molotov szerint nem áll helyt az a nézet, hogy a háborút a demokráciák védelmében vívják, sokkal valószínűbb a hadviselőknél és a semlegeseknél a kapitalista érdek védelme.” Az *Új Magyarság* párizsi tudósítója 1939. szeptember 4-én bátran gúnyolódhattott a francia baloldal hivatalos lapjainak viselkedésén: „A paktumot reggel a *L'Humanité* még kérdőjellel látta el, de estére testvérlapja, a *Ce Soir* már nagy sztálini győzelemnek hirdette, és másnapról a kommunista újságírók kacagtató ízléstelenséggel kezdték magasztalni”. (Azt, hogy a *Ce Soir* egyik szerkesztője, a regényíró Paul Nizan épp e lépés elleni tiltakozásként lépett ki a kommunista pártból, a magyar olvasók csak ötven évvel később, Simone de Beauvoir emlékirataiból tudhatták meg, ahogy Romain Rolland szakítóleve-

léről sem tudhattak egészen 1989-ig, amíg Radnóti naplója meg nem jelent.)

6. A baloldali tömeg maradék illúzióinak szétfoszlatásáról egyebek közt az *Izvesztija* gondoskodott. 1939. október 9-i vezércikke azt fejtegette, hogy „a nyugati hatalmak kormányai új háborús célt tűztek ki: a hitlerizmus megsemmisítését...” S mielőtt az antifasizmus szellemében felnőtt emberek megkérdezhették volna, ebben meg mi a rossz, a lap így felelt nekik: „Értelmetlen kegyetlenség lenne, ha az embereket azért pusztítanák el, mert valakinek nem tetszik az ő világnézete. Tűzzel-vassal nem lehet ideológiákat és világnézeteiket kiirtani. A hitlerizmust lehet szeretni vagy gyűlölni, ez ízlés dolga. De ha a hitlerizmus megsemmisítéséért háborút viselnének, azt jelentené, hogy vétkes ostobaságot követnének el a politikában.” A farizeus cinizmus e felülmúlhatatlan dokumentuma világnézeti sokkot váltott ki a baloldalon, éppen mert a hitlerizmus megítélése számukra nem csupán ízlés dolga volt. Fokozta ezt a hatást maga a Komintern is, amikor aggályokat nem ismerve elvi piedesztálra emelte a taktikáinak vélt döntést. Még csak megértésre sem apellált, sőt, azt érzékeltette, hogy ilyesmire nem is szorul rá, mi több, a paktum bármiféle bírálatát ellenséges megnyilvánulásként kezelte. Valódi érvek helyett olcsó rabulisztikával fizette ki saját táborát. A magyar nyelvterület maradék baloldali szellemi műhelyei közül például az erdélyi *Korunk* (önnön múltjához képest) méltatlan és komolyan vehetetlen érvekkel állt elő a paktum magyarázataképp: „Míg nyugaton az az érdek, hogy a hitlerizmus terjedését harccal gátolják, keleten az lehet az érdek, hogy a szocializmus földrajzi határai biztosítva legyenek, és ha lehet, nagyobbodjanak.” A cikk névtelen szerzője beszélt még „hatalmas helyzeti, területi és hatalmi előnyökről”, melyekért Moszkvának „bizonyos árat kell fizetnie a Németországgal harcban álló országok szovjetbarát szimpátiájának időleges megtorpanásában”. Ez a „bizonyos ár” alighanem az lehetett, hogy „magukban az aktív baloldali rétegekben is, amelyek fenntartják a szocialista állammal szembeni együttérzésüket, bizonyos zavart idéz elő az a látészólagos ellentét, hogy míg nekik ’életükkel és vérükkel’ kell harcolniuk a horogkeresztes Németország ellen, szovjetbeli társaik ugyanannak a hatalomnak ’zabot’ adnak”. Még dermesztőbb volt, hogy ezek a kijelentések egyáltalán nem maradtak meg a diplomáciai frázis szintjén. Amikor 1940 novemberében Molotov Berlinbe látogatott, nemcsak az derült ki (mint a *Magyarország* című kormánylap megírta), hogy „Oroszország és Németország egy fokkal ismét tovább megy az együttműködés terén”, ennél árulkodóbb volt az, amit a jól értesült *Magyar Szemle* árult el: „Molotov négy óra hosszat tartózkodott Hitler lakásán, villás-

reggelen” – s a dolog privát és meghitt, a *Führer* részéről szokatlan jellege a Szovjetunióknak szóló kivételes bánásmódról árulkodik.

7. Visszatérve a *Korunk* cikkéhez, ezúttal figyelmet érdemel a szöveg stílusa is: „bizonyos” ár, „időleges” megtorpanás, „látészólagos” ellentét. Ezek a kifejezések is arról árulkodnak, hogy a paktumnak a világ baloldalára gyakorolt hatását a Komintern elhanyagolható tényezőként kezeli, sőt, azokra, akik számára ez traumát jelent, sértő lekicsinyléssel tekint, hiszen a paktum értelmét „csak a fejlettebb nívón álló rétegek” tudják felfogni, tehát akik nem fogják fel, intellektuálisan alacsony színvonalon állnak. E mérce alapján ebbe a „fejlettebb rétegbe” semmiképp sem tartozhatott bele George Orwell, akivel a keserű tisztánlátás ilyesmit íratott le: „Tény és való, hogy a baloldal elszánt harcot folytat a fasizmus ellen, ám közben mértékadó teoretikusai elvtelenül hunynak szemt bizonyos dolgok felett. A baloldali értelmiségiek ma is vakbuzgón mentegetik a német–szovjet paktumot, hisz ’realista’ lépés volt ez is, akár Chamberlain békítő politikája – és persze kísértetiesen hasonló eredménye lett.” Orwell a háború után, 1946-ban még egyszer visszautalt az 1939-es paktumra, és akkor sem érezte úgy, hogy oka volna módosítani a véleményét: „Vizsgáljuk meg azokat az egymásnak teljesen ellentmondó nézeteket, amelyekkel az angol kommunista vagy ’szimpatizáns’ az angol–német háború idején találkozott. 1939 szeptembere előtt évekig elvárták, hogy ’a nácizmus borzalmain’ szörnyülködjön és a dolgokat kiélezve Hitler-ellenes vádiratot írjon: az 1939 szeptemberét követő húsz hónap folyamán pedig azt kellett hinnie, hogy Németország ellen több bűnt követtek el, mint amennyit maguk a németek okoztak, s a ’náci’ kifejezést ki kellett törölnie az emlekezetéből.” Ugyancsak nem tartozhatott a „fejlettebb réteghez” Thomas Mann, aki 1939. augusztus 23-án ezt jegyezte fel a Naplójában: „Sztálinnak sikerült összezavarnia a morális frontokat és megakadályozni, hogy létrejöjjön a szövetség a szocializmus és a nem csupán konzervatív szabadság világát képviselő demokrácia között”. Másnap pedig ezt: „Erősen összezavarodott a világ, mivel a baloldal fogalma teljesen értelmét veszítette. A baloldal mindennek ellenére többé-kevésbé Moszkvához igazodott, mely most átállt a másik oldalra. A szocialista színezetű szabadsággeszme azt hitte, hogy számíthat Oroszországra, és tévedett.”

8. Közvetőleg: a baloldaliság fogalma hasonlóképp veszítette értelmét 1968 nyarán, amikor az eszme vérátömlesztést kapott a radikális diákmozgalmaktól, meg a Marcuse-féle értelmiségiektől, a kapitalista establishmentbe betagozódó nyugat-európai kommunista pártok éppen ez ellen tiltakoztak, és

reflexszerűen a Komintern 1939-es (vagyis a legrosszabb) hagyományát folytatták. Marcuse-ról azt írta a *Pravda*, hogy „egyenesen azért katapultálták a távoli San Diegóból Párizsba, mert minden eszközt latba kellett vetni, hogy zavart próbáljanak kelteni és megkíséreljék szembeállítani az ifjúságot a munkásosztály alapvető érdekeivel”. Nem jártak jobban a diákok sem. Őket az FKP „a reakció provokátorainak” minősítette, Etienne Fajon, a *L'Humanité* főszerkesztője 1968. június 12-én azzal a váddal állt elő, hogy a diákok „a munkásosztályt kalandorságba akarják belevinni”. A *Novoje Vremja* szerint „csak a burzsoá sajtó terjeszt olyan pletykákat, hogy a nyugat-európai országok kommunista pártjai nem rokonszenveznek a diákok követeléseivel”. A *Pravdában* Jurij Zsukov „emberbőrbe bújt farkasoknak” nevezte a radikális baloldali képviselőit, akik „a munkásosztály ellenségeinek társadalmi megrendelését teljesítik”. Úgy tűnik tehát, azt a választ elemezve, amit szovjet részről a paktumot illető kritikákra adtak, örökletes betegséget diagnosztizáltunk: a baloldal irányítói azóta is rendre megengedik maguknak, hogy „összszavarják a morális frontokat”, sőt, cinizmusra vallóan eleve arra spekulálnak, hogy meggyőződéses baloldali ügysem áll át a jobboldalra, hiszen annak eszméitől és gyakorlatától erősebben viszolyog, mint amennyire csalódhat a baloldal önigazoló tehetetlenkedésében.

9. A világnézeti sokk 1939-ben becsületbeli ügyé is válhatott, és éppen ezért akadhatott olyan írástudó, aki erkölcsi kötelességének érezte, hogy jelezze a világnak: nemcsak pártok által kompromittált baloldal létezik, hanem ezek fölött álló, mondhatni spirituális baloldal is. Ennek éthosza készített (esetünkben Romain Rollandot) a paktum elleni nyilvános tiltakozásra. Mások hasonló megnyilatkozásaait a hivatalos baloldal negligálhatta azzal, hogy mindenki, aki így foglal állást, a jobboldal bérence, de Romain Rollandra ezt semmiképp sem lehetett ráfogni. Ha ő szakít a Kominternnel, annak súlyát épp az adja, hogy ő az első világháború vége óta a nemzetközi jobboldal kereszttüzében állt, sőt „Moszkva bérenceként” próbálták diszkreditálni. Ennek az évtizedeken át tartó ellenséges elbánásnak egyik minősített esetét Zsolt Béla pécézte ki *A Toll* 1929. május 4-i számában: „Radó Antal öméltósága bejelentette tiltakozását, ha a Pen Club hivatalosan fogadni merné a Pestre készülő Rollandot. Szerinte Romain Rolland kommunista és a magyar Pen Klub nem fogadhat egy kommünárdot, egy kompromittált embert, aki a Dreyfus-pörben kertes szerepet játszott, aki a parasztkommunizmussal kacétkodó Tolsztojjal barátságot tartott és a háború alatt elkövette azt a kisiklást, hogy a békéért harcolt, amikor az iskolai poétika háború esetére minden valamirevaló költőnek kötelezően előírta a csatadalt. Rend-

őrséget Romain Rollandnak, nem fogadtatást, nem menüt, tósztot, sírvavigadó cigányzenét és miniszteri dezsönét.” Árnnyalt, bölcs és önkritikus szellemű viszatekintése a magyarra sajnós le nem fordított *Tizenöt esztendei küzdelem (Quinze ans de combat)* című kötetében így mutatja be szellemi fejlődése stációt: „Az 1919-es évben szükségesnek láttuk a gyökeres társadalmi átalakulást, csakhogy ez a szükségesség szörnyű áldozatokat követel. Oroszországban fájdalom és vér árán valósult meg. A békéért küzdő intellektuelek megriadtak az új szfinxtől, amely szétzúzta a jelent, hogy megmentse a jövőt. Nem tudtam megtagadni isteneimet, melyek éltettek, az »Emberiséget«, a »Szabadságot«, hogy egyedül a »Forradalmat« szolgáljam. Szerettem volna a forradalom mezejére átvinni az örök nagy erőket, amiket ha vérvön is, de kimenttünk a nemzetek háborújából. (...) Legfőbb hibám és legkeserűbb csalódásom ezekben az években, hogy túlértékeltem az ún. szabad szellemeket, az individualistákat, kiknek zöme meghátrált a kockázatok elől és visszahúzódott a fennálló rend mögé, amely biztosítékok ellenében – hogy okosak és tapintatosak maradjanak – védelmezőjükké vált.”

10. Rolland árnyalatlan és leegyszerűsítő minősítésének oka, úgy vélem, nem az első világháború közepén írott, és a német nacionalizmust a francia nacionalizmussal együtt s egyformán elítélő könyve, *A szakadék fölött (Au-Dessus de la mêlée)*. Emiatt még legfeljebb hóbortos fantasztának, idealistának, pacifistának tartották. A militáns jobboldal dühét azal vívta ki maga ellen, hogy az orosz forradalom ki-

törésekor nem állt be azok közé, akik „elpusztítandó gyalázatosként” bélyegezték meg a bolsevik kísérletet, holott annak akkor még módjában sem állt elkövetni későbbi „bűneit”, legfeljebb azt az egyet, hogy nem torpant meg a forradalom polgári szakaszánál. s ezzel kivívta a létjogosultságát is megkérdőjelező rosszindulatot Azt, ami a világ baloldali forradalmainak mindenkor és mindenütt kijárt, miközben – sajátos módon – a jobboldali „forradalmakkal” szemben élt az ártatlanság vélelmének kötelezettsége. Akkor is, amikor már tudható volt, hogy ez véstes következményekkel fenyeget – lásd az olasz és a német fasizmus első éveinek „jóhiszemű” fogadtatását.

Rolland számára azonban, aki az 1789-es forradalomról drámaciklust írt, történelmi aspektusból már ismerős volt a baloldali forradalmakkal szembeni tendenciózus előítélet, és a maga részéről nem kívánt osztozni ebben. Amikor viszont az orosz gyakorlat a *cél szentesíti az eszközt* elvét kezdte alkalmazni, a kijátszott jóhiszeműség jogán Rolland számon kérte rajta a humanizmust, ezt nevezve minden forradalom mércéjéül. Fenntartásai olyan erősek voltak, hogy az igazodó pártkatona szerepét, amit például Henri Barbusse habozás nélkül felvállalt, Rolland elutasította, a Clarté-mozgalomtól is (minden szimpátiája ellenére) távol maradt, s ekkori nyilatkozataiban (például *Jövő* [Bécs], 1921. május 15.) rendre leszögezi: „Sosem voltam a Clarté Társaság tagja, elítélek minden erőszakot és minden diktatúrát”, és a hangsúly a *minden*-en van. Rolland és Barbusse között a vita épp ekörül kristályosodott ki 1922-ben, s ez a disputa előre vetített szinte minden, később terítékre kerülő, gyötrelmes problémát. Aligha véletlen, hogy szövegének megismertetésétől egyaránt ódzkodott a nemzetközi munkásmozgalom minden pártja és szervezete, holott csupa olyan kérdés került terítékre benne, amivel évtizedek múltán is meg kellett küzdeni. Ennek a gondolkodásra kényszerítő szövegnek a megismerhetlenné tétele indirekt módon maga is a szellemi renyheség és gyávaság riasztó tünete.

11. Az orosz forradalom melletti kezdeti kiállásának Rolland éppen azzal adta meg az erkölcsi hitelt, hogy a jóindulatú várakozás megelőlegezése mellett éles kritikát is gyakorolt fölötte, méghozzá illet: „A militarizmus, a rendőrterror nem szentek az én szememben csak azért, mert nem egy plutokráciának, hanem egy kommunista diktatúrának az eszközei. (...) A neomarxista kommunizmus tana abban az abszolutista köntösben, amit ma magára ölt, nekem nemigen látszik az igazi emberi haladással egybeesőnek, mert ennek a tannak az alkalmazását Oroszországban nemcsak gyászos és kegyetlen hibák kísérték, hanem mert ennek az alkalmazásnak túl gyakran alárendelték a legmagasabb erkölcsi értékeket, az embe-

riességet, a szabadságot és valamennyi közt a legdrágábbat, az igazságot.” Vagyis: Sztálin még hatalmas se volt, amikor Rolland már 1922-ben – ha tetszik – „desztalinizált”. 1939-ben, a III. Internacionáléval szakítva sem tett mást, csak következetesen tartotta magát ahhoz, amit a húszas években leszögezett.

12. Azután írta meg szakítólevelét, amikor (1939. szeptember 1-én) nyilvánosságra került a Komintern főtitkárának a kommunista pártokhoz intézett utasítása. Dimitrovnak ez a (III. Internacionálé történetét feldolgozó munkákban is említetlen) levele azt tette félreérthetlenné, hogy a paktum több mint taktikai kérdés, az erkölcsi értékek, a szabadság és igazság alárendeltek a politikának, épp úgy, mint 1922-ben, amikor Rolland már ennek első jelei ellen tiltakozott. A Dimitrov-szöveg azt szögezte le, hogy a náccal kötött szerződés – idézem – nemcsak „Oroszország nagy diplomáciai sikere”, de egyúttal „ideológiai siker” is. (Szövege a *Magyarország* 1939. szeptember 1-i számában olvasható). Az ideológiai siker azonban etikai szempontból is merőben más minőség, mint a napi politika. Ha ideológia, akkor ettől az ideológiától az antifasisztáknak el kell határolódnuk. (Mellesleg: háttorzongató húzás volt a náccal kötött paktumot éppen azzal a Dimitroval emeltetni az ideológia rangjára, aki a lipcsei perben a náci első számú céltáblája volt, s aki a fasizmus ellen az ideológiai harcot meghirdette – nem is oly rég, a III. Internacionálé 1935-ös kongresszusán.) Aligha véletlen, hogy Ribbentrop már a paktum aláírásakor szükségesnek látta hangsúlyozni: „Ez a megállapodás végleg bezárja a kaput az elől, hogy a III. Internacionálé továbbra is fenyegetse a világot”. Hat hét telt el ez után, és az Internacionálé vezetője megüzente az európai kommunista pártoknak, hogy nemcsak Németországgal, az állammal, de a fasiszta ideológiával is paktum kötött.

13. A Rolland-levélből írójára nézve az is követhető, hogy módosítanunk kell a politikai magatartásáról közkezen forgó megállapításokat, melyek az álláspontját statikusnak tekintik és kimerülnek szovjetbarátságá kárhoytatásában. Ennek alátámasztásául a diktatúrának behódoló Gorkijjal ápoltságát szokás érvként felhozni, csakhoy Rolland udvarias és üres deklarációknál e téren sem ment tovább – tisztelte Gorkij írói tehetségét, ugyanakkor gyanakvó távolságtartással kezelte politikai szerepét. Amikor például orosz emigráns írók őt kérték fel döntőbírónak Gorkijjal folytatott vitájuk eldöntéséhez, Rolland úgy hátrált ki az ügyből, hogy még a hozzá előítélettel közelítő Mikolcay Ágost is, a Horthy-korszak vörös veszedelem üldözésére szakosodott helyettes főügyésze sem tudott megbélyegzőként ennél súlyosabbat mon-

dani: „maradt, aki volt, semleges apostola a pacifizmusnak”. (Megint más kérdés, hogy Illés László kutatásai nyomán már tudjuk: a Capri szigetéről történt visszatérés meg a Gorkij 1936-ban bekövetkezett halála között eltelt éveket nem lehet egyoldalúan, csakis Gorkij írói és erkölcsi lealacsonyodásának korszakaként felfogni, hiszen az „udvari író” szerepének elfogadása az üldözötteknek oltalmat és támogatást nyújtani képes tekintély helyzetének kihasználásával váltakozott. Tyihon pátriárka kivégzése ellen például így tiltakozott: „Sohasem azonosulhatok olyan emberekkel, akik egy osztály pszichológiáját egy kaszt pszichológiájává torzítják”. Sztálin tőle megrendelt életrajzából évek hosszú során át mindössze egyetlen oldalt írt meg, és sem a rettegés, sem a várható hála nem bírhatta rá, hogy ízlésnek és éthosznak ezt a határát átlépje. Rollandnak ezekről az árnyalatokról is tudomása lehetett, de a világ nem tudhatta, hogy hallgatása mögött milyen fenntartások rejlenek. Kárhóztatják Sztálinnal kapcsolatos megengedő magatartását is – de ezzel az (ál?)naiv jóindulattal tudta kieszközölni például Victor Serge szabadon bocsátását és külföldre engedését. A világ, ha mást nem, azt mindenképp tudhatta, például a *15 évi számvetés (Quinze ans de combat)* című, 1935-ös könyvből, hogy álláspontja minden inkább, csak nem statikus. „Mindig menetben (értsd: változásban) voltam – írta ott –, mert az élet semmi lenne számomra, ha nem volna mozgás – előre”. Ezért téved vele kapcsolatban még az általában méltányos Cs. Szabó László is, aki szerint „a szabad szellemek elvileg a forradalom mellett döntöttek ugyan, de változatlan gondolatszabadságot követeltek: a forradalom pedig (jobb- és baloldalon egyaránt) egyszerűen elszakadt az intellektusoktól”. Azt veti Rolland szemére, hogy „az 1930 utáni világválságban hosszú habozás után behódolt a szovjetnek és elismeri az erőszakot – a baloldalon”. Az észrevétel jogos lenne, ha Rolland ugyanaz maradt volna a harmincas években, mint aki a húszas években volt. Csakhogy magatartása épp a harmincas évek elején megy át alapvető változáson, s éppen azért, mert a nemzetiszocializmus 1933-as uralomra jutása a jobboldali erőszakot helyezte előtérbe. Elégge erőteljesen ahhoz, hogy Rollandot minden másnál jobban foglalkoztassa.

14. Ekkor változik ugyanis vissza azzá, aminek korábban nevezték: egy időre megint ő lesz „Európa lelkiismerete”. 1933-ban azzal utasítja vissza a neki ítélte Goethe-díjat, hogy náciaktól nem fogad el kitüntetést. Egyike volt azoknak, akik megbélyegezték Knut Hamsun Ossietzky-ügyben tanúsított náci-barát magatartását. 1934-ben Rolland kezdeményezésére hozták létre a náci által elégetett, betiltott, cenzúrázott művekből „a német szabadság könyvtárát”. Amikor 1936-ban a *Vendredi* című lap a 70. születés-

napijára különszámot jelentetett meg, ő a meghatottság közhelyei helyett arról elmélkedett, hogy „a hitleri Németország lázasan készülődik a támadásra. Mérhetetlen erők szabadulnak rá a világra, s ezek nem valamilyen politikai megfontolásnak vetik alá magukat, hanem a gőg, a kétségbeesés, őrzöngés és nyomor lázálmainak, mert a nemzetiszocializmus mélyén ez található.” Tiltakozott Kolbenheyernél, a III. Birodalom egyik irodalmi főkorifeusánál a könyvégetések ellen. Benedek Marcellhez írt, 1933. november 17-én kelt leveléből azt is tudjuk, hogy a náciak a komolyan vendő szellemi ellenségeik közé sorolták: „Új könyveimet betiltották Németországban. A régieket szintén. Betiltották az *Au dessus de la mêlée* is...” A Szovjetunió iránti szimpátiája, mely a húszas években még főképp teoretikus alapokon nyugszik, a harmincas években új és konkrét árnyalatot kap. Farkas Geiza veszi észre a *Századunkban*, hogy „Rolland a szovjet főérdemét abban látja, hogy a német és olasz fasizmusok legerősebb ellensúlya”. Épp ebből következett az, hogy a baloldalon nem bocsáthatott meg, amiért a kritikus pillanatban megszűnt a jobboldali erőszak ellensúlya lenni, sőt, szövetségre lépett vele, mi több, ezt a szövetekezést ideológiai sikernek minősítette.

„Európa lelkiismereteként” érezte tehát kötelezettségének, hogy szakítólevelet írjon a Kominternnek. Ez a gesztus mintegy folytatása volt annak, hogy 1933-ban, a náci hatalomra kerülésének hírére kilépett a Nietzsche Társaságból. Ugyanilyen demonstratív módon lépett ki 1939-ben a Szovjetunió Barátainak Társaságából is.

15. A magyar közvéleményhez nem jutott el sem az említett társaságból való kilépés, sem a Kominternnel való szakítás híre. Jóformán csoda, hogy Radnóti Miklós személyében akadt valaki, aki egyáltalán észrevette és följegyezte a Daladiernek írott levél tényét. Jellemző, hogy az antifasizmusra szakosodott, Stószon élő baloldali publicista, Fábry Zoltán, aki napi szinten követte az európai és a magyar sajtót, szintén nem tudott (és utólag sem hallott) a Rolland-levélről. Ezt a tényt közvetve ő maga ismerte el azzal, hogy egyik, 1946-as feljegyzése szerint „az értelmiség kritikáját a Szovjetunióval szemben Romain Rolland autoritása gyengítette, immunizálta. A Szovjetunió tabu lett, mert *Európa lelkiismerete* volt a védőügyvédje. Rolland felelőssége e téren történelmi jelentőségű.” Fábrynak tehát fogalma sem volt róla, hogy a „védőügyvéd” épp a kritikus pillanatban vádlóvá alakult át, s épp akkor tette ezt, amikor a francia kommunisták számára megszűnt annak illúziója, hogy pártjuk ragaszkodni fog addig hirdett antifasizmusához. 1939. augusztus 25-én az FKP még ilyen szövegű határozatot hozott: „Ha Hitler kirobantja a háborút, ott áll majd vele szemben Fran-

ciaország népe, élén a kommunistákkal”. Egy nappal később „a Párizs-környéki kommunista frakció felszólította tagjait, hogy szüntessék meg Moszkvával a további együttműködést”. Ez volt az, amit a világ, mint magától értetődött, elvárt tőlük, olyannyira, hogy például a nyilas *Magyarország* is ezt feltételezte, és mint sablonos magatartáson még gúnyolódott is rajta: „Párisi hírek szerint a francia kommunista párt minden kapcsolatot megszüntetett Moszkvával. El vagyunk kényszerülve arra is, hogy ugyanazok a francia lapok, amelyek eddig egymással versenyeztek az orosz viszonyok feldicsérésében, most a német–orosz szerződés hatása alatt egyszeriben a reakció és az átkos fasizmus hazájának fogják kikiáltani Oroszországot.” A jobboldal tehát komolyan feltételezte, hogy a baloldal elvszerűen fog viselkedni. Ezt követően állt elő – szégyenszemre – az a helyzet, hogy a meggyőződéses antifasiszták (akik közé Rolland is tartozott), még a müncheni behódolásért részben felelős Daladier álláspontját is vállalhatóbbnak tartották, mint a kommunistákét. Daladier tudniillik 1939. október 6-i beszédében kijelentette: „Párizs elutasít minden olyan béketervet, mely megalkuvást jelent a nemzetiszocializmussal”. Szemrehányást tett (és tehetett is) a kommunista pártnak, amiért „abban a pillanatban, amikor a Szovjetunió érdekközösségbe lépett a németekkel, egyszerre megváltoztatta álláspontját”, holott korábban azért támogatta a kormányt, mert „nem tartották elégségesnek a Németország elleni háborús intézkedéseket”.

Idehaza a *Magyar Szemle* külpolitikai szemleírója hívta fel a figyelmet arra a különös rabulisztikára, mellyel Moszkva a maga pálfordulását magyarázni próbálta. „Sztálin leleplezte a nyugati politikusok intrikáit, akik megkísérelték, hogy Németországot és

a Szovjetuniót egymás ellen uszítsák.” Antifasiszták számára az lehetett az igazi kérdés: vajon a náci diktatúrát és a Szovjetuniót miért kell *uszítani* egymás ellen? Nyilván keveseknek jutott eszébe, hogy mit írt a lehurrogott Kassák Lajos 1934-es, *Napjaink átértékelése* című könyvecskéje nyolcadik fejezetében: „Moszkva hamarosan szerződésre lép Berlinnel”. Ő maga sem tudhatta, hogy jóslata alig öt év múlva dermesztő valósággá válik. A baloldali *Korunk* 1939 októberében az antifasizmus dilemmáját úgy kezelte, mintha csak értelmiségi finnyáskodásról lenne szó, amit komolyan venni nem érdemes. „Lehetséges-e *tűznek és víznek az a szövetezése*, mely a vörös zászlót a hitlerizmus, a horogkeresztet a kommunizmus szolgálatába állítja? Bizonyos zavart idéz elő ez a látszólagos ellentét, hogy míg nekik »életükkel és vérükkel« kell harcolniuk a horogkereszt Németszág ellen, szovjetbeli társaik ugyanannak a hatalomnak »zabot« adnak. A háború, mely ma Anglia-Franciaország és Németország közt folyik, reakciós háború. Mindazok, akik egy ilyen háború érdekeit szolgálják, a reakciót támogatják, ha még oly antifasiszta, demokratikus, progresszív jelszavakat hangoztatnak is.”

16. Álljunk meg itt egy percre. 1941 júniusában, amikor Hitler megtámadta a Szovjetuniót, és a szovjet–német idillnek vége lett, utólag kiderült, hogy az 1939-es paktumtól a jobboldalon lett sokaknak keserű a szája. A nyilas Fiala Ferenc *Összetartás*-beli vezércikkében ellenkező előjellel, de szinte szó szerinti azonossággal bukkan fel a „tűz és víz” hasonlat: „Tudtuk, hogy a víz soha nem lehet barátja a tűznek, a tiszta, derűs német paraszt- és munkásotthonokban soha nem fogják megérteni az aljas kommunizmust”. Az *Egyedül Vagyunkban* Oláh György keserűen ecseteli, hogy számukra, a jobboldal korifeusai számára mekkora megpróbáltatás volt a paktum: „Két évig hallgatnunk kellett, két éve állunk itt lelakatolt ajakkal, némán, olykor szinte barátságos arcot öltve azzal a rendszerrel szemben, amely ideológiai örületéből jottányit sem engedett. Hallgattunk nagy külpolitikai létérdekek és a szolidaritás parancsára, pedig minden nap jobban éreztük, hogy Európa számára nincs nagyobb veszély, mint Moszkva nyugodt, háborítatlan erőgyűjtése. Hirdetni szerettük volna, de két évig nem lehetett. Ezért érzünk most felszabadulást! Fellélegezve fogadtuk Hitler Adolfnak a szovjet elleni háborút bejelentő kiáltványát.” A nyilas altábornagy Ruzsnyák Jenő kárörvendően jegyzi meg a Matolcsy Mátyás szerkesztette *Magyarország Útja* 1941. július 11-i számában: „Sztálin túlravaszkodta a dolgot, midőn azt remélte, hogy a németeket a folyamatos gabona- és petróleumszállításokkal elármíthatja...” A parlamentben, a Keresztény Párt nevében Közi-Horváth József fejtegette, hogy „amikor pillanatnyi politikai

taktikából megegyezés létesült barátaink és a bolsevizmus között, keserűséggel láttuk ezt a megegyezést. Amilyen nagy volt akkor a keserűségünk, olyan nagy most az örömünk.”

17. Nem sokkal a paktum létrejötte után, 1939 decemberében, amikor már világszerte érzékelhető volt a baloldali értelmiség felzúdulása, a moszkvai emigráció *Új Hang* című folyóiratában bizonyos Faragó Bálint (máig sem tudjuk, kit takar ez az álnév) a háború antifasiszta jellegét legendának, a „leszámolni a hitlerizmussal” jelszót „népcsalás”-nak minősítette, és nem átalotta azt írni, hogy „az antifasiszta háború jelszava alatt reakciós, igazságtalan és imperialista háború céljait szolgáló koncentráció folyik”. Bevallom, amikor ezt olvastam, nem akartam hinni a szememnek. „Faragó Bálint” szerint az sem igaz, hogy „ez a háború a demokrácia háborúja a fasizmus ellen”. Ugyanabban a hónapban egy Molotov-beszéd a párt hivatalos álláspontjaként ugyanezt szögezte le.

18. Azt hinné az ember, Rolland szakítása a Kominternnel mindkét politikai oldal számára fontos hír lehetett, a sajtó szemszögéből pedig egyenesen szenzáció, amiről – eltérő tálalásban – mindkét oldal lapjai hírt adnak. Ehhez képest a magyar sajtó zöme szót sem ejtett róla, a levél szövegét nem közölte, tartalmát nem kommentálta. Nem voltam rest végiglapozni minden valamirevaló napi- és hetilapot, hogy kiderítsem, akkor Radnóti mégis honnét tudott róla? Ő maga, sajnálatos módon ezt elfelejtette közölni. Már-már a levél létezésében is kételkedtem volna, ha nem tudom, hogy Radnóti nem volt legendagyártó típus. Csakis olyasmit jegyzett fel, amit valóban olvasott és fontosnak tartott. Kézenfekvő lett volna, hogy a levélről a szociáldemokrata pártlap, a *Népszava* adjon hírt. Nem adott – s hogy miért nem, azt részben megmagyarázza a cenzúrabizottság 1939. december 7-én kelt rendelete, mely szerint „átengedhetők a *Népszava* hírei, melyekben a szovjet ideológia ellen küzd, de olyanok nem, melyekben a Szovjetet mint államot támadja”. Az adott politikai helyzetben a Rolland-levél közlése kétségkívül küzdelem lett volna a „szovjet ideológia” ellen, ám egyszersmind a Szovjetunió új szövetségese, a náci Németország elleni támadás is, ezt pedig az örökké fenyegetett helyzetben lévő lap nem engedhette meg magának. Vélhetően más okokból hallgatott az *Új Magyarorságról*: ennél az ádázul acsarkodó szélsőjobboldali lapnál föltehetően úgy vélték, hogy mivel az író gesztusa lelkiismereti modus vivendit kínál a baloldal számára, a jobboldal érdeke ellen való volna hírt adni egy ilyen gesztusról. Követte példáját a *Függetlenség*, Kolosváry Borcsa Mihály lapja, és a magyar nemzetiszocialisták lapja, a *Magyarorságról* is. Nem szólt a levélről a konzervatív *Pesti Hírlap*, a még konzerva-

tívabb *Budapesti Hírlap*, a legitimista *Nemzeti Újságról*, de a megszüntetés árnyékában kapálódzó *Az Est* sem, és a kormánylapppá avanzsált *Magyarország* is óvakodott közölni. Bethlen István *8 Órai Újságja* ügyet se vetett rá, hiába kerestem nyomát a *Magyar Nemzetben* meg az *Esti Kurírban*, de a katolikus *Új Nemzedékben* vagy a *Független Magyarországról* is. Sorolhatnám még a lapokat, hol mindenütt *nem* bukkantam rá, de az összképen az sem változtatna. Ugyanakkor a Rolland-levelet még hírnek sem tartó lapok komoly teret szenteltek annak, hogy Oswald Mosley, az angol náci vezére, a szovjet–német paktum támogatását illetően közös platformra került a nyugat-európai kommunistákkal, a magyar nemzetiszocialisták pedig, akik a kommunizusból törvényszerűen fakadó bűnökként írtak a moszkvai perekről, most egyszerre elkezdték azokat a jobb- és baloldali szélsőség közti eszmei rokonság bizonyítékának látni. A Meskó Zoltán szerkesztette *Nemzet Szava* 1939. szeptember 3-án azt fejtegette, hogy „az utóbbi két esztendő tisztogatásai, melyek egyszerűen a cári hagyományokon alapulnak, egy érezhető nemzeti irányzatot teremtettek a Szovjetunióban. A régi, fanatikus, zsidó nemzetközi ideológusok kergető vezetőik, akik a bolsevizmust képviselték, eltűntek. Helyüket az orosz fajú, paraszt-, bojár-, sztrelec, és volt cári tiszt származású új vezérkar foglalta el, melynek már szent az orosz föld és nem lelkesedik az Internacionáléért.”

19. Rolland levelének végül ott bukkantam nyomára, ahol a legkevésbé számítottam rá. Az *Újságról*, ez az 1939-ben már csak a fejléce szerint „szabadelvű”, valójában langyosan liberális lap közölte, annyira eldugott helyen, hogy szinte észrevehetetlen maradt. Radnóti Miklós kellett hozzá, az ő szenvedélye fajult politikai érdeklődése, hogy Erdős Iván *Romain Rolland búcsuja* című tárcájának mottójában észrevevődjék ez az apró betűs említés: „Párisból jelentik: Romain Rolland, a világhírű Nobel-díjas író Daladier miniszterelnökhöz levelet intézett, amelyben bejelenti, hogy hátat fordít a III. Internacionálénak”. A közlés dátuma: 1939. október 18. Rolland magyar monográfiájának összeállítója, Dobossy László sem tud a levélről – legalább is a Rollanddal foglalkozó irodalom repertóriumára szerint –, de persze az is elképzelhető, hogy Dobossy csak úgy tett, mintha nem tudna róla, hiszen az ötvenes-hatvanas években joggal lehetett attól tartani, hogy amennyiben Rolland Komintern-ellenes állásfoglalására felhívja a figyelmet, azzal kedvezőtlenül befolyásolja az író műveinek magyarországi kiadását. Dobossy – ha tényleg ez motiválta – okkal tarthatott ettől, hiszen a szovjet–német paktum háttérét még az 1960-ban megjelent *Új Magyar Lexikon* is orcátlanul meghamisította – a Rolland-levél ténye pedig – okkal – kételyt ébresztett volna a párt-

állami történetírás szavahihetősége iránt. A Daladier-kormány a szócikk szerint „az ország demokratikus erői ellen hozott rendszabályokat akkor, amikor 1939 szeptemberében törvényen kívül helyezték a kommunista pártot”. Összetakolója épp csak azt felejt el megemlíteni, hogy az intézkedés olyan pártot tiltott be, amelyik ellenezte a náci Németország ellen folytatandó háborút, tehát feladta antifaszizmusát, és éppen az ország antidemokratikus (értsd: nácibarát) erőinek kezére játszott.

20. Akadt persze olyan álláspont is, melynek képviselője (lévén a napisajtó külföldi lapokhoz és a távirati irodák jelentéseihez hozzáférő munkatársa) nyilvánvalóan tudott a levélről, ahogy föltehetően ismerte azt a Rolland-könyvet is, amely a német–francia gyűlölködés ellen, nemcsak a franciákkal, de a németekkel szemben is tárgyilagosan foglalt állást. Ő, és még sokan mások is, talán úgy vélhették, hogy a Kominternnel való szakítás csak az első lépés egy másfelé vezető úton, és a német megszállókkal való békés együttélés elfogadása lehet a következő. Ezért célszerű Rollandot olyan hírbe keverni, mint aki hajlik a kollaborációra. A berendezkedő náciknak és a nácipárti értelmiségnek égető szüksége lett volna arra, hogy megmutathassa, nemcsak olyan írók álltak mellé, akiket ab ovo fasisztának ismertek, mint Drieu La Rochelle, Brasillach, Maurras, Rebate és mások, hanem nemzetközileg ismert és elismert írónagyságok is, amilyen Romain Rolland. Szabó Lőrinc, aki nemcsak a *Magyarország* tudósítója volt (mint ilyen kísérté el Berlinbe a Nemzeti Színház társulatát), hanem a Harmadik Birodalom által létrehozott Nemzetközi Írószövetség tagja is, 1941. május 30-án megjelent, *Foszlányok egy beszélgetésből* című cikkében beszámolt egy diskurzusról, ám anélkül, hogy megnevezte volna annak résztvevőit, ahogy az egy riportban illik. A névtelen (tehát az is meglehet, hogy csak kitálat) megszólaló a füle hallatára azzal dicsekszik, hogy „nagyon meglepő állásfoglalások történnek a francia szellemiség részéről. Romain Rolland például leglelkesebb barátai közé tartozik a német–francia együttműködésnek. Párizsban él, a *La Gerbe* köréhez tartozik.” Rollandnak ilyen kontextusban történő említése nyilvánvalóan egyike a náci érdekeket szolgáló manipulációknak, melyekről nem nehéz feltételezni, hogy berlini sugallatra születtek. Az efféle hangulatkeltés célja az lehetett, hogy a még meg nem szállt országok közvéleményét megnyugtassa afelől: a német uralom nem jelenti sem a kultúra végét, sem az irodalom hanyatlását. Romain Rolland ugyan már hanyatló tekintély, de mint Nobel-díjas arra még mindig alkalmas, hogy a kollaborációt vállaló írók minőségét szavatolja. Nevének belecsempészése egy „ártatlan” riportba aligha volt véletlen attól a Szabó Lőrincről,

aki 1942-ben vendége volt a Göbbels által szervezett írókongresszusnak Weimarban, és erről szóló útinaplójában azzal büszkélkedik, hogy olyan nagyságokkal ül egy asztalnál, mint Drieu la Rochelle, aki „a *Nouvelle Revue Française* szerkesztője”. Elfelejtje hozzászólni, hogy ez már nem a régi, tekintélyes *N.R.F.*, hanem csak annak nácik által gleichsáltolt változata, s a cenzora Otto Abetz, német nagykövet. Szó sincs arról, hogy még mindig a francia irodalom legkiválóbbjai publikálnának benne: épp ellenkezőleg, a szerkesztéséről lemondó Jean Paulhantól kezdve Roger Martin du Gardig a korábbi szerzők óvakodnak az orgánumból. Drieu volt az (ezt Simone de Beauvoir írja meg róla *A kor hatalma* lapjain), aki „közölte, hogy összeállították az »Otto listát«, azoknak a könyveknek a jegyzékét, amelyeket a kiadóknak könyvkereskedőknek ki kell vonniuk a forgalomból: Heine, Thomas Mann, Freud, Maurois művei szerepelnek rajta s még sok más”. A cél (mármint Szabó Lőrinc célja) ezzel is az, mint a Rollandot kollaboráns hírébe keverő, állítólagos idézettel: vonzóvá festeni a megszállt Franciaország szellemi állapotát. Ezt tette Németh László is, aki a kollaboráns Montherlant könyvét ismertette azt szögezte le 1940-ben, hogy „Franciaország mai állapota kedvező a szellemi szabadságra”. Magyarország még nem volt megszállva, de ennek esélyét teljesen kizárni nem lehetett, s hogy az értelmiség majdan ne tartson ettől, ahhoz jó előre elő kellett készíteni a talajt. A magyar költő hasznos közreműködése nem is maradt észrevétlen a Harmadik Birodalomban. A *Das Reich* 1944 júniusában terjedelmes (még 1943-ban íródott) cikket közölt három magyar íróról, akik – mint a cikk szerzője írja – „azonosan gondolkodnak”, és Erdélyi József, Nyíró József mellett Szabó Lőrinc a harmadik, „Németországban is ismert költő”.

21. A baj ezzel a tendenciózus csevellyel csak az volt, hogy amit Szabó Lőrinc el akart hitetni, az több sebből is vérzett. Ha valóban véletlenül „elcsípett” beszélgetésből idézett, a résztvevők tájékozottságát és szavahihetőségét akkor is könnyű kétségbe vonni, hiszen az írástudók és a művelt olvasók tudhatták, hogy Rolland köztudomásúlag nem Párizsban él – 1938-ban, Svájcban történt visszatérése után szülőföldjén, Vézeley községben telepedett le, s onnan még békeidőben sem mozdult ki, nemhogy a háború alatt. Az említett *La Gerbe* című folyóiratot 1940 júliusában Otto Abetz támogatásával alapították, s a lap nevét a főszerkesztő: Alphonse de Chateaubriand nácibarát propagandaregényéből, a *La Gerbe des forces* címűből kölcsönözték. (A lapnak egyébként, állnéven, rendszeres szerzője lett maga Otto Abetz is.) A folyóiratot kifejezetten azzal a céllal hívták életre, hogy a finnyásabb kollaboránsoknak is legyen hol megjeleníteniük. Giono, Ayme, Morand, Montherlant,

Anouilh, Colette, André Castelot és mások esetében ez sikerült is, Rolland azonban soha egyetlen betűnyi írást sem adott a *La Gerbe*-nek, miként azt Pascal Ory *Les collaborateurs 1940–1945* című könyvéből tudhatjuk. Ory megállapította, hogy a világtól elvonultan élő Rolland a megszállás éve alatt egyetlenegyszer adott közre szöveget: egy 1943-ban kiadott antológiában jelent meg írása, ahol kizárólag hozzá hasonlóan antifasiszta érzelmű írókkal szerepelt együtt, úgymint Guilloux-val, Plisnier-rel, Simenon-nal. Rolland hírbe keverését arra alapozták, hogy aki tudja: 1914 előtt Alphonse de Chateaubriand kötetnyi levelet váltott Rollanddal, mint pacifistával, és levelezésük könyv alakban is megjelent, az első ránézésre talán még hihetőnek is találhatja, hogy a két aggastyán felújította kapcsolatát. Hogy ez a Chateaubriand már a harmincas években a hitlerizmus bámulója volt, s mint ilyen, éppenséggel csak taszíthatta Rollandot, azt a francia irodalom és politika belügyeiben járatlanok aligha tudták. Másféle (igaz, csak közvetett) bizonyíték az elcsípett beszélgetés állításának cáfolatára, hogy a háború alatt mindvégig Párizsban élő Fejtő Ferenc *Mi a helyzet Franciaországban?* címmel, 1945 októberében összefoglalót küldött haza a *Szocializmus* számára, s ebben azt írta: „Mauriac, Duhamel, Claudel, Roger Martin du Gard, Romain Rolland, öregek és fiatalok, világhíresek és ifjú titánok, csaknem mind az ellenállási szabadságharc aktív résztvevői voltak”. Vajon írt volna ilyet Fejtő, ha Romain Rolland a *La Gerbe*-ben publikál?

22. Szabó Lőrinc (aligha véletlenül) névtelen informátoránál sokkal hitelesebb tanúja Rolland magatartásának Roger Martin du Gard, aki alig titkoltan önéletrajzi regényében, a *Maumort alexredes*ben így vázolta fel kettejük igencsak hasonló meggyőződését: „40' júniusában szétáradt ereimben a keserű méreg, s a megszállás óta, mintha csak megátkoztak volna, gyógyíthatatlanul eluralkodott rajtam. Romain Rolland hasonló folyamaton esett át. Ő, aki rajongott az igazságért és egyetértéért, de a szabadságért mindennél jobban lelkesedett, szenvedélyes híve lett a 39'-es háborúnak, ádáz ellenfele a hitleri Németországnak. A megszállás alatt Franciaországban maradt. Nálam jobban senki sem tudja elképzelni, mit szenvedhetett élete utolsó éveiben.”

23. Ha a kollaboráció vádja, mint láttuk, nevetséges is, még mindig kérdés marad, hogy a jobboldal miért éppen Rollandhoz próbált reményeket fűzni? Mert bizony még a későbbiekben is megpróbálta elhítenni, hogy az idős író és a jobboldali felfogás képviselői között nincs is szakadék. Ennek egyik jele volt, hogy 1943. október 20-án az *Új Magyar-ság* (egy másnap már kacsának bizonyult gyász-

hírre) nem a baloldaliaknak mindenkor kijáró posztumusz szidalmakkal, nem a pusztá létezésüket is tagadó hallgatással, hanem Vajta Ferenc meglepően elismerő, terjedelmes nekrológiájával reagált. Ez attól volt különösen szemet szűrő esemény, hogy az *Új Magyar-ságnak* fennállása óta sosem volt szokása a másik oldal nagyságairól a távolságtartó tárgyilagosság hangján beszélni. Durva és árnyalatlan támadásokkal, unalomig ismert, ezerszer megcáfolt rágalmak megismétlé-

sével búcsúztattak mindenkit, aki nem volt szavatoltan jobboldali. Érdemek (akár korábbiak) elismerése szóba sem kerülhetett, a halottnak kijáró méltányosság ismeretlen fogalom volt Milotayék háza táján. Épp ezért először rejtélynek tartottam, hogy az *Új Magyar-ság* ezúttal eltért ettől a hagyománytól. Furcsállottam a nekrológnak ezt a felütését: „Vannak szellemóriások, akiknek tudása, tehetsége évtizedekre, sőt néha évszázadokra bevilágítja a szellemi fejlődés legtávolabbi horizontjait is. Vannak zsenik, akik arra hivatottak, hogy népüket, nemzetüket új utakra, új célok felé vezessék. Romain Rolland mindkét hivatásnak megfelelt...” A cikk szerzője, Vajta Ferenc épp oly gátlástalan, habzó szájjal uszító figura volt, mint e lap bármely másik munkatársa. Hazugságért, csúsztatásért ő sem ment a szomszédba, amiről egyébként ebben a cikkében is tanúságot tett. „Amikor e sorok írója 1934-ben megismerte Romain Rollandot, délutánjait kint töltötte a Bois de Boulogne sétányain...” Íme, az első ferdítésen máris tetten értük: Rolland csak 1938-ban tért haza Svájc-ból, tehát Vajta 1934-ben aligha láthatta a Bois de Boulogne-ban. Szavahihetőségét a folytatás még inkább megkérdőjelezi: „A századfordulót követő korszak zsidó entellektüeljei hozzá menekültek, őt idézték, őt hirdették, őrá hivatkoztak, valahányszor hitvány programjaik védelmében tekintélyre volt szükségük. Pedig amikor még néhány évvel ezelőtt is a népfront atyjának szerették volna kinevezni, Romain Rolland már csak a szocialisták esküdt ellenségével, Maurras-szal, az *Action Francaise* főszerkesztőjével tartott fenn barátságot. A vörös Páris megdöbbenve vette tudomásul, hogy amikor Blum Leóék bör-

tönbe vetették a francia szellem szabadságának e másik nagy harcosát, börtönében első látogatója Rolland volt...” Történetesen ismerem annak az 1936 februárjában, Leon Blum ellen elkövetett utcai merényletnek a történetét, melynek a szellemi felbujtással méltán vádolt Maurras börtönbüntetése lett (az egyik) következménye. Olvastam a Maurras-párti jobboldali magyar sajtó napról-napra közölt, elfogult és szenzációhajász tudósításait, egybeként Vajta Ferencéit az *Új Magyarországnak*. Sok tendenciózus hazugság volt bennük – de arról, hogy Rolland meglátogatta volna a börtönben politikai ellenfelét, Maurrast, azt az embert, aki nyílt levélben ajánlotta a franciáknak, hogy a baloldal százötven, név szerint felsorolt képviselőjét öljék meg, s ha nincs kéznél revolver vagy bomba, jó lesz a konyhakés is, erről a szenzációszámba menő eseményről szó sem esett 1937-ban, pedig ha megtörténik, az *Új Magyarország* azon frissiben pertraktálta volna. Hogy Rolland és Maurras baráti találkozója mekkora képtelenség, az Révai Józsefnek a párizsi kommunista emigránsok *Üzenet* című folyóiratában, 1939 áprilisában közölt cikkéből is kiderül, amikor is Révai a maga sajátos baloldali csőllátásának megfelelően ezt vetette papírra: „Romain Rollandra nem a Nobel-díj miatt, hanem azért kellett volna gyanakodni, ha az *Action Française* munkatársának szegődött volna el, és ha tűrte volna, hogy a francia reakció emberei az ő folyóirataikban elhelyezett Romain Rolland-i kakukktojásokra hivatkozhasanak, mint önnön sötét eszméik igazolására.”

24. *Új Magyarországnak* nem mondtak le arról az illúzióról, hogy Rollandból, mint hivatkozási alaptól, még valamiféle hasznot húzhatnak, föltéve, hogy sikerül olyan hírbe keverni, amit ők a magukénak vallhatnak – és talán nem tévedek nagyot, ha feltételezem, hogy Rolland szakítását a Kominternnel nem úgy fogták fel, mint egy adott történelmi szituációra adott választ, amely nyomban érvénytelenné válik, amint a Szovjetunió újra a náciellenes front tagja lesz, hanem úgy, mint az eszméből való kiábrándulás bizonyítékát.

25. Úgy tartják, sokáig él az, akinek holt hírért költik. Rolland esetében nem így történt: hamis halálhírért csak tizennégy hónappal élte túl, Párizs felszabadulása után négy hónappal hunyt el. Életkora és betegsége miatt a főváros vonzó eseményeitől is távol maradt, de 1944 októberében még írt egy megrendült hangú emlékezést az ellenállási mozgalom mártírjairól. Maumort alezredesként Martin du Gard azt veszi észre, hogy „a mi helyi sajtónk közömbös a halála iránt. A hallgatás nem általános, a nagy párizsi lapok illendőbben jártak el, bár a cikkekből kihallatszanak fenntartásaik is...” Annak, hogy Rolland

halálhíre alig keltett visszhangot, csak részben oka, hogy a lehető legrosszabb időpontban következett be: 1944. december 30-án. Más körülmények közt egy Nobel-díjasnak több figyelmet szenteltek volna. Valószínűbb, hogy a világ úgy vélekedett róla, mint Farkas Geiza 1935-ben, a *Századunkban*: „koporsóba zárták Rolland eszményeit. Nemrégiben még mindenki száján volt, nevére ma már Madách egyiptomi homokja kezdett rakódni. Kijelentéseit, jóvendőléseit az élet fejlődése nem sietett igazolni...” Minden tisztelete ellenére Martin du Gard is úgy látta: „Rollandra már úgysem számíthattunk volna, szerepe véget ért.” A közvélemény is úgy könyvelte el, hogy Rolland íróként is, de közéleti szereplőként is végképp a múlté, s ami vele kapcsolatos, szellemi izgalmat többé nem kelthet, viták is aligha kavarnak alakja körül.

26. S éppen ez volt az, ami tévedésnek bizonyult. 1947 elején adott hírt a *Nagyvilág* (akkor a Magyar–Francia Társaság 1946 decemberétől, másfél éven át megjelenő kéthetes folyóirata) egy polémiáról, amely a francia szellemi élet képviselőit az idő tájt két táborra osztotta. A nagytekintélyű író és kritikus, Jean Paulhan, aki a német megszállás idején tiltakozásképp lemondott az *N.R.F.* szerkesztői posztjáról, beállt egy sorba, amelynek tagjai megpróbálták az egykori kollaboránsokat mindenfajta büntetés alól mentesíteni. Paulhan a *La Gerbe* szerkesztője: Alphonse de Chateaubriand-t vette védelmébe, és ennek (elég sajátságos) formáját abban vélte megtalálni, hogy hazaárulásnak minősítette Romain Rolland első világháború idején tanúsított magatartását. Levélben jelentette be, hogy kilép a C.N.E.-ből (a Francia Írók Nemzeti Bizottságából), mert nem ért egyet Chateaubriand meg- és elítélésével, hiszen – szerinte – „Romain Rolland 1914-ben épp úgy elárulta Franciaországot, mint azt 1940-ben Alphonse de Chateaubriand tette”. Paulhan gesztusát nemcsak az erkölcsi értékek fajta nivellálása tette elfogadhatatlanná a Resistance egykori tagjait tömörítő írószervezet számára, de a ténybeli ferdtételek is, például az a kijelentése, hogy „Romain Rolland *Au dessus de la mêlée* (magyarul *A dulakodás fölött*) című könyvében a francia–német háborúra vonatkozólag mind a két nemzet kormányát egyformán bűnösnek ítélte”. Válaszában a C.N.E. kimutatta, hogy „aki ezt a könyvet fellapozza, azt furcsa meglepetés éri, mert épp oly kevésbé talál ott hasonló vádanyagot, mint a híres író többi művének bármely más oldalán. Ezzel szemben felhívást olvashatunk a porosz imperializmus elleni harcra. »Ezt kell először elpusztítani – mondja Rolland, és így folytatja – a többire gondunk lesz a háború befejezése után.«” A C.N.E. szerint „Paulhan vádjá annál is inkább túrhetetlen, mivel célja csak az lehet, hogy a közfelfogásban zavart keltsen olyan emberek érde-

kében, akiknek mi gyávaságukat és aljasságukat vetjük szemére.”

27. 1947-ben már szomorú hagyománya volt annak, amit ekkor éppen Paulhan, az egykori ellenálló művelt Chateaubriand, a náci kollaboráns érdekében. Albert Camus 1944. augusztus 22-én a *Combat* első számában még úgy vélekedett, hogy „ezek az emberek, akik egyik kézzel áldásukat adták, a másikkal öltek, akik kétszínűséggel párosították a rémuralmat, akik valláserkölcsi prédikációk és kivégzések, szentbeszédek és kínvallatások szörnyű vegyülékében éltek, ezek az emberek ne várjanak Franciaországtól sem felejtést, sem könyörületet”. Marcel Aymé a „szánalom és az irodalmi testvériség” nevében kér kegyelmet azoknak az írástudóknak, akik hajlandók voltak a náci beállítottságú lapok hasábjain jelentő névsorokat közölni, denunciót baloldali pályatársaikat, helyeselni az antiszemitizmus törvényre emelését. Simone de Beauvoir azonban kikérte magának, hogy bárki „az embertelenség látszatával ruhazza fel” a szabadság sárba tipróinak elítélését, hiszen „a *Je suis partout* szerkesztőségének tagjain mintha valami kollektív paranoia uralkodott volna el, nemcsak a Harmadik Köztársaság minden vezetőjének, minden kommunistának, minden zsidónak követelték a fejét, hanem a szabad zónabeli írók ellen is támadást intéztek, s őrzőgö dühvel jelentették fel őket. Brasillach irányítása alatt a *Je suis partout* gárdája feljelentett, fejeket követelt, sürgette, hogy a Vichy-i kormány vezesse be a sárga csillag viselését, egyenesen követelték Feldman, Politzer, Bourla halálát, Kaan, Desnos deportálását. Brasillachot sem pusztán politikai meggyőződése miatt vonták felelősségre. Leleplezései, gyilkosságra és népgyilkosságra való felhívásai révén közvetlenül együttműködött a Gestapóval.” Maurras például 1944 februárjában azt írta az *Action Française*-ben, hogy „nem elég ezrével börtönbe vetni, kényszermunkával sújtani a gyanús elemeket. A városok és falvak teletelnek de Gaulle híveivel, kommunistákkal, múltba kacintgató katolikusokkal. Rájuk kell, egyetemükben, mázsás ökölrel lesújtani. Világítsuk át, ítéljük el, végezzük ki őket.” És mégis, amikor elkezdődött a petíciózás Brasillach, majd Rebatet fölmentetéséért, Camus aláírta a kegyelmi kérvényt és a barátait bélyegezte meg kérlelhetetlenségükért, mondván: „tiszteletben tartjuk a szabadságot, még ha azoknak kedvez is, akik sárba tiporták”. A szerezcsenmosdatás gyakorlatát folytatta a Chateaubriand-t védő Paulhan is, amitől olyan látszat keletkezett, mintha a tegnapi antifasiszták a fasisztáknál akarnának jó pontokat szerezni. A kollaboránsok magabiztosak és hetykéek lettek, Brasillach például még 1945-ben, a tárgyalásán is azt mondta: „Lefeküdtünk a németekkel, és valljuk be, nem is volt olyan rossz”. Őt ugyan kivégezték,

de a többiek: Rebatet, Maurras, Céline, Montherlant, Giono még azt is megúszták, hogy a német megszállás alatti viselkedésükért mea culpát kelljen mondaniuk. 1947-re már olyanná „fejlődött” a helyzet, hogy Philippe Soupault keserűen jegyezhetette fel: „Hosszan nézem a kihívó kirakatot, ahol kizárólag olyan írók műveit látom, akik vidáman együttműködtek az ellenséggel: Giono, Montherlant, Ramon Fernandez, Alfred Fabre-Luce, Jouvenel, Henri Bourdeaux. Grousset az akadémián Bellesort-ot dicséri, a *Je suis partout* munkatársát...” Bölöni György párizsi élménybeszámolójából az derül ki, hogy a börtönbe került volt kollaboránsok érdekében egyesek trükközni is képesek: „René Lalouit kizárta soraiból az írók Nemzeti Bizottsága (C.N.E.) mert egy antológiába Eluard mellé Maurras verseit is fölvette, mert Maurras a börtönben verseket is ír, és ha bizonyos Léon Rameau verseit olvasod, nem is sejtjed, hogy az ő kicsempészett gondolatait szeded magadba”. Simone de Beauvoir az háborítja fel, hogy mintha mi se történt volna: „Montherlant a Szent Jakab rend nagymesterét viszi színre, Maurras pert indít Bourdet és Stéphane ellen, a *Table Ronde* kitartha kapuit a volt kollaboránsok előtt. Bardèche védelmébe veszi a *Je suis partout*.”

28. Törtem a fejem, végül is mit gondoljak arról a lelkes és hiszékeny, sokszor zavaros, de mindig tisztességes íróról, akit kortársai alighanem felülértékelték, mert művei nagy részében szépelgő szépléleknek mutatkozik, de a világnézeti harcokban néha előbbre látott, mint mások, és eszméitársaival szemben sem ismert pardont, ha elveit sértő megnyilatkozásba botlott. A regényei valószínűleg elvették a kiadók kedvét attól, hogy a levelezését és a memoárjait, akár mint kortörténeti adalékokat, lefordíttassák. Pedig őrá magára is az az érvényes, amit *Napló a háborús évekből* 1918. február 9-i feljegyzésében olvashatunk: „Semmi sem oly baljóslatú a világra nézve, mint a hajthatatlan doktriner, aki mindent csak feketén vagy fehéren lát és minden olyan haladást elutasít, amely nem abszolút értelemben az. Ez nem humánus dolog. Az ember nem rossz. Az ember jó is, rossz is, és minden haladás abban áll, hogy lépésről lépésre kissé jobbá és valamicskével kevésbé rosszabbá teszi.”

■ ■ ■

Nyerges András (Budapest, 1940): író, költő, publicista, kritikus. 2002 és 2010 között jelent meg regénytrilógiája (*Voltomiglan* 2002, illetve 2007, németül *Nichtvordemkind* címmel, 2007, olaszul *Non davanti ai bambini*, 2009; *Tévelygések kora*, 2009, *A barátságszédelő*, 2010) *Háztűznéző* című regénye 2013-ban jelent meg a Norannál.

ÜVEGLÉTRA ÜVEGLÉTRA

„A kandallóban a fahasáb kínlódba zsugorodik, tűzírás villan el hamvado bőre fölött.”

(Hermann Hesse)

Ebben a regényben az elbeszélő sötétlő boltozatként borul áttetsző fényekre, világos színekre. A kristálytisztán feltáruló másik világhoz fokozatosan, a megértés révén, mintegy törékeny és billegő üveglétrán lépegetve próbálunk közelíteni.

Az egyes szám első személyű elbeszélés nyomasztóan nehezedik az olvasóra, főként azért, mert abban kevés a fogódzó, de annál több a félrevezető, az olvasót elbizonytalanító elem. A szövegbeli furcsaságok között vannak nyilvánvaló és közvetett, rejtetten megnyilvánuló „becsapások”. Másfelől semmi sincs eltitkolva előlünk. Az elbeszélő szinte tálcán kínálja a megértéshez szükséges tudnivalókat. Nem lineáris, logikus felépített gondolatmenetben és nem kronologikus rendben elbeszélte történettel. A történet amúgy is sovány, tömören összefoglalva mindössze ennyi: az elbeszélő egy labilis egészségű és idegrendszerű tanárember, szabad idejében a város utcáit rója, majd szerencsét próbál a nagyvilágban mint utcai zenész, végül regényíróvá válik. Az írásért feláldozza a magánéletét és az egzisztenciáját. Életét két barát egyengeti, mindkettő meghal, s ő mégis boldogul mint író és múzeumi teremőr.

Nem a *mi*, hanem a *hogyan* a lényeg. Az elbeszélő avatja ezt a mesét a műalkotás monumentális művévé. A létrejövés regényévé. Mert a mi olvasatunkban erről szól a *Másik halál*. Nem volt könnyű idáig eljutni, és nem is állítjuk, hogy mindent megértettünk. Jelen írásunkban a *Másik halál* érzelmileg visszafogott, ám tagadhatatlanul személyes olvasatára vállalkozunk. A nem értés feszültséget generál bennünk, olvasókban, szabadulnánk, de valami miatt, nem tudni miért, a szöveg kéretlenül ránk tapad,

Barnás Ferenc: *Másik halál*

Kalligram, Pozsony, 2012

mint a bogáncs, és többé nem enged el. Talán azért nem, mert még a megértés előtti állapotunkban is fogva tart minket a regényi világ baljós, fojtogató, titkokkal, elhallgatásokkal elegyes atmoszférája.

A mű megközelítését a nyelvhasználat és a szókincs felől szeretnénk kezdeni, hiszen ez az első akadály, amellyel szembetaláljuk magunkat, amikor a megértés üveglétráján lépkedünk a mű középpontja felé. Az elbeszélő történetmondását majdhogynem követhetlenné teszik terpeszkedő mondatai. Nem egy és nem két tizenkét–tizenkilenc és fél sorig is elnyúló mondatot találtunk. A hosszú mondatok messze nem öncélúak. A tizenkilenc és fél soros (39–40.) éppenséggel nem is olyan hosszú, ha figyelembe vesszük, hogy itt az elbeszélő azt igyekszik megmagyarázni, író létére miért dolgozik teremőrként egy pesti múzeumban. A mondatnak se füle, se farka, mert erre a tényre nincs is érvényes magyarázat.

A körülírással, halmozottan alárendelő mondatok építőelemei szinte zárólag névmások. A szerző számunkra igen tetsző módon aknázza ki a magyar névmáskészlet gazdagságát és variabilitását, sőt azt is, hogy az ígén kívül bármit helyettesíthetünk velük. Pontos és fontos ez a választás abból a szempontból is, hogy az ige mint adekvát cselekvést jelölő szó helyi (honi) kontextusban felelhető, vagy bár ne is létezett volna. A névmások mellett ott van még a kötő- és módosítószavak zavarba ejtő választéka, és a névszói, névutós szerkezetek is szép számmal vannak jelen, melyek nyomába eredve a kezdetben nem eléggé figyelmes olvasó több alkalommal eltévelyedik.

E körülményeskedő elbeszélőmódot a „lényegében véve”, a „jóllehet”, az „erre vonatkozóan”, a „voltaképp-

pen”, a „kiegészítő jellegű” szófordulatok miatt a legrosszabb fajta, szolgálalkú hivatalnok vagy félművelt kispolgár nyelvéhez hasonlíthatnánk. Ugyanakkor az elbeszélő szót a társadalom alsóbb rétegeinek nyers megfogalmazásai és a magas művészet (Kopasz Tamás, Ligeti György, Ottlik Géza, Ernest Hemingway) többnyire erősen szublimált utalásai is gazdagítják. A rövid vagy terjengős mondatokra tartalmaz egyaránt jellemző egyrészt az önkorrekción, másrészt az elbizonytalanodásra, az egyébként is homályos értelmű kijelentések tagadása vagy kétségbe vonása.

A mű vége felé, akkor, amikor a számos helyen hasadt és lakunáktól hemzseggő szöveg egybekovacsolódik, ezek a csikorgó mondatok a helyenkénti ritmikus ismétlődések miatt elkezdnek lüktetni. Az ismétlődő szavak: a *nemek* – a ritmikai funkción túl – ketős tartalmat közvetítenek. Elemi szinten a tagadásról van szó, de a mondat értelme szerint retorikai szóalakzatot, litotészt fejez ki a *nemek* halmozása.

„*Nem nézem meg az ablakokat, nem nézem meg az erkélyajtót, nem nézem meg a zászlótartókat, nem nézem meg a virágokat, azt sem nézem meg, ha valaki az erkélyen áll, azt sem, ha valaki épp az ablak mögül vizsgál valamit vagy elhúzza a függönyt, nem nézem meg a galambokat, nem nézem meg a galambszart, és nem nézem meg, hogy hányféle színárnyalat látható ezen az épületen, nem nézem meg, mint ahogyan eközben azt sem nézem meg, hogy ki mindenki halad el előttem a megállóban, ki mindenki áll meg a közlemben, ki mindenki jön a járdán az Oktogon felől, ki mindenki indul el a Királyon a Lövölde tér irányába, nem nézem meg; és nem nézem meg a hirdetések sem, és nem olvasom el a villamosokat sem, és nem olvasom el a közeli újságosbódé ablakaiban sorakozó magazinok címszalagjait sem, nem olvasom el és nem nézem meg, mert engem csak egyvalami érdekel ezen az épületen belül: a homlokzat legfelső része, az a körülbelül húsz méter hosszú homlokzati szakasz, amely szomszédos a tetőszerkezettel, és amely körülbelül egy magasságban lehet a legfelső szint földémszerkezetének gerendáival, s amely szakaszon 29*

darab dísz látható; kizárólag ezek a díszek érdekelnek, ez a 29 darabból álló dísz-sor, amelyet az építés annak idején ide tervezett, és amely számomra a nap folyamán mindenhez és mindenkihez viszonyítottan megadja majd a kiindulópontot.” (234.)

A *nemek* igenje a regény egyik katarikus pillanata, de még mielőtt ennek tárgyalásához érnének, még két kérdést szeretnénk érinteni: a szöveg külső burkának, az elbeszélői stílusnak két, jelentésanalízisre méltó sajátosságáról szólnunk.

1. Majdnem két tucat szó szövődik látszólag szervesen a narrációba. Olyan szavak ezek, amelyeknek nincs értelmük: *uborkaplomba, fűfaritty, babecsesz, petye, blablaszós, túrók príznic*, vagy valamely, dekódolható, illetve dekódolhatatlan rétegnyelvből kerültek a szövegbe: *dzsanázlak, benyammolta*. Akadnak közöttük eredetileg értelmes, de kifordított, eltorzított szavak, szókapcsolatok: *szentbalázs* Szent Kristóf helyett, *schramm drüber* schwamm drüber helyett. Ez utóbbi kifejezés magyarázatával szeretnénk alátámasztani, hogy e szavak jelenléte mennyire nem öncélú a szövegben. A *schramm drüber* a 31. oldalon tűnik fel először, majd még többször is, és ez a kifejezés, a múzeumbeli kolléganő, majd barát, a Grófnő szavajárása, de idővel megtelik jelentéssel, legalább két értelművel, akkor, amikor arisztokrata családja megszegyenyítését és elpusztítását meséli el. Valójában a Grófnő édesanyjának állandó kifejezése volt ez, de mivel különböző kényszerítő körülmények folytán megszakadt e hagyomány, s vele együtt az a kultúra is, már nem lehet töretlenül sem érvényes, sem használatos e kifejezés. A *schwamm drüber* eltorzítása a megszüntetve megőrzést jelenti (*ne felejtsük el*).

2. Hiperbolikus elemek. A szöveg külső burkának, a nagy sötét gomolyog szemlélésének a végén már csak egy elbeszélői módot említünk meg. Az egyes szám első személyben beszélő főhős (nyugodtan nevezhetjük annak) annyi testi kínnal küszködik, és annyi alkoholt fogyaszt, hogy abba egy regiment harcos is belehalt volna. Ezért aztán egy idő után kételkedni

kezdünk az egyébként is kevésbé szavahihető narrátori szó hitelességében. Az a gyanúnk, hogy egy olyan ember áll előttünk, akinek az élehetetlensége, beteges alkata, képzelődései, krimiszzerű életfordulatai, a számos alakban kísértő halál: mind hiperbolikusan eltúlzottak, és éppúgy védekező eszközök, mint az ő fentebb részletesen taglalt félrebeszélő terjengőssége.

Az imbolygó üveglétrán tovább lépdelve, zuhanástól félve, tériszonnal küzdve bátorkodunk beljebb, a mű középpontja, mélyebb jelentése felé. Úgy érezzük, még mindig akadályokon át vezet az út, még mindig nem érkeztünk el oda, a lényeghez. Az elbeszélés utolsó harmadában a főhős többé-kevésbé megtalálja az egyensúlyt a művészi elhivatottsága (Író) és a pénzkereső foglalatosság (teremőrség) között. A két világ közötti összekötő elem a fentebb idézetből hámozható ki: nem más ez, mint a nézés, a figyelés, a megfigyelés. A figyelés és a gondolkodás tartja életben a főhőst konkrét és metaforikus értelemben is. Írói-alkotói módszerét, más néven műve dekódolási kulcsát odateszi az olvasó elé, akkor, amikor mint teremőr egyik szerett képéről gondolkodik:

„...és mialatt néztem a műtárgyat, belekerültem egy másik időbe, amelyben sok szín és anyag préselődött egymásra, vagyis sok réteg, sok-sok fehér réteg, ami azonban nem mutatott szinte semmi közös vonást Malevics fehér négyzetével, mert ez a mű fény volt, koncentrált fény, ráadásul többféle és alig harmincvalahány négyzetcentiméterbe belesűrítve.” (274.)

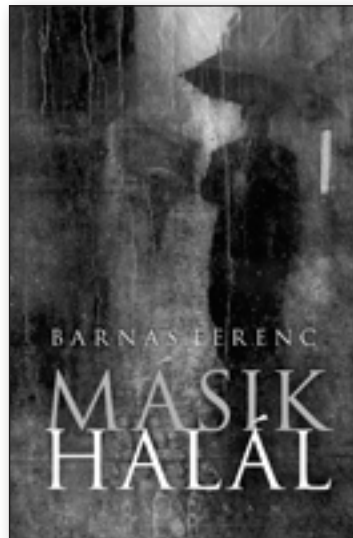
A regény élén, mintegy mottóként áll Kopasz Tamás festményének a címe (*Már és még*), de kifordítva, felcserélte szórenddel:

„Még. És már nem. Egyszerre. Majdnem mindig.” (7.)

A festményen sötét tónusú, lendületes, egymásba gabalyodó különböző színekből álló halmaz látható. Ám mégis világosan kivehető a látvány mélyén rejlő, vöröslő kereszt, a mindenkori szenvedés, áldozat és átlényegülés szakrális jelképe. A mű fontos lehetett a szerzőnek, mert a regény végén (284.) szinte szó szerint vagy címe

szintén szó kerül róla. „Van egy festménye, amelynek ez a címe: *Áldozat és engesztelés*; nagyon szeretem” (például fekete, szándékosan fekete tollal írja majd le a fejben már meglévő művet az elbeszélő: 297.).

A mottó másik fontos eleme az *egyszerre* (egyidejűleg) szó, amely a rétegző mellett egy másik, ezúttal csak a szerzőre jellemző, és különlegesen egye-

di alkotói módszere utal, arra, hogy a szöveg olvasása közben beavatódunk egy mű létrejövésének a folyamatába is (a 286. oldalon leírja, hogy nem készített jegyzetet tíz évig, s a fejében formálódott, ott tartotta készülő művet). E miatt a körülmény miatt, a „fejben formálódás” miatt találunk (többek között) az elbeszélésbe illesztett dőlt betűs mondatokat, szakaszokat, bő, olykor féllapnyi bekezdéseket, mert azok a készülő mű fontos, nemritkán ismétlődő elemei. Mielőtt feltennénk azt a kérdést, hogy mit látunk e szöveg mélyén, mit nevezhetnénk itt annak a bizonyos vörös keresztnek – az előtt még egy lépést kell tennünk, továbbra is félve, az üveglétrán. A főhős csak akkor ragyoghat fel előttünk teljes fényében, ha a másik két, számára fontos szereplővel való viszonyában is megpróbáljuk meghatározni őt. Az arisztokrata származású Grófnőtől a morális tartást, Michaeltól, német barátjától a kiközösítő, rasszista társadalmi beidegződések továbbélése elleni tiltakozást kapja tanításul, de mindkettőtől egyformán ezt: a szociális érzékeny-

séget. Hármójuk érzékenysége egyenrangú, ami legpontosabban és egyúttal legrejtettebben abban mutatkozik meg, hogy e kérdésben őrölk szólva, az elbeszélő kilép a függő beszédből és szabad függő beszédet alkalmaz, ami narratológiai értelemben a leginkább alkalmas arra, hogy az elbeszélés alanyát és tárgyát összeolvassza.

A középpontot elérni nem fogjuk, távolról megérinteni: talán... Még az utolsó előtti lépés hátravan. Magunkban transzparenciának, tisztaságnak, áttetsző lényeknek nevezzük a középpont felé vezető utat. E transzparenciának van egy fizikailag is megjelenő, visszatérő, motívikus eleme, amely végül szerkezetet alkot. Az elbeszélő, vagyis a főhős lakóhelye, a Breitner-ház (Vasvári Pál utca) díszterménei között az üvegtáblák fontos szerepet kapnak, a Galéria, a munkahely üvegmennyezete, a nagy kiállító terem jó esetben a művészet kinyilatkoztatásának a helye és a Vadász utcai Üvegház (Weiss Artúr üvegyára, majd menedékhely) a bátorság és áldozat háza alkotják azt az áttetsző, törekeny, de létező, jelen lévő szerkezeti egységet, amely felfénylik a sötét tónusú és kusza, sokszor érthetetlennek tűnő elbeszélés mögött.

És ami mindenképp mélyen a mi számunkra érzékelhető, szinte tapintható spirituális lényeg, az a megalkuvást nem tűrő, végtelenül kifinomult figyelem és nagyon is sebezhető érzékenység, amelyet az elbeszélő én a világ, a környezetében élők, a múlt, a halottak egykori szenvedései iránt mutat. S hogy életéből ne legyen másik halál, más szóval még egy halál, sok máséhoz hasonló, e törekeny érzékenység olyan elbeszélői páncélzattal vértetődik fel, amelyet nehéz lehántani, de annál kártikusabb érzés meglelni.

Befejezésül a felfénylő világos és áttetsző tiszta színek üzenetéről szeretnék szólni. Itt láthatjuk meg a művészi igenevet és a létre mondott igenevet is. A 291–292. oldalon egy kamaszkori emlék elevenedik fel, azé a téli havas tájé, azé a pillanaté, amikor a narrátor-szerző először érez rá leendő hivatására: „...milyen jó, hogy mindezt láthatom, hogy mindezt érezhetem, milyen jó, hogy élek.” Néhány soral később a *Kilimandzsáró* hávára gondol

az elbeszélő, de nem fejt ki, mire, és gyanítjuk, nem egyszerűen a hó képzetársításról van szó. A hó kapcsolóelem ürügyén most kivételesen személyes, olvasói élménnyel szeretnénk belépni e páratlan, minden megalázta-ás ellen lázadó, soha meg nem alkuvó művészi-alkotói világba. Hemingway elbeszélésének egy mondatát idézem, egy paradoxont, amelyet mindenho-

vá magammal viszek, s úgy gondolom, Barnás Ferenc regényének morális-etikai mottója is lehetne: „S ha most ez a vég – és tudta, hogy ez –, nem szabad maga ellen fordulnia, minél győnynek, amelyik önmagába mar, mert a gerince el van törve.”

■ Róhrig Eszter: műfordító, kritikus.

SÁNTHA JÓZSEF

INTERFERENCIÁK

A mások és maga által folyamatos ellenőrzés alatt tartott ember burkában élősködő főhős, Bert kilép belvárosi lakásából, megindul a Szemere utcából a téren át a Pénzjegynyomda sarkára, hogy a Szabadság tér érintésével közeledjék munkahelyéhez. Gondolatai csapongva, még inkább intuitív módon sorjázva érintik a tegnapot, a feleségével való kapcsolatának pillanatnyi állapotát, a fürdőszobában való tisztálkodás esetleg versikébe is foglalható sorrendjét, a munkahelyi viszonyokat, amelyek olyan komplex feladatot jelentenek számára, mint a házassága egészének képlekeny és folytonosan védekezésre készítő kuszasága. Összességében ez a reggeli lábra-kapas, a kenyérkereső munkába való indulás, a hitvesi ágy melegének paradox emlékképei nem kevesebb emóciókkal és kényszerekkel bírnak, mint egy Bloom nevezetű dublini fickó esetében, aki több mint száz éve hasonlóan indult el, tisztálkodott és ürített, reggelit készített, gondos volt és gondoskodó, és a párhuzamok még korántsem érnek véget, most pusztán az első oldalak roppant informatív szövegét vettük górcső alá. Mert Bert, ír őseivel ellentétben, politikus, legalábbis egy keresztény szellemiségű párt katonája, s ebben a társaságban, mindenféle komplexusai lévén, egyelőre csak közlegény, mások jóindulatú tekintetere kiéhezett peremember, amolyan csinovnyik, aki épp ebéli helyzete miatt megengedheti ma-

Jenei László:

bluebox. (kiskerti tabló)

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012

gának, hogy e konzervatív szellemiségű bebiflálandó katyvaszt ne emelje be belső értékrendjébe, némi distanciát is megőrizzen a maga és a pártja között húzódó világnézetében. Legalábbis kritikus a saját személyiségével szemben, bár az író kétséget sem hagy afelől, hogy elengedve hőse kezét, belső monológjait, a világról vallott közlékeny ítéleteit magánjellegetű zsörtölődésként értelmezze. Mert miközben a házasságát illetően egyre csak a széthullás réme fenyegeti, természetlen kapcsolatuk oka hősünk elégtelen számú ondósejtje, kissé elhízott alkata ellentmond a divatos trendeknek, sőt, a feleség, Bertha tudományos dolgozatában éppen az efféle törtétekre pecázik: Mikszáth parlamenti karcolatairól írandó tanulmányában a jelen figuráinak ősképei tűnnek elő. Csak lassan derül ki, hogy Bert másféppen sem ártatlan, akárcsak a szintén súlyproblémákkal küszködő hedonista Leopold, egy bimbócska szépség felé hajol, szenvedéllyel nem vádolható késztetéssel. Egy passzív és orvosilag bizonyítottan természetlen férfi és a főnök lánya, a „lunatikus arcú” Luri, „(a) hómezőbe csapódott meteorit. Luri fekete szemei” (27.); mind ezen tények a regény egész szövetén keresztül hol erősödő, hol gyengülő

hatással vannak a további, a regényt keresztl- és átszövő eseményekre.

Kissé hosszán foglalkoztam a mű első oldalával, mert lenyűgöző az az alaposság, anyaggazdagság és szellemi felülállás, amellyel az író belép mai hétköznapjainkba. Ritka bátorságra vall, hiszen csak az abszolút értelemben vett minőség biztosíthatja, ahogy lényeglátóan, érvényesen bepillant a huszonegyedik század első évtizede magyarhoni emberének lelki alkatába, könnyen átlátható gondolkodásába. Olyan részletekkel szolgál, amelyek akár egy-két éven belül elavulhatnak: A pártvezér fővadász, szellemi holdudvara csak magára oktrojálja a nálánál hatalmasabb másik párt ideológiai kintornáját. Minden összegyűlik Luri apjának obszcén hatalmi gondolkodásában, és Bert kezdetben törekeny, melankolikus története is teljességgel a zsák lukas foltját mutatja.

Mert a hősök itt nem csak vannak, hanem látszódnak is. „A kövér és az albínó” (33.) kapcsolata félelmet és visszatetszést kelt. A szárnalmas tragédia és nem tragikomédia (!) akkor éri el első csúcspontját, amikor az impotens Bert teherbe ejti a lunatikus arcú Lurit, és a keresztény szellemiségű apa jóváhagyja, majd szentesíti ezt a kapcsolatot, azaz, hogy a leplek lehullása után, amikor a hős rohantában, félelmében, irtózásában életének számára érthetetlen új irányától, egy Suzuki alá fut, szinte végletesen széttroncsolva testét és róla kevésbé leválasztható karrierjét. Belemenekül a tétlenségbe, megretten az impotens ember apaságától, szeretné visszavenni a számára megalázó szerepet, amikor csak problémái voltak, de nem volt még *tragédiája*. Jenei kegyetlen, szatirikus látásmódja, mindig kitöltött, mindent túlmagyarázó prózája még azt, a jó ízlés határát súroló fordulatot is megengedheti magának, hogy Luri hasában a zabigyerek helyett egy jól fejlett daganat növekedjék. Bert félálomban töltött hetei alatt régi élete feloldódik a csak félig általa beindított cselekedetek szövevényében, s mire magához tér, már csak Luri marad mellette, felesége hiánya betegágya mellett titokzatos és félelmet keltő botrány.

És azonban csak a regény egyik szála. A másik helyszín Miskolc egyik pe-

remkerülete, Lyukóbánya, a szocializmus aranykorszakának nyaralótelepe, ahol a panelházakba beszorított kispénzű munkások töltötték dolgos hétvégüket. A szociológiai hitelességgű pusztulásrajz akár az egész rendszer-váltás folyamatának hű tükré lehetne. Az első években a megnyíló határok, a szabad utazás mámore tette fölöslegessé ezeket a hajlékokat, majd a kijózanodás pillanatában már olyan anyagi terhet jelentett ezek fenntartása, hogy az ország egyik legszegényebb régiójában a telepet felépítő nemzedék kihalásával, előregedésével, a következő generációnak gondot jelentett a panelekben való mindennapi létezés is. A telkek nem csak lakatlanná, de eladhatatlanná is váltak, a fából, kőből tákolat építmények s a kertek lassan a hajléktalanok, a térségben tömegesen munkanélkülivé váló cigányok menedéke lettek. A puccosabb házak, kis birtokok gazdái megrökönyödve nézték, amint az eddigi életmódjukká vált hobbitelkük felett átlép az idő, ott találták magukat a legalja társadalmi közegekben, ahonnan egykor a birtoklás érzése kiemelte őket. Bert bátyja, Alfred és telekszomszédja, Mark két szomszédvár tulajdonosa, akik még különböző megfontolásokból nem adták fel apáik ősi fészket. Itt megint két jellegzetes társadalmi típus képviselőjéről beszélhetünk, az egyik nyugdíjas katona, többszörösen elvált magánzó, aki még őriz valamit az egykori gazdagságából, a másik egy kispénzű tanár, aki művésznek hazudva magát japán képregényeket, a *mangának* egy erotikus változatát, *hentaikat* rajzol megrendelésre.

A jómódú, két házasságán túljutott Alfred cigánykurvákat, Alfreditákat szed fel hébe-hóba a telepen, semmilyen perspektíva, emberhez méltó érzelem nem mozgatja, csak birtokának erődítményszerű kiépítése, amellyel véglegesen leválik a környezetéről, és elszigeteli magát a világtól. Sorstársa a művészi ambícióit aprópénzre váltó Mark még laza kapcsolatot tart a családjával. Martha, a feleség időnként látogatja, de házasságuk nagy léptekkel fut a teljes elsivárosodás felé. Mindketten egy kissé aberrált lelkek, Alfréd a szexuális szokásait illetően, Mark pedig a rajzai által életre keltett pálc-

ka-nőiséghez való végzetes vonzódása miatt. Martha ugyanakkor ebben a kétlakóságában már olyan elektron, amely egyszerre két atommag körül is kering, Alfreddal beszél meg lelki bajait, miközben férjét egy perverz disznónak tartja. A töretlen ívű első fejezet után kissé lankadhat az olvasó figyelmé, hiszen olyan messze távolodunk a kórházban senyedő Berttől, miközben bebarangoljuk a két lyukóbányai őslakos nem túl érdekes ifjúságát. Közös szál alig tűnik fel, ha csak arra nem gondolunk, hogy az író egyetemes dolgozatnak szánja regényét, amely leginkább a két nem egymástól való teljes leválásáról szól. Jenei azonban olyan erővel dolgozza fel az egymást gyengítő epikus interferenciákat, hogy lassan egy másik világlátás kel életre, egyre inkább az a meggyőződése az olvasónak, hogy a számítógép nem csak használati eszköze lesz ezeknek a figuráknak, hanem a látható világ helyett egy virtuális valóság részesei vagyunk, ahol a teremtet lények, e játékok hétköznapi használata lassan kiszorítják agyukból a társadalomban tomboló bomlási folyamatokat, ahol a szereplők a képernyők *kék dobozában* élnek igazibbnak gondolt életüket. A szenvedélyek tárgyai láthatóan egyre sterilebbek lesznek: Asszony helyett csak egy éjszakára ágyba dugott kurva, vagy a hentai másodlagos nemi jellegeket pálcikaemberre rajzolt kislányos szépségei. Újabb és újabb részleteket kapunk annak megerősítésére, hogy a két magánzó miként is jutott jelenbéli helyzetébe. Mark tanárként lett szerelmes egyik tanítványába, akiről az iskolaigazgató kezébe jutó „áratlan” rajzot készített: „Mark helyzetén persze sokat rontott, hogy valamely kezdetleges ötlettől vezérelve oda, ahol a pad alatt szétnyílt a lány combja, feléje szegezve rajzolt egy ejakuláló hímvesszőt, melyből a sugár, vagyis a sugárról leváló szál egyenesen belevágódott a kifacsart narancshoz hasonlatos pinába.” (251.)

Még többet rontott azonban helyzetükön, hogy eme zárt világban otthonos képzetüket fokozatosan kiterjesztik a környezetükre, Alfred egy számítógépes játék bonyolult védrendszerévé építi ki birtokát, ahol csak a játék szellemi birtokosa győzhet, Mark pedig külső támadások összüté-

től retteg, csapdákat és jelzőrendszereket épít az egyre kevésbé nevesíthető külvilág támadásai ellen. Kutyáit elpusztítják, kamráját felgyújtják, kertje a szellemi tevékenysége ellenében fel-támad ellene. Itt lassan újra érzékelhetővé válnak azok a hullámok, amelyek már Bert erőtlen buzgólkodását is el-

lehetetlenítik. Hiába is gondolják úgy, hogy urai a helyzetnek, bizonyos jelek arra utalnak, hogy ők maguk is egy virtuális játék figurái, akik képtelenek kilépni a játékból. Mindkét férfi arra kényszerül, hogy alaposan körülhatárolt és felépített világukban beismerjék saját gyávaságukat. Márpedig ez a legpusztítóbb *emberszerű* felismerés a számukra, Alfred képtelen biztonsági örként elhelyezkedni, Mark pedig az ellene folytonosan agresszívan fellépő láthatatlan árnyaktól szenved. Lassan újra teret kap a regényben Bert szelleme, a betegségtől, csalódásoktól legyengített csélcsap, aki teljesen egyedül marad a kórházból való távozásakor. Szeretne a régi világába újra visszalépni, de híre-hamva nincs egykor volt feleségének, majd, amikor mégis otthona ajtaján bekopog, Bertha megtagadja tőle egész eddigi életét. Egy pofon erejéig dúlt vadként küzd, majd a hívására váró Luri oldalán, aki már haját veszítette száználmas beteg, leutazik bátyjához, Alfredhez, aki öccse gyógyulása örömére szűk körű kerti ünnepséget tart.

Az olvasó gyanútlanul és mindenféle előítéletek nélkül szeret belépni egy regény világába. Az ott elhangzott gondolatok, megformált jellemek, ki-

bontakozó szituációk örvényében bolyong, jólesően adja át magát egy másik agy találmányainak, érdeklí, miként is mozgatja hőseit az író, miféle értékek és érdekek mentén alakul a történet, s hogy érvényessé képes-e varázsolni számára a szöveg e megketőzött világot. A mai kor inkább szenvedelmes sokrétű, a szenvedélyeknek, a karcos küzdelmeknek a magas művészetben ritkán adódik lehetősége, hogy az esetlegességeken áthatolva a rájuk szabott szerepeknek tökéletesen megfeleljenek. Miközben egy dráma játszódik előttünk, ennek az átélésére nem találjuk magunkat alkalmasnak, beérjük azzal, hogy sodródunk, hogy a kis lépésenként magunk alá gyúrt valóság elveszítse a hitelességét, a hőseik pedig a megadott szerepük árnyas kertjeibe visszavonuljanak. Jenő prózájának legkihívóbb tulajdonsága, hogy tudatosan felszámolja ezeket a rejtőzésre alkalmas tereket, tudatállapotokat, és úgy ábrázolja a mai magyar valóságot, mintha annak minden etűdje, politikai szándékokon és egyéni jellemhibákon túl, egy mélységesen tragikus eseménysor láncolata lenne, ahol a szereplők a felismerések hiányában és a véletlenek következtében, ha nem is privilegizált hordozói, de részesei lesznek egy tragédiának.

Csak egészen kivételes nyelvi és gondolati munícióval megáldott alkotók képesek felvállalni ezt a nehéz szókimondást, amikor az író szemtől szembe néz szűkös határok közé szorított korszakával, anélkül, hogy fölöslegesen tágabb kitekintést nyújtana környezetére nagyobb dimenziókat felölelő tágasságára. Itt napra kész jellemek osonnak, egyikőjük sem képes a maga odújából kitekinteni, mindig csak a következő feladata bűvkörében él és mozog, s ekként veszíti el, hogy egy tágasabb világban is érvényes legyen. Ha a figurák és a szerző közötti pszichológiai érvényes kapcsolatokat tekintjük, úgy fogalmazhatnánk, hogy az írónak nincs szándékában a mélyebb önvallomások, engedmények felmutatásával halasztást adni a szereplők belső megértésére. Hagyja, hogy egyedül boldoguljanak a próza világában, miközben semmiféle felmentést, együttérzést nem közvetít az olvasó felé soruk tragikus alakításakor. Az ironikus

látásmód, a fiziológiai megtámadottságukban reményeiket veszítő hősök, a véletlenek pumpálta jelenetek sokasága, amelyben olyan vékony jégen kell eltáncolniuk a helyzetek szülte szerepeiket, hogy az még a határozott és túlságosan éles vonalakkal felvázolt ideológiai szempontjaikat is felülírja, semmiképpen nem könnyíti meg a befogadó számára az azonosulás reményében a regény szövetébe való behatolást.

Bert balesete után olyan statikus regényszerkezetet teremt az író, amelyben a mű szereplői alig mozdulnak meg. Csak állapotokat, helyzeteket, társasági kapcsolatok szűk körét vázolja fel, amely azt az érzést kelti az olvasóban, hogy itt igazából nem történhet semmi. Mark és Martha kicsinyes torszalkodásai, Alfred előző feleségeivel való kapcsolata, a cigánykurvázás csak mint sokszorosan megismételt epikus lebegés van jelen a regényben. Épp így Alfred és Martha kibontakozónak túlzással nevezhető enyelgése is megreked a cseresznyeszedés, mondjuk így, a leginkább emberi szívre hasonlító gyümölcs-szimbolikájában. Bert távozása a kórházból, a Martha által kezdeményezett lyukóbányai ünnepség lendíti tovább a maguktól már mozogni, beindulni képtelen figurákat. Luri halál-közeli ragaszkodása a partra vetett Berthez, azok a mozzanatok, amelyek újra mozgásba hozzák a cselekményt, amelyek felerősítik ezeket a majdnem szertehulló kapcsolatokat, „eseményeket”. Az író szándékosan lefagyasztja, hibernálja hőseit, hogy a végső jelenet díszletei között mindenki eljátszhassa még a legutolsó szerepét. Egy operettnyi tér nyílik előttük, hiszen mindenki másként értelmezett múlttal, meghasonlott lélekkel, szerepüket nehezen kibontható zsúfoltságban lép erre a színpadra. Itt aztán végletesen magányosak és értetlenek a szereplők, nem tudják, miért is vannak ott, mit képviselnek, milyen hátrányuk, előnyük származhat a fináléban. Idegenül méregetik egymást, kényszeres párbeszédet folytatnak, Alfred partija a teljes ürességbe, az emberi kapcsolatok át nehezen hidalható kényszerességébe fullad. Ott van Alfred két korábbi felesége, a szomszéd Mark és Martha, a második feleség, Una apósa, Selton, akivel vélhetően az együttlaks kény-

szere miatt szerelmi viszonyba bonyolódott már évek óta a leendő és az elhagyott feleség szerepében is. És ott van Bert és Luri, akik majdnem csak a teljes esetlegesség egyszerűségével tévedtek be ide. Mondhatnánk egy Agatha Christie-regény utolsó jelenetének is, amikor a holnapi nap már bizonyosan másként kel fel az efféle viszonyokba keveredett szereplőkre.

A végjáték gyors, pontos és kegyetlen. A regény minden mondata itt kapja meg végső jelentését. Az egymást erősítő érzelmi-intellektuális-esztétikai funkciók határozott és pusztító szándékká csúcsosodnak. Bert telefonja feltöltődött, megtudja, hogy a kórházból való távozása utáni hazatérése, Berthával való tettelegessége halállal végződött. Nem csak a nagybeteg és a rákos Luri szeretője, de most már felesége, Bertha gyilkosa is. Mark egy, a telek fölé magasodó mobiltorony tetejéről nézi végig e furcsa társaság utolsó rángásait. Ő is áldozat, hiszen, mint megtudjuk, évek óta Alfred az egyetlen titkos megrendelője erotikus képregényeinek, tehát a tehetős szomszéd kitarthatja, ugyanakkor látnia kell a magasból Martha összeborulását Alfreddal, aki felesége utasítását követve kiirtotta kutyáit, felgyújtotta házát. Luri távozása csak sejteti, hogy elütötte az utána rohanó Bertet, és Alfred egy pisztolylövést hall, miután látja Mark otthonába való hazatértét.

„Más minőséget célozna, ha képes lenne magáról rögtön egy harmadik személyben gondolkodni, de nem esik túlzásokba” (11) – hangzik el többször is a regényben a szereplők kívülről való önszemléletükből fakadó hiányérzete. De talán ez a készítés, hogy mindig csak harmadikként lássák magukat, okozza a szereplők vesztét. Hiszen épp ezáltal válnak üressé, hogy sosem képesek egy adott helyzetben valódi érvényességgel jelen lenni. Ez az örökös, maguktól való távolság, a jelenlétüktől való megfosztottságuk tudata ássa meg a sírjukat. Bert, Luri meghódításakor, nem azonos önmagával, érvényes mozdulata sincs, amely az érzékiség látszatát keltené. Alfred meglepődik a mechanikus szeretkezés közben, hogy a fiatal kurva visszacsókol. Mark a felesége verése közben nem érzékeli a fizikai valóságot, szadisztikus kényszerképzetei

közé nem fér be a kék vagy a vágy felszabadító katarzisa. Martha és Mark házasságának egyik mélypontján, amikor idegen testeknek dobják oda egymást, nem támad bennük föl a másik és a maguk végső kitaszítottságának a tudata, nem ér el hozzájuk az érvényességüket bizonyító, mindent mag alá temető féltékenység, amely esetleg a szerelem, a másik iránti féltés köntöskében jelentkezne. Áthághatatlanul egy virtuális világ szereplőinek tudják magukat, s ezáltal a saját személyiségük felelősségét, tulajdonképpeni lényük erogén zónáit, amely lehetővé tenné, hogy ne csak gondolkodjanak, de érezzenek és szenvedjenek, hogy odaadják magukat a beláthatatlan következményekkel teljes következő pillanatnak, mint idegen territóriumot szemlélik. Kihástanak maguknak a világból egy darabot, Bert a pártpolitikai bürokráciát, Mark a számítógépes vágygerjesztést, Alfred a véderőműszerű birtokát, és eme szűk területek akarnak teljes életet.

Az olvasó úgy gondolja, hogy ő is egy efféle kiszakítottágban él, amíg a regény utolsó, végzetszerűen sorjázó történéseit olvassa. Nem képes eldönteni, hogy ez számára felszabadító vagy lealacsonyító fogság. Ez a regény nagyszerűségének bűne, vagy

túldimenzionált hiányainak az erénye? Nagy valószínűséggel Jenei valamely hiátusra talált, amelyben a régi erkölcsi normák már nem érvényesek, de az esztétikai hitelesség még valamely emberire vár. A Joyce-i teljesség kibontakozása helyett, a vég egy sokkal közönségesebb viszonyrendszerben éri el poétikai csúcspontját. A regény visszaszökül az ábrázolt világ érvényes törvényeinek pusztulásrajzába. Ebben a világban a halálugrásoknak van létjogosultsága, a maguk tetemeikkel elszámolni képtelen tudatoknak. Nem gondolhatjuk, hogy csak Leon maszturbációi, amelynek ábrázolásait nagy gonddal Mark készítette el Alfred megrendelésére, lennének az önkifejezés és a gyönyör legérvényesebb pillanatai. Más hangokat nem talál belülről érvényesnek az író képzelete által megvezetett befogadó. A gyönyörtől és érzékiségtől megfosztott világ vár valamely még föl nem talált kielégülésre. S itt a halál játszaná el ezt a hallgató, színpadra surranó szerepet. Az interferenciák felerősítette finálé tragikus, de toronymagasból szemlélt impotenciába torkoll. ■ ■ ■

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

BALÁZS KATA

Performansz – KÖNYV

A művészettörténet-írás hagyománya hozzászoktatott, hogy a performansz műfaját elsődlegesen a képzőművészeti gondolkodásba ágyazottnak lássam, annak ellenére, hogy a műfajköziséget a határokig fokozó, a hagyományos színpadi kifejezőmódokat, és így a cselekvés, zene, szöveg egységével operáló „nyelvezetet” éppúgy használja, mint a hatvanas években beérett happening és akcióművészet képzőművészeti ihletettségét, ideológiai/filozófiai környezetét. A performansz „nagy évtizedei”, a hetvenes-nyolcvanas évek kiemelkedő alkotói mára is

Szkárosi Endre – Arany Imre: *Verboterror. Performanszköltemények.* Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2013

kolákat, műhelyeket hoztak létre. Ezek a „remake” és a performansz taníthatóságának problémáit (bőven elég a Marina Abramović New York-i kiállításán nagy port kavart, tanítványai által végrehajtott performansz-újrajzításokra gondolni), de a performansz efemer

jellegeinek ellenében a dokumentáció lehetőségeit is sürgető kényszerként mutatják fel.

A performanszköltészet kezdeteit, amelynek az itthon fellendülő slam poetry műfaja ad különös aktualitást – és amelynek központi alakja éppen Szkárosi Endre, aki munkásságának egy meghatározó szeletét dolgozza fel a szóban forgó kötetben –, a „képzőművészeti” performansz hetvenes évekbeli jelentkezésével szokás valamilyen relációban vizsgálni. Valójában a 20. század elején jelentkező avantgárd kísérletektől a beat-költőkhöz vezet a sor a hetvenes-nyolcvanas években megmutatkozó „virágzásig”, amikor olyan életművekben találkozott a két különböző megközelítés, mint például a zenét is a kezdetektől használó Laurie Andersoné. A performanszköltészet az írott/recitált szöveg/hang nem-hagyományos színpadi előadásának (ami

a szövegek nem-hagyományos jellegeből is fakad) „módjaként” az irodalom és a performativitás találkozása felé bővítette a határterületeket, a zene és az eszközhasználat szintén nem-hagyományos használatának lehetőségeivel, de az irodalom belső fejlődésének eredményeképp.

A képzőművészetben „élőként” ezért olyan izgalmas Szkárosi Endre új kötetét lapozni, amely az avantgárd irodalmi kiadványok legfőbb gondozójánál, a Magyar Műhelynél jelent meg – mert lehetőséget ad az eltérő területekről érkező, de hasonló eredményekre jutó alkotók munkásságáról való gondolkodásra. Ráadásul olyan időszakban történik mindez, amikor divat a performansz „időszerű(tlen)ségéről”

beszélni, miközben viszont a dokumentáció és rekonstrukció élőművészettel kapcsolatos igényének kérdéseit kiadványok, kiállítások és konferenciák sora, vagy a legközelebbi példát említve, az Artpoolban évtizedek óta folyó, kiemelkedő jelentőségű dokumentációs munka tematizálja – valószínűleg a műfaj jelentkezése óta eltelt történeti távlat kialakulásának következményeként.

A könyv így több szempontot érvényesítő szerepet tölt be: egyrészt rekonstrukciós célokat szolgál, másrészt a lapok nyomán megelevenedő események „összeolvasására” ad lehetőséget az olvasó-néző-hallgató számára, amellet, hogy verseskötetként, a térbe diszponált hangzók „transzpozízióinak” alakulástörténeteként is olvasható. Mindegyik szempontot szolgálja, hogy fotók, az előadott szövegek és egy korábbi, naplószerű, *Egy másik ember – eszmélkedéstörténeti emlékirat* című Szkárosi-kötetből származó (ön) vendégszövegek, egyes szám első személyben írt, szubjektív, és így az egyéni memória lehetőségeire hagyatkozó visszaemlékezések szerepelnek egymás mellett. Ez utóbbi vonásban tárul fel Szkárosi munkásságának egyik legizgalmasabb jellemzője: alkotóként és tudósként is megnyilvánul, kritikai írásaiban, előadásaiban történészként jelenik meg. Szövegei nyomán így nem csupán saját és alkotótársai tevékenysége, hanem a magyar neoavantgárd művészet történetéről első kézből származó információk is megjelennek – ezúttal, úgy tűnik, Szkárosi csoportérdekeltségei közül a Fölőspéldány csoport 1979-es alakulása utáni időszakra, elsősorban a nyolcvanas évek közepétől, leginkább a Konnektor zenekarra koncentrálna. Az egyes performanszok vagy koncertszínházi művek és költemények számbavételével pedig felbukkannak a legfontosabb magyar és külföldi avantgárd irodalmi és performanszfesztiválok és „underground” kulturális helyszínek az utóbbi két és fél évtizedből.

Ez akár olyan gesztusokra is alkalmas, mint az első fejezet elején szereplő interjúrészletnek és az egy évvel ezelőtti, az A38-on rendezett emlékest szórólapszövegének összeillesztése: a gesztus a Szkárosival való, sok évtize-

des együttműködésre hivatkozva a talvaly elhunyt Bernáth/Y Sándornak állít emléket. Ez egyúttal felvillantja a Polypoézis és Polyphonix fesztivált és benne a Bernáth/Y-val alapított Konnektor zenekar (koncertszínház) történetét a nyolcvanas évek közepétől a kétezres években felújított munkáig terjedően. Az „hommage” másutt is felbukkan a kötetben: a Hekerle Lászlónak szentelt, 1987-es *Új Hölgyfutár Revue*-t felidéző, vagy az avantgárd művészet máig legnagyobb hatású szerzőjének, Kassáknak dedikált oldalakon, ahol Szkárosi egyik legismeretesebb, több nyelven előadható költeménye, *A Teleki tér* olvasható.

A történeti-rekonstrukciós szándékkal kapcsolatban egy kissé zavaró következetlenség mégis jelentkezik: az oldalpárokon összekombinált leíró, az előadás körülményeire emlékező szöveg-performanszköltemény-eseményfotó együttesek sorában hiányzik egy, az utóbbiakról szóló index, már csak az egyes események fotódokumentációban való meglétének visszanyomozhatósága érdekében is. Ennek ellensúlyozására viszont a kötet végén egy tudományos igényű kielégítésére is szolgáló „akciógráfia” részletesen sorra veszi a Szkárosi-fellépéseket, egyéni vagy csoportosan végrehajtott akciókat és előadásokat, a szigorúbb értelemben vett performanszoktól a zenekari megmozdulásokig. Egy hangzóanyag-kísérő elhelyezése a kiadvány mellett sem lehetett volna elképzelhetetlen.

A kötet egynyelvűségében sajátos színfoltként van jelen, hogy a manifesztum-ars poeticaként olvasható, az (egy-egy versek címével fejezetekre osztott) kötetet egyébként strukturálisan tagoló szövegek és kulcsfontosságúnak tartott vagy külföldön „előadott” versek angol fordításban is olvashatóak.

A könyv egyébként megérdemli a „kiadvány” szót, hiszen a tervezővel, Arany Imrével szoros együttműködésben készült (olyannyira, hogy utóbbi a borítón szerzőtársként is szerepel), az avantgárd irodalom és a tipográfia, könyvtervezés hagyományos összefonódásának jeleként. Ez a (könyv tartalmára és felépítésére nézve is kísérleti) együttműködés sajátos textúrát ad a kötetnek: a szigorú kronológikus rend lehetetlenségét felismer-

ve, egymásba át- és átfolynak az események, motívumok, csoportos szereplések, mindenekelőtt a Konnektor története, vagy a magyar költészet klasszikusainak különböző interpretációi, mint a *Szörnyű idő* előadása, amely egyéb versek kíséretében a *Magyar Irodalmi Hallgatőkönyv*ben nyert végső formát. Ez a visszatérő motívum (amely az alkotót foglalkoztató problémacsoportokra is rámutat) elvezetett egészen a legszűkebb értelemben vett konkrét költészeti installációkhoz is, mint *A walesi bárdok* „ötszáz” szavá-

ból épített installáció 1986-ból, vagy az 1987-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett vizuális költészeti kiállításon bemutatott, *Nemzeti dalból* készített objekt.

Az interdiszciplinaritás, vagy ha úgy tetszik, intermedialitás a hagyományos formák – mint a könyv, kiadvány – köztöttségeihez igazodva már több műfajban megmutatkozott, az avantgárd tipográfiái és vizuális kommunikációs kísérletektől a művészkönyvekig. Ez a kötet egyrészt egy életmű sokrétűségének bizonyítékaként annak egy meg-

határozó rétegét mutatja be különböző hangnemeken íródott szövegek felhasználásával, másrészt kifejezetten történeti igényeket is szolgál – felépítése nem hagyja tétlenkedni az olvasót, de ez is a kísérlet része. ■ ■ ■

■ **Balázs Kata** (1981): az ELTE BTK művészettörténet-magyar nyelv és irodalom szakán diplomázott. Jelenleg az ELTE Művészettörténeti Intézetének doktorandusza. Érdeklődési körébe tartozik a 19–20. század képzőművészete és a művészet-történet tudománytörténete.

KOLOZSI ORSOLYA

A GYÁVA szív és a BOLDOGSÁG

Cserna-Szabó András legújabb, rendkívül jól menedzselte könyve már borítójával felhívja magára a figyelmet. A kopottasnak tűnő, fekete-sárga, retró hatású borító az egykori Albatrosz könyveket idézi, s már ezzel jelzi azt, hogy valamiképpen kötődni fog a ponyva, a populáris irodalom (és művészet) világához. A nem kevésbé figyelemfelkeltő címben szereplő Halálcsillag kifejezés pedig tovább erősíti ezt a gyanút, hiszen a metafora a nyolcvanas évek popkultúrájának egyik legismertebb filmtrilógiáját, a *Csillagok háborúját* vonja be az értelmezésbe.

Ezek az előzetes benyomások nem vezetnek tévútra, ugyanis a populáris kultúra különböző irányzatai és alkotásai valóban fontos szerephez jutnak a szövegben. A metál zene, a punk, a krimi, a pornó és a western bukkannak fel elsősorban, mint az elbeszélő számára fontos és kedvelt műfajok, de nem csupán tematikusan vannak jelen, hanem többé-kevésbé a szöveg építésében is szerepet kapnak. Ezek közül a leghangsúlyosabb az a metafiktív eljárás, mely egy szöveg a szövegben struktúráját hoz létre, s melynek főszereplője a magyar iro-

Cserna-Szabó András: *Szíved helyén épül már a halálcsillag*. Magvető, Budapest, 2013

dalom számára szinte teljesen ismeretlen western. A főhős-elbeszélő Emlék Bundás ugyanis író, aki életének néhány évét és annak történéseit eleveníti fel, s közben egy regényen dolgozik: a Mocsok Tizenegyek Bandájáról szóló vadnyugati történeten. Ez a készülő írás aztán fejezetenként épül be az elsődlegesnek tekinthető szöveg fejezetei közé, hogy az egymástól egyébként teljesen független két szál hangulatával, a szereplők sorsa közötti áthallásokkal egymás hatását erősítse, majd a regény vége felé rejtélyesen össze is fonódjon. A pornó hatása is kétségtelen, ez főleg a már említett western szövegben jut nagy szerephez, de Emlék Bundás személyes története is bővelkednek a naturalista (és általában férfiak szemszögéből kíváncsúnak tartott és láttatott) jelenetekben. Érthető módon a zene nem tud szervezesebben beépülni a műbe, de talán a krimi – ha már az elbeszélő számára ennyire fontos és jól ismert terep – nem csak tematikusan, hanem szer-

kezetileg is nagyobb hangsúlyt kaphatott volna. A műfaj tipikus szerkesztési eljárásai alkalmasak lettek volna erre (talán volt is erre irányuló próbálkozás Bakó Huba nyomozó megjelenésével és egy-egy krimiszzerű fordulattal), így azonban ez csak a főhős egyik mániája, nem strukturáló elv, csupán illusztráció maradt.

A regény szerzője, Cserna-Szabó András egyébként többször is hangsúlyozza, hogy rendkívül konzervatívnak, a populáris kultúrával (mely tulajdonképpen korunk mitológiája) szemben kirekesztőnek tartja a magyar irodalmat, és láthatóan tesz is ennek a hagyománynak a felszámolásáért, ami figyelemreméltó és véleményem szerint dicséretes szándék, de úgy tűnik, mégsem képes magát száz százalékosan elrúgni a biztonságot jelentő parttól, ami ez esetben az elitista magyar irodalmat jelenti. A popkultúra elemei mellett ugyanis szép számmal beemel az ún. magas kultúra tradícióiból is. Juhász Gyula, Janus Pannonius, Kosztolányi vagy az *Odüsszeia* sorai, a pesszimista Schopenhauer, a szabadság és szükségszerűség viszonyáról különös nézeteket valló Spinoza nézetei is többször előkerülnek, s valamért úgy tűnik, ezeknek a nagy gondolkodóknak az elképzelései szervezesebben épülnek be a regénybe, mint a populáris kultúra elemei. Például a Mókusssal folytatott, boldogító, gondtalan, ugyanakkor éppen a kiszámíthatósága miatt fojtogató kapcsolat modellje és Spinoza (kinek filozófiája egyébként éppen a lány kutatási témája) elképzelése a szabad akarat hiányáról na-

gyon szépen erősítik föl egymást. Mikor a lány a portugál filozófus tanairól beszél, Emlék számára világossá válik kapcsolatuk problémája is: „...mikor ez a marannusivaék kiönti az ablakon a szabad akaratot, a személyes halhatatlanságot és a reményt, mondván, a jövő, akár a múlt, megváltoztathatatlan. (...) Azt hiszem, ez egyszer tökéletesen értem, mire gondolsz – sóhajtottam.” Természetesen nem az a probléma, hogy a magas kultúra és a populáris művészetek műfajai, alkotásai együtt szerepelnek, hanem az, hogy a közöttük lévő interakció, az egymás hatását erősítő vagy ellenpontosító kapcsolat nem elég erőteljes, inkább az a benyomásunk, hogy ez is, az is meg van mutatva, egymás mellé van rakva, de ez az egymásmellettség nem elég termékeny.

A különböző kulturális törmelkek összehordása, egyfajta patchwork létrehozása a kötet nyelvén is nyomot hagy, hiszen a sokféle nyelvi regiszter keveredése igen sokszínűvé teszi azt. Ez az enyhe kaotikusság egyáltalán nem zavaró, sőt egy viszonylag friss és nehezen megunható nyelvet hoz létre. A szereplők közt van operettszínész, filozófiatörténész, prostituált, egyetemi professzor, pincérnő, könyvkiadó, szexbolti eladó, közös képviselő, s mindegyik más-más nyelvváltozat birtokosa. A megszólalások, párbeszédetek pedig legtöbbször hitelesnek tűnnek, a beszélő személyének, társadalmi státuszának megfelelő stílusban és szókészlettel szólalnak meg. A nyelvnek jót tesz a sokféleség,

a szöveg struktúráját azonban mintha megterhelné ugyanez. A szerkezet kisértéses, úgy tűnik, az alapvetően novellista beállítottságú szerző nem tudott elég erős regényszerkezetet létrehozni. Bár az egyes epizódokat felfűzte egy történetszálra, de előfordulnak aránytévesztések, túl hosszasan részletezett események, vagy teljesen indokolatlannak tűnő betoldások (mint pl. a horvátországi nyaralás). A kevesebb (egy letisztultabb történetvezetés) talán ez esetben is több lett volna.

A popkultúra mellett szerző másik „vesszőparipája” a szórakoztatással kapcsolatos: úgy véli, irodalmunk alapvetően lekezelően bánik minden olyan írással, melynek elsődleges szándéka a szórakoztatás, holott épp ennek kellene a fő célnak lennie. Cserna-Szabó esetében ebben aztán nincs hiba, regénye rendkívül szórakoztató, sodró lendületű, szinte letehetetlen. Érdekes epizódok, találó hasonlatok, sokszor karikatúraszerű, mégis izgalmas szereplők gondoskodnak róla, hogy az olvasó egy pillanatig se unatkozzon. A szerző korábbi munkáihoz hasonlóan fantáziában, szellemességben nincs hiány. Van, hogy a jellemekben, van, hogy fura helyzetekben jelenik meg a humor, de a legjobbak mégis a jó időben, jó helyen elejtett rövid kis megjegyzések: „Szilveszter napjának reggelén Zafir hazaérkezett az osztórak Alpokból. Csokoládébarnára sült arc, homlokra tolt Dolce & Gabbana napszemüveg. Nem hittem, hogy valaha is hiányozni fog. Nem is hiányzott.” A nagyrészt Budapesten, a Király utcában, az elbeszélő törzshelyén, az Éden kocsmában, valamint Pécsen és Kolozsváron játszódó történet tényleg tobzódik a humorban, azért összességében mégis a sírva vigadás regénye ez. Emlék Bundás novellista, étterem- és zenekritikus egyes szám első személyben tudósít a vele történekről, főként szerelmi ügyeiről, de sokat megtudunk gyerekkoráról, legjobb barátjáról (a Casanovaként induló, majd nővé operált Zafirról), törzshelyének vendégeiről, az írói lét kérdéseiről és nem utolsósorban a boldogtalanságról. A regény visszatérő hasonlata szerint Emlék lelke olyan „üres és sötét volt, mint egy halott város általános iskolájának tornaterme éjjel”. Ebben a kietlen ső-

téségben pedig csak a szerelem gyúthatott világot, mégpedig a nagy szerelem, Léna személyében, aki nem egyszer csapja be és hagyja el a zaklatott lelkű író. Emlék, mint egy huszonegyedik századi pikaró, a boldogságot, a szerelmi boldogságot keresi, de soha nem éri el, s ha éppen mégis sikerülne, akkor önként mond le róla, hogy visszanyerje szabadságát. Mintha szabadság és boldogság egymásnak ellentmondó fogalmak lennének: „Mámoreos érzéssel töltött el a magány. Újra szabad voltam és boldogtalan. Újra a világ legnagyobb családjának voltam a tagja: egy elbaszott élet a sok közül.” A cinikus, melankóliára hajlamos hős már a regény elején találkozik a boldogságával, de „gyáva szívvel” elmenekül. Később, mikor megismeri Mókust, a tökéletes lányt, szintén inába száll a bátorsága, azaz inkább a kiszámíthatóság elől futamodik meg. Boldogtalanságát olyan, saját maga által kifejlesztett „létefejtő” technikákkal igyekszik oldani, mint a napokon át tartó fürdés, a krimiolvasás vagy régi szakácskönyvek tanulmányozása. Az unortodox love story valójában több love story (bár a legfontosabb kétségtelenül a Lénához fűződő szerelem), melyek hasonlóak abban, hogy nem végződnek happy enddel. Ennek okát az utolsó fejezetek egyikében Emlék a következőképpen fogalmazza meg: „Talán a szenvedés iránti határtalan vágyam miatt. Gyerekkorom óta mámoreos kéjt találtam a kínlódásban. Letépnem a várt a térdemről, és kiszívni a sebből a vért. Tüskét szúrni a körmöm alá. Visszatartani a lélegzetemet, amíg már fáj, amíg az ájulás szélére kerülök. Ezt szerettem. A végtelen boldogtalanságban felcsillanó pillanatnyi szappanbuborékként szétpukkadó boldogságot.” A regény utolsó lapjain még látja elszuhanni gömbölyű, göndör boldogságát, majd a western-regényének egyik hőse jön el, hogy végleg lekapcsolja a lámpát a halott város iskolájának tornatermében.

Cserna-Szabó András első regénye kicsit olyan, mint egy vásári forgatag, van benne minden, kicsit bele is sédülünk, néha zavar a nagy nyüzsgés, de összességében nagyon is élvezzük, sírunk, de főleg röhögünk és – már csak a szerelem univerzális volta mi-

att is – magunkra ismerünk, miközben követjük az önmagát folyamatosan analizáló és a boldogtalanságra feltettebb fogékony, egyszerre macsó és szentimentális Emlék Bundás hányartatásait. És saját ballépéseinket illetően is többször vigaszt méríthetünk az alábbihoz hasonló, ironikus meglátásokból: „Elbasztam az életemet – val-

lottam be Kázmér szeme közé nézve. Bár ezzel talán nem vagyok egyedül ezen az elátkozott bolygón. Ha csupán a jelenleg élő homo sapiensekre gondolunk, máris csak egy vagyok a több milliárd boldogtalan, elbaszott, kisiklott élet közül. Óreg, ez egy nagy csapat! Hatalmas család. Többen vagyunk, mint a legnagyobb világvallás.

Többen, mint a Föld összes nyugdíjasa. Többen, mint a Barça-drukkerek.”

■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980): a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékén folytatott doktori tanulmányokat. Tanár, kritikus, Budapesten él. Önálló kötete: *A szöveg árnyéka* (Kortárs, 2011).

CZINKI FERENC

Mi az, hogy PISZLICSÁRÉ?

Hogyan épül fel egy bekezdés? Miként működik az érzékelés? Mikor válik a sok kép, jel mondattá? Szvoren Edina prózája olyan apró, elsősre jelentéktelennek tűnő megfigyelésekből építkezik, amelyekről csak később bizonyosodik be, hogy szinte önálló történetek. Nem mozaikként állnak össze, ahogy mondani szokás, hanem nagyon is önálló életet élnek: ezek *játsszák el* nekünk a novellát. Ülünk egy sötét szobában, lassan pirkad, a fény kiadja a körvonalakat, aztán a konkrét tárgyakat, színeket, formákat. Asztal, szőnyeg, tapéta, levetett ruha, majd végül mi magunk. És ebben a pillanatban még sok mindent nem tudunk: hogy ez a bizonyos elbeszélő (a mi) most éppen gyerek vagy felnőtt, férfi vagy nő, a cselekmény most kezdődik, vagy már véget is ért? Ez mind most fog kiderülni. Ez a pillanat a Szvoren-próza.

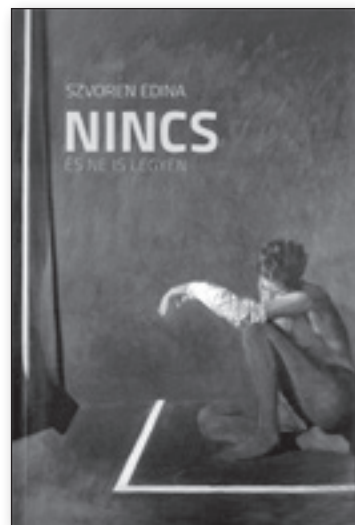
Meg persze még sokkal több is, hibátlan korrajzok, érzékeny leírások, keserű önjellemzések és elsősre jelentéktelennek tűnő melléksztorik hálózata, amiből egyetlen mozzanatot, egyetlen mondatot, de még szót sem lehetne kihagyni, különben megszűnnek az összefüggések. Ezekről a novellákról tehát nem csak azt a közhelyszámba menő dicséretet mondhatjuk el, hogy egyetlen fölösleges szó sincs bennük, hanem kénytelenek vagyunk meszebbre menni. Innen (szinte) egyetlen szó sem hiányozhat, szerkesztő legyen tehát a talpán, aki ezekből a szövegekből esetleg húzni akar.

Szvoren Edina:
Nincs és ne is legyen
Palatinus, Budapest, 2012

„Ez egy ház, ezek emeletek” – ilyen és ehhez hasonló, egyszerű, tárgyilagos kijelentésekkel indul szinte minden szöveg, és nem véletlenül idézzük éppen az utolsó novella (*A térre, le*) kezdősorát, hiszen mire eddig a pontig eljut az olvasó, már világosan láthatja, miként is épülnek föl ezek a szövegek, és miként is hagyatkozik a szerző érzékelésünk és befogadóképességünk természetes tempójára, tulajdonképpen: a megszokásaira. Ekkor már sejthető, hogy az épület bizony főszereplő lesz a történetben, nem beszélve az emeletekről és a lakásokról, és csak nagy sokára jutunk el a lakókig és magáig a főhősig, aki szintén visszafogott, szinte puhatolózó stílusában meséli el súlyosnak tűnő betegségének és váratlan gyógyulásának történetét, amihez szigorúan, résztvevően asszisztáltak az ügynevezett jószomszédok. A kegyetlenség és az elidegenedés időszakát látjuk, de hogy pontosan melyik korban is vagyunk, azt csak apróbb jelekből érzékelhetjük, majd pedig a végkifejletből, amikor is kiderül, hogy a földszinten működő kulcsmásolóüzemet az öntudatos lakók biciklitárolóra cserélik, tehát megérzésünk szerint ez már a környezettudatos, de egyébként szociálisan és társadalmilag teljesen érzéketlen, „felvilágosult” szülők kora: ben-

ne élünk éppen most is. Ha feltétlenül rá akarnánk erőltetni, a novellák sorrendjéből végül is kirajzolódik a gyerekkortól a serdülő éveken át a szomorú felnőtté válásig tartó ív, és a korrajz is megfelelő háttérrel ad mindehhez, ám a kötet ennél valamivel rafináltabb szerkezetű, számos oda-vissza utalás van benne elrejtve, és igen csak résen kell lenni, hogy gyanútlanul át ne lépjünk néhány összefüggésen. Akadnak visszatérő szereplők, ismétlődő események, nem is beszélve az állandó jelzőkről, hasonlatokról, ám ezek nem csak adott novellán belül fordulnak elő, hanem sokszor több szöveggel később, a legváratlabb pillanatban mutatkoznak meg, és adnak hírt egy olyan háttértörténetről, amit ugyan nem ismerünk, de létezésében immár biztosak lehetünk. A kötet szövegeit tehát nem volt szükséges ciklusokba osztani, és ha ugyan novellafüzérről nem is beszélhetünk, a könyv mégis egy teljes egység, amit egybefüggően érdemes olvasni.

A kötet szerkezetét két novella mutatja meg kicsiben, az egyik éppen

a címadó *Nincs, és ne is legyen*, a másik pedig az *Egy elbeszélés hét fejezete*. Ezek mindegyike a nézőpontok, a helyszínek és az idősíkok váltogatásával mesél el egy nagyobb ívű, ám jól szakaszolható történetet, miközben végig a Szvoren-szövegekre jellemző külső és belső miliőben járunk. Előbbi egy kislány felnőtté, végül családanyává válásának eseményeit meséli el, miközben nem hagy kétséget afelől, hogy ha a gyermekkor szorongások, családi viszályok, gyanakvások és megcsalások időszaka, akkor hiába is törekszik a legjobbra, a főszereplő tulajdonképpen csapdahelyzetben van, sorsa megismétli a felmenőkéit: csak éppen immár ő maga áll az események közepén. A szövegben aztán megismerkedünk a férfi nézőpontjával is, a történet egyes részleteit, szakaszait pedig lazán, de pontosan fűzik össze az ismétlődő mozzanatok (ájulás), hangok (cipőkopogás) és a szeretetlenség kétségbeesett gesztusa. Ahogy a kislány beszámol tanítónője látogatásáról és a bennragadt vallomásokról: „Ez a nézés kizökkent, végképp nem tudom, hogyan adjak számot arról a gyötrelmről, ami nem a részletekben rejlik, hanem az egészben.” Ennél pontosabban aligha lehetne jellemezni ezt a prózát, hiszen tényleg az egészben rejlik a szorongás, azonban minden apró részletben ott van a bizonyíték. Ám ami az imént tárgyalt novellában csak sejtelem, az *Egy elbeszélés hét fejezete* címűben már bizonyosság. Itt már valóban a széthullott, erkölcsileg és emberileg lezüllött családot látjuk, miközben legfiatalabb sarja (ismét egy kislány) kétségbeesetten törekszik a boldogság, a megváltás felé. Ez már nagyon is mai történet, gyermekét elraboló elvált apával, kínai büfével, korrupció (netán gyilkos?) politikussal. Ahogy közeledünk napjaink közéleti témáihoz, Szvoren addig keserű, nosztalgizáló humora, egyre szentelenebbé, pimaszabbá is válik. Ekkor már nem kíméletes, főleg, amikor a politikusról van szó: „Szala vérnyomása megemelkedett, ha egygyerekes, elvált szülőkről hallott. Nem az ő hibája, hogy a fia egyke maradt: a felesége titokban fogamzásgátlót szedett. Szala akkor írta ezt a másfél oldalas levelet az illetéktörvény hát-

oldalára, amikor a felesége lebukott. Minél többet marták egymást, annál jobb volt az ágyban, úgyhogy a válás eszükbe sem jutott. Szalát jócskán feltűzelte, hogy a felesége leánykori neve mind gyakrabban tűnik föl ellenzéki tiltakozó íveken. Ha az ügynökbotrányra gondolt, a konyhában kívánta meg a feleségét.”

A figurákat olykor komikus, olykor viszont szomorú, dacos tulajdonságaik alapján ismerjük meg, akár csak a fent említett minisztert, a legfontosabb szereplőknek pedig rendszert nincs neve. Inkább a családi viszonyok derülnek ki az elnevezésekből, a becenevek árulkodóak: Desnya, Atya, Szerelemgyerek. Atyáról például azt tudjuk meg, hogy bizony nehezen mutatja ki az érzelmeit: „Atya azokra is haragszik, akik nem bántották őt. A feleségére, aki behalt a szülésbe. Ha aztán igazán bántja valaki, az már nem fáj annyira. Ha Atya néha mégis elveszti a béketűrését, akkor a konyhában abált szalonnát katonázik. Állva, csomagolópapírból, sosem a szobában.” (*Fél óra rövidebb, mint egy haszid ének*) Egy másik szövegben egy másik család anyjáról pedig a következőket olvashatjuk: „Anyám nyugdíjas pedagógus, a manikűrkészletében minden eszköznek megvan a maga gumírozott füle, de soha semmi nincs a helyén.” (*A babajkó*) Lám, ennyi (is) egy ember. Vagy más esetekben éppen az jelzi a fordulat, a tragédia eljövételét, hogy hirtelen mindenki elkezd más-képp cselekedni, mint a megszokott: „Amikor elkészültem, megfordultam, nekitámaszkodtam a hűtőnek. Mondjad, kicsim. Még sosem mondtam neki, hogy kicsim, de azon a napon a feleségem is a homlokára csapott” – mondja a férfi elbeszélő azon a reggelen, amikor bizonyossá válik felesége hűtlensége, mégis képtelen felfogni. Pedig „kicsim”, a kislányuk is beszámol róla, és a naptárban is ott vannak az árulkodó nyomok, a túl gyakran ismétlődő óvodai ügymintézések, amelyek meglepő következetességgel idomulnak a naptárban szintén közszemlére tett havi ciklusokhoz (*Omomom*).

Ha szeretünk irodalmi szöveget a körültekintő nyomozás rituáléjával olvasni, akkor e kötet novelláival ez a vágyunk mindenképpen teljesül,

hiszen mondatról mondatra haladva kell szinte minden alkalommal összerakni először a helyszínt, aztán a családi viszonyokat, az elbeszélő személye sem mutatkozik minden alkalommal elsőre, és még a sokszor olyan nyira pontos korrajz is csak jelentéktelenné tűnő motívumokból áll össze.

Akad majd tehát biztosan olyan olvasó is, aki túlságosan enigmatikusnak, szűkszavúnak találja ezt a nyelvezetet, túl sűrűnek a mondatok szövését, az információk és részinformációk hálózatát. És valóban: a kötet közepére helyezett, néhány súlytalanabb, kevésbé erős történet (*A papírsárkány*, *Hundeschule*, *Bábel tornya*) esetében az egyébként kiválóan működő stílust modernak érezhetjük, olyan rutinos kézmozdulatok összességének, amelyek valahogy ugyan *működtetik* a történetet, mozgásban tartják a novellát, de valódi tét és izgalom híján a feszültség megreked az ügyes szövegalkotás és sztoriszervezés szintjén. Persze ez már jelentős mértékben nem változtatja meg a kötetről kialakult képünket, hiszen összességében ezek is műves, jól megmunkált novelláknak számítanak.

A *Nincs és ne is legyen* tehát bőven túlteljesíti a második kötetek hálátlan, de rizikós feladatát, hiszen a közhely szerint ekkor dől el minden, hogy aki egyet tudott, az tud-e még egyet. Legalább olyat, de ha lehet, akkor még jobbat. Az továbbra sem kérdés, hogy a szerző az apró, *piszlicsáré* ügyek nagymestere, és a legnehezebbnek mondott műfaj (a novella) magabiztos ismerője. És a keserű nosztalgiaé is. „Felnőttkorunkban már csak nevetünk ezeken a piszlicsáré dolgokon. Ugye érted, mit jelent, hogy piszlicsáré?” – kérdezi az apa a gyermekét, de ezt a nevetést persze ő sem gondolja komolyan. Ahogy mi sem. Nevetnénk, ha másról lenne szó, de sajnos nem így van. Minden szövegben ró-lunk van szó.

Az összes többi a harmadik kötetből lesz majd kiolvasható. ■ ■ ■

■ **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, szerző. Székesfehérváron él.